

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

SLAVKO KOLAR

**SLUŽENJE VOJAŠKEGA ROKA V
JUGOSLOVANSKI LJUDSKI ARMADI
(JUGOSLOVANSKI ARMADI)**

DIPLOMSKO DELO

LJUBLJANA 2005

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

Slavko Kolar

Mentor: doc. dr. Damijan Guštin

**SLUŽENJE VOJAŠKEGA ROKA V
JUGOSLOVANSKI LJUDSKI ARMADI
(JUGOSLOVANSKI ARMADI)**

Diplomsko delo

Ljubljana 2005

Doc. dr. Damijanu Guštinu se zahvaljujem za strokovno pomoč pri izdelavi diplomskega dela. Hvala tudi vsem, ki ste mi kakor koli pomagali pri delu.

Ni vas bilo veliko, zato se boste z lahkoto prepoznali.

IZJAVA O AVTORSTVU diplomskega dela

Spodaj podpisani Slavko Kolar, z vpisno številko 21004193, rojen 20. 10. 1964 v kraju Celje, sem avtor diplomskega dela z naslovom:

Služenje vojaškega roka v Jugoslovanski ljudski armadi (Jugoslovanski armadi).

S svojim podpisom zagotavljam, da:

- je predloženo diplomsko delo izključno rezultat mojega lastnega raziskovalnega dela;
- sem poskrbel, da so dela in mnenja drugih avtorjev oz. avtoric, ki jih uporabljam v predloženem delu, navedena oz. citirana v skladu s fakultetnimi navodili;
- sem poskrbel, da so vsa dela in mnenja drugih avtorjev oz. avtoric navedena v seznamu virov, ki je sestavni element predloženega dela in je zapisan v skladu s fakultetnimi navodili;
- sem pridobil vsa dovoljenja za uporabo avtorskih del, ki so v celoti prenesena v predloženo delo in sem to tudi jasno zapisal v predloženem delu;
- se zavedam, da je plagiatorstvo – predstavljanje tujih del, bodisi v obliki citata bodisi v obliki skoraj dobesednega parafraziranja bodisi v grafični obliki, s katerim so tuje misli oz. ideje predstavljene kot moje lastne – kaznivo po zakonu (Zakon o avtorstvu in sorodnih pravicah, Uradni list RS št. 21/95), prekršek pa podleže tudi ukrepom Fakultete za družbene vede v skladu z njenimi pravili;
- se zavedam posledic, ki jih dokazano plagiatorstvo lahko predstavlja za predloženo delo in za moj status na Fakulteti za družbene vede.

V Ljubljani, dne 7. 9. 2005

Podpis avtorja: _____

KAZALO

	Stran
SEZNAM KRATIC	7
1. PRED UVODOM	8
2. UVOD	12
2.1. METODOLOŠKO HIPOTETIČNI OKVIR	18
2.1.1. OPREDELITEV PREDMETA ANALIZE	
18	
2.1.2. POSTAVITEV HIPOTEZE	18
2.1.3. STRUKTURA DIPLOMSKEGA DELA	19
2.1.4. METODOLOŠKI PRISTOP PRI IZDELAVI DIPLOMSKEGA DELA	19
2.2. OPREDELITEV TEMELJNIH POJMOV	21
2.2.1. OBOROŽENE SILE, VOJSKA, ARMADA, VOJAŠKA ORGANIZACIJA, POPOLNJEVANJE OBOROŽENIH SIL, VOJAŠKA OBVEZNOST, VOJAK, VOJAŠKI ROK	21
3. JUGOSLAVIJA (OD FEDERATIVNE LJUDSKE REPUBLIKE JUGOSLAVIJE – FLRJ – PREK SOCIALISTIČNE FEDERATIVNE REPUBLIKE JUGOSLAVIJE – SFRJ – DO NJENEGA RAZPADA)	26
3.1. NASTANEK, OBSTOJ IN RAZPAD JUGOSLAVIJE – SFRJ	26
4. NASTANEK IN RAZVOJ OBOROŽENIH SIL SFRJ (FLRJ)	29
4.1. OBDOBJE NARODNOOSVOBODILNEGA BOJA	29
4.2. POVOJNA OBDOBJA RAZVOJA OBOROŽENIH SIL SFRJ (FLRJ)	
33	
4.2.1. OBDOBJE OD LETA 1945 DO LETA 1948	
33	
4.2.2. OBDOBJE OD LETA 1948 DO LETA 1958	
34	

	4.2.3. OBDOBJE OD LETA 1958 DO LETA 1969	
35		
	4.2.4. OBDOBJE PO LETU 1969	36
	4.2.5. NALOGE OBOROŽENIH SIL JUGOSLAVIJE	37
	4.3. STRUKTURA JLA (JA)	37
	4.3.1. ZVRSTI V JLA (JA)	
40		
	4.3.1.1. KOPENSKA VOJSKA	40
	4.3.1.1.1. PEHOTA	41
	4.3.1.1.2. OKLEPNO MEHANIZIRANE ENOTE	41
	4.3.1.1.3. ARTILERIJA	41
	4.3.1.1.4. ARTILERIJSKO-RAKETNE ENOTE PROTILETALSKE OBRAMBE	42
	4.3.1.1.5. INŽENIRSTVO	42
	4.3.1.1.6. ZVEZE	42
	4.3.1.1.7. ATOMSKO-BIOLOŠKO-KEMIČNA OBRAMBA	42
	4.3.1.2. VOJAŠKA MORNARICA	43
	4.3.1.3. VOJAŠKO LETALSTVO IN PROTILETALSKA OBRAMBA	
43		
	4.4. TERITORIALNA OBRAMBA	44
	5. MESTO JLA (JA) IN LJUDSKE OBRAMBE V JUGOSLOVANSKIH USTAVAH	46
	5.1. DOLOČILA PRVE JUGOSLOVANSKE USTAVE PO DRUGI SVETOVNI VOJNI O ARMADI IN LJUDSKI OBRAMBI	
46		
	5.2. DOLOČILA USTAVE IZ LETA 1963 O LJUDSKI OBRAMBI	
47		
	5.3. DOLOČILA USTAVE IZ LETA 1963 O ARMADI	
49		
	5.4. DOLOČILA USTAVNIH SPREMEMB IZ LETA 1971 IN USTAVE IZ LETA 1974 O ARMADI IN LJUDSKI OBRAMBI	
50		

6. VOJAŠKA OBVEZNOST V FLRJ IN SFRJ	
OD LETA 1945 DO LETA 1991 (POPOLNJEVANJE	
OBOROŽENIH SIL OD LETA 1945 DO LETA 1991)	52
6.1. ZAKONSKE OSNOVE	52
6.2. NABOR – REKRUTACIJA, VPOKLIC, SLUŽENJE VOJAŠKEGA ROKA	
IN PREVEDBA V REZERVNO SESTAVO	58
7. VOJAKI O SLUŽENJU VOJAŠKEGA ROKA V JLA (JA)	
IZKUŠNJE VOJAKOV MED SLUŽENJEM VOJAŠKEGA ROKA)	61
7.1. STATISTIČNA PREDSTAVITEV SKUPINE RESPONDENTOV	61
7.1.1. IZBIRA IN DOLOČITEV RESPONDENTOV	61
7.1.2. PREDSTAVITEV RESPONDENTOV GLEDE NA NARODNOST	62
7.1.3. PREDSTAVITEV RESPONDENTOV GLEDE NA LETO ROJSTVA ..	63
7.1.4. IZOBRAZBA RESPONDENTOV PRED ZAČETKOM SLUŽENJA	
VOJAŠKEGA ROKA	64
7.1.5. IZOBRAZBA RESPONDENTOV V ČASU IZPOLNJEVANJA	
VPRAŠALNIKOV	65
7.1.6. PRIMERJAVA STOPNJE IZOBRAZBE RESPONDENTOV PRED	
ZAČETKOM SLUŽENJA VOJAŠKEGA ROKA IN V ČASU	
IZPOLNJEVANJA VPRAŠALNIKOV	66
7.1.7. LETO ODHODA NA SLUŽENJE VOJAŠKEGA ROKA	67
7.1.8. SLUŽENJE VOJAŠKEGA ROKA V REPUBLIKI SLOVENIJI	
OZIROMA ZUNAJ NJE	68
7.1.9. STAROST OB ZAČETKU SLUŽENJA VOJAŠKEGA ROKA	69
7.2. IZKUŠNJE RESPONDENTOV MED SLUŽENJEM VOJAŠKEGA ROKA .	70
7.2.1. ODHOD NA SLUŽENJE VOJAŠKEGA ROKA IN SPREJEM V	
VOJAŠNICI	70
7.2.2. POTEK PROCESA MORTIFIKACIJE	72
7.2.3. ZADOLŽEVANJE Z VOJAŠKO OPREMO	73
7.2.4. NASTANITEV IN PREHRANJEVANJE VOJAKOV	75
7.2.5. POTEK DNEVNIH AKTIVNOSTI V VOJSKI	76
7.2.6. POTEK VOJAŠKEGA USPOSABLJANJA IN VZGOJE	77

7.2.7. ODNOSI MED VOJAKI IN VOJAŠKA HIERARHIJA	80
7.2.8. PROSTI ČAS	81
7.2.9. NAGRADE IN KAZNI	81
7.2.10. POSEBNE PRIGODE	82
8. ZAKLJUČEK	86
9. SEZNAM VIROV	90
PRILOGA: VPRAŠALNIK O NAČINU IN POTEKU SLUŽENJA	
VOJAŠKEGA ROKA V JLA (JA)	96

SEZNAM KRATIC

FLRJ	Federativna ljudska republika Jugoslavija
JA	Jugoslovanska armada
JLA	Jugoslovanska ljudska armada
JLA (JA)	Jugoslovanska ljudska armada (Jugoslovanska armada)
KPJ	Komunistična partija Jugoslavije
RS	Republika Slovenija
SFRJ	Socialistična federativna republika Jugoslavija
SRS	Socialistična republika Slovenija
ZKJ	Zveza komunistov Jugoslavije

1. PRED UVODOM

Preteklost, ki je še zelo živa!

Poglabljati se v oddaljene čase, čase naših očetov, naših starih očetov, generacij, ki jih skorajda ni več, čase, ki se jih jaz še dobro spominjam?! Obujati spomine nanje, jih poskušati primerjati in razumeti, nemara dodati že odkritim še kakšen drobec?! Iskati v zamaknjenih desetletjih drugačno resnico od tiste, ki jo poznamo, oddaljiti se od sodobnosti, jo zapustiti, pozabiti, da bi le bilo moje poizvedovanje zbrano, natančno, povezano, smiselno?! Vsakršno ukvarjanje s preteklostjo, pa najsi gre za zgodovino v dobesednem pomenu besede, raziskovanje misli in dogodkov pričujočih ali kaj drugega, se mi zdi velika dilema. Pravzaprav plodna dilema. Dilema, ki najprej utemelji samo sebe, potem pa poskuša najti odgovor na vprašanje, zakaj je sploh nastala in zakaj neizprosno trka na vrata kot dvom in preizkušnja.

Služenje vojaškega roka – zakaj? Služiti cesarju, domovini – državi, narodu? Posledice smisla ali nesmisla? Prvo svetovno vojno, »monstrum« novega veka, uničenje nad uničenji, je uspešno nadgradila – na žalost – druga svetovna vojna, njena mlajša, toda večja in še mnogo krutejša sestra. Ne dolgo tega je bila vojna, ki jo imenujemo vojna za Slovenijo. Služenje vojaškega roka je bilo za marsikoga pomembna življenjska preizkušnja. Tudi zame. Še posebej za vse nas, ki smo služili vojaški rok v oboroženih

silah Jugoslavije – Jugoslovanski ljudski armadi (Jugoslovanski armadi), (JLA (JA). To lahko z zanesljivostjo trdim, saj poznam tudi potek in način služenja vojaškega roka v Slovenski vojski, kjer sem zaposlen.

Danes ni več tako. Mladih fantov več ne bodo plašili: »Če ne prej vas bodo pa v vojski izučili – preučili, spravili k pameti ... Vam bodo že pokazali!« Fantom več ne bo treba na prevzgojo, da bi jih srečala pamet. Nič več ne bodo kopali jarkov za vodovod v odročne kraje. Tudi »dolga domovini« jim ne bo treba odslužiti. Vse to smo, ne dolgo tega, morali početi mnogi. Prav, ali pa tudi ne. Bomo videli. Mogoče se mi bo ob kateri izmed pomembnih uresničitvev življenjskih ciljev še ponudila priložnost, da razmišljam in pišem o tem, kaj je bilo, kaj je in kaj bo prav.

Do sedaj sem počel že marsikaj. Med drugim sem tudi študiral. Pa opustil študij. In se nato ponovno odločil nadaljevati študij. Sedaj sem vesel, da sem vseskozi vztrajal na isti fakulteti, pri istem študijskem programu in isti smeri, pa čeprav se je v tem času fakulteta celo preimenovala. Nič ne de. Dr. Darko Lubi mi je dejal: »Zato pa bo ob podelitvi diplome na tej fakulteti satisfakcija toliko večja.«

Na Žusmu, junij 2005

**»Delajmo, kot da bo sto let mir,
pripravljajmo se, kot da bo jutri vojna.«**

OBLAKI SO RDEČI

Oblaki so rdeči,
kaj nek pomenijo?
Da vsi ti mladi fantje
na vojsko pojdejo.

Pa le kdo bo listje grabil,
pa le kdo bo praprot žel?
Pa le kdo bo dekcle ljubil,
ko bom jaz k vojakom šel?

Pa le sam bom listje grabil,
pa le sam bom praprot žel.
Pa le sam bom dekcle ljubil,

ko bom jaz nazaj prišel.

Iz ljudskega izročila po lastnem spominu zapisal Slavko Kolar.

2. UVOD

Geografsko, socialno in družbeno okolje, v katerem živimo, je polno medsebojnih nasprotij, različnih interesov, izkoriščanja, podjarmljanja, izzivanja kriznih žarišč in celo vojn. Vojaška sila je bila, je in bo, na žalost, še vedno tista sila, ki jo politika, predvsem politika velikih držav, izrablja za doseg nadvlade, izkoriščanja in zatiranja manjših držav in narodov. Danes, ko živimo v 21. stoletju, ko doživljamo, nekateri bolj, drugi spet manj, vse bogastvo, ki ga je človeštvo ustvarilo in izoblikovalo v svoji dolgi zgodovini, še na noben način ne čutimo, da bi si svet v celoti prizadeval in želel odpraviti vojaško silo ter se odpovedati nenehnim grožnjam miru. Nasprotno, veliko načrtov različnih ekstremističnih in terorističnih skupin ter držav to željo zanika. Človeštvo porabi v vojaške namene več kot tisoč milijard dolarjev na leto. Trenutno ne vidim nobenih resničnih možnosti, da bi se stvari obrnile na bolje.

Potemtakem je bilo očitno, da smo morali tudi mi storiti vse, kar nam je velevala »državljanška dolžnost«, da smo zaščitili in obvarovali lastna življenja, svobodo,

neodvisnost, bratstvo in enakost. Vsaj tako so nam takrat govorili. Da nam je vse to uspelo, smo se morali za to pripraviti in v ta namen odslužiti vojaški rok v oboroženih silah – JLA (JA) – skupne države Jugoslavije. Temeljna naloga oboroženih sil je bila, da so varovale državo pred sovražnikom, ki bi jo pripeljal v življenjsko, duhovno in vsakršno drugo podjarmljenost in odvisnost. Zaradi tega je bila, tako kot sta zahtevala čas in predvsem družba, zgradba oboroženih sil taka, da je omogočala njihovo delovanje. Organiziranost teh sil je omogočala celo paleto del in opravil za izvrševanje nalog, ki so jim bile dodeljene. Ta pestrost del in nalog pa je zahtevala stalno pomlajevanje oboroženih sil z novimi generacijami vojakov s celotnega ozemlja Jugoslavije.

Nove oborožene sile Jugoslavije so nastale med narodnoosvobodilnim bojem in revolucijo v letih od 1941 do 1945. Komunistična partija¹ Jugoslavije (KPJ) je z neposrednimi pripravami na oboroženi boj in z ustanavljanjem vojnih komitejev² začela ustvarjati enotni sistem vojaške in poveljniške strukture. Njihove temeljne naloge so bile v tem času zlasti zbiranje orožja, pripravljanje in usposabljanje izbranih kadrov, pripravljanje ustreznih materialnih možnosti za oboroženi boj, organiziranje prvih bojnih skupin in izvajanje oboroženih akcij ter vodenje oboroženega boja (Veliki splošni leksikon, 1998: 2783).

Narodnoosvobodilna vojska in partizanski odredi Jugoslavije so se med narodnoosvobodilnim bojem v letih od 1941 do 1945 zaradi prilagajanja vojaške organizacije potrebam vojskovanja večkrat reorganizirali. Ker so vojaškim zmagam sledili tudi politični rezultati, so morale oborožene sile dobiti ustrezno organizacijsko obliko in ime. Najpomembnejši dogodek v tej reorganizaciji je nastopil 1. januarja 1945, ko so bile z ukazom vrhovnega poveljnika, maršala Josipa Broza – Tita, ustanovljene 1., 2., in 3. armada, 2. marca 1945 pa tudi 4. armada. Kot nadaljevanje te reorganizacije je 1. marca 1945 sledil ukaz o preimenovanju Narodnoosvobodilne

¹ Komunistična partija – politična stranka delavskega razreda, ki se je kot »vodilna revolucionarna sila« zavzemala za nastanek socialističnega in komunističnega družbenega sistema. Organizirana je bila po principu prostovoljnega članstva, ki je bilo tesno povezano z najširšimi množicami v mestih in na vaseh. Bila je aktivna in vodilna sila revolucionarnih procesov. Po zmagi oktobrske socialistične revolucije so se komunistične stranke delavskega razreda formirale iz revolucionarnih nasprotnikov oportunitizma večine vodstva socialdemokratskih strank (Opća enciklopedija jugoslavenskog leksikografskog zavoda (4), 1978: 482).

² Komite – odbor, izvoljen iz vrst večje organizirane skupnosti s kako posebno, enkratno nalogo, ali kot stalni, mnogokrat vodilni organ (centralni komite, rajonski komite) (France Verbinc, 1997: 359).

vojske in Partizanskih odredov Jugoslavije v Jugoslovansko armado (JA), mornarica Narodnoosvobodilne vojske Jugoslavije pa se je preimenovala v Jugoslovansko mornarico. Z istim ukazom je bil vrhovni štab reorganiziran v Generalštab JA kot neposredni organ Poverjenišтва narodne obrambe za celotne oborožene sile (Oružane snage Jugoslavije, 1982: 72).

Razvoj oboroženih sil Socialistične federativne republike Jugoslavije (SFRJ) je razdeljen v tri časovna obdobja: prvo obdobje od leta 1945 do leta 1958 (do definiranja splošne ljudske obrambne vojne), drugo obdobje od leta 1958 do leta 1969 (do reorganizacije teritorialne obrambe in njene ločitve od JLA), tretje obdobje od leta 1969 do leta 1985 (Razvoj oružanih snaga SFRJ 1945–1985 (1): 13) oziroma do razpada SFRJ. Prvo obdobje se deli v dve podobdobji. V prvem podobdobju, od leta 1945 do leta 1948, so reševali probleme utemeljitve mirnodobne formacije armade, demobilizacije, novih programov usposabljanja, izobraževanja, šolskega kadra, normativnih dokumentov na podlagi ustave iz leta 1946, vplivanja sovjetskih strokovnjakov in njihovih izkušenj. V tem podobdobju razvoja oboroženih sil SFRJ se je razvojna pot oboroženih sil razvila v proces izgrajevanja dejavnikov, ki so vplivali na njeno organizacijo. To je bil čas, ko so bile oborožene sile najtesneje povezane z razvojem družbenopolitičnega sistema in so bile odvisne od nadaljnjega razvoja mednarodnih odnosov. V skladu s takratnimi dejanskimi razmerami in možnostmi so se spreminjali velikost, organizacija, stopnja tehnične opremljenosti, sistem vzgoje in izobraževanja, organizacija vodenja in poveljevanja ter doktrina uporabe oboroženih sil. V drugem podobdobju, od leta 1948 do leta 1958, so v oboroženih silah reševali probleme informbirojevskih političnih, propagandnih, ekonomskih in vojaških pritiskov, reorganizacije nekaterih enot, razvoja vojaške industrije, tržaške krize, sprejemanja Zakona o ljudski obrambi in razvoja doktrine oboroženih sil. To podobdobje se je začelo z resolucijo Informbiroja leta 1948, s katero je hotel Stalin takratno Jugoslavijo odvrniti od zasnove lastnega razvoja v socialistični družbeni sistem. Jugoslovanska armada je prešla v stanje pripravljenosti. Začela se je preusmerjati na lastne materialne vire in spreminjati svojo organizacijsko-tehnično ter doktrinarno strukturo. Leta 1950 se je začelo uvajati delavsko samoupravljanje. Zaostrovanje odnosov med blokoma v obdobju hladne vojne je privedlo do zavzemanja za aktivne odnose miroljubnega sožitja in neuvrščanja v vojaške bloke. Leta 1953 je bil sprejet ustavni zakon, ki je postavil pravne temelje v razvoju enovitega obrambnega

sistema. Ob proučevanju izkušenj iz narodnoosvobodilne vojne in revolucije ter prvega povojnega obdobja je bil leta 1955 sprejet novi Zakon o ljudski obrambi. Leta 1955 se je začela uresničevati splošna zasnova nove obrambne doktrine.

Tudi drugo obdobje se deli v dve podobdobji. V prvem podobdobju, od leta 1958 do leta 1964, so reševali probleme formiranja enot ljudske vojske, reorganizacije delov oboroženih sil in prilagajanja formacije zahtevam obrambe države. Celovit sistem obrambe države je bil teoretično in praktično zasnovan leta 1958. Temeljlil je na razvoju v narodnoosvobodilni vojni potrjene zasnove doktrine in sistema splošne ljudske obrambe. Obdobje po letu 1959 je bilo zaznamovano z nadaljevanjem izpopolnjevanja in izgrajevanja operativno-tehnične vojaške organizacije. V drugem podobdobju, od leta 1964 do leta 1969, so reševali probleme modernizacije JLA, sprejemanja desetletnega plana razvoja oboroženih sil SFRJ in sprejemanja Zakona o ljudski obrambi. Leta 1963 je bila sprejeta Ustava SFRJ z določili, ki so družbeni, organizacijsko-tehnični in vojaški model sistema splošne ljudske obrambe postavili kot zaokroženo celoto. Po odločitvi najvišjih organov Zveze komunistov Jugoslavije³ (ZKJ) in drugih družbenopolitičnih institucij se je proces podružbljanja celotnega sistema obrambe okreplil po letu 1965 in bil ob koncu leta 1968 tudi oblikovan.

S sprejetjem novega Zakona o ljudski obrambi februarja 1969 se začinja tretje obdobje, v katerem so oborožene sile SFRJ enotna celota, sestavljena iz JLA in teritorialne obrambe. Tudi tretje obdobje je, tako kot obe pred njim razdeljeno v dve podobdobji. V prvem podobdobju, od leta 1969 do leta 1974, so reševali probleme razvoja teritorialne obrambe, razvijanja koncepcije splošne ljudske obrambe in pravne konotacije. V obdobju od leta 1969 pa vse do leta 1974, ko je bil sprejet novi Zakon o ljudski obrambi, je prišlo do »podružbljanja« obrambnih priprav in izgrajevanja sistema obrambe države, v katerega so bile vključene milijonske množice ter vse materialne in druge možnosti takratne države. V drugem podobdobju, od leta 1974 do leta 1985, so se ukvarjali z analiziranjem nastalih problemov, ki so se pojavili pred sprejetjem zveznega Zakona o splošni ljudski obrambi in Zakona o službi v oboroženih silah ter po njem in s formiranjem premičnih enot (motomehaniziranih), nadaljevanjem kontinuitete po smrti vrhovnega poveljnika Tita ter nadaljnjim razvojem oboroženih sil in njihove bojne

³ Na šestem kongresu leta 1952 v Zagrebu se je Komunistična partija Jugoslavije preimenovala v Zvezo komunistov Jugoslavije (Opća enciklopedija jugoslavenskog leksikografskog zavoda (7), 1981: 307).

pripravljenosti. Leta 1982 je bil ponovno sprejet Zakon o splošni ljudski obrambi, s katerim je družba vstopila v obdobje še celovitejšega podružbljanja obrambnih in varnostnih priprav takratne celotne družbenopolitične skupnosti. (Razvoj oružanih snaga SFRJ 1945–1985 (1): 13–14).

Po letu 1982 se je JLA vse bolj politično angažirala in afirmirala. Vse to je bilo moč opaziti kot posledico prebujanja srbskega nacionalizma, ki si je prav JLA izbral za oporo in zaščitnico naroda pod krinko zaščite in ohranitve Jugoslavije. JLA se zaradi svoje vedno večje ideološke spolitiziranosti (kot rezultat enopartijskega političnega sistema), svoje obsežnosti, oboroževalne samozadostnosti in finančne potratnosti (rezultat neodvisne – neuvrščene zunanje politike in hladne vojne) ob koncu hladne vojne oziroma ob razpadu socialističnih političnih sistemov novim razmeram ni znala prilagoditi. Posledicam konca hladne vojne se je skušala izogniti tako, da se je preusmerila v opravljanje notranjih policijski funkcij. Po takih posegih vojske izgubijo

obeležje nacionalne ali ljudske vojske in se preoblikujejo v notranje varnostne sile. Pri izvedbi notranje misije pa se vojske po navadi povezujejo z najbolj ekstremnimi desničarskimi organizacijami ali strankami. JLA je imela tako vedno večjo vlogo pri političnih odločitvah, pri katerih se je zavzemala za ohranitev socializma v interesu srbskega naroda. Postajala je vse manj ljudska, vse ljudska, in vedno bolj orodje enega naroda za doseganje njegovih politični ciljev. Vojaška organizacija se je iz ljudske vojske spremenila v notranjo policijsko silo. Znotraj vojaške organizacije je bilo ob teh preobrazbah moč čutiti zbežanost nekaterih. Med pripadniki vojaške profesionalne elite je bilo moč zaznati zapletenost in ambivalentnost vlog. Bili so razpeti med profesijo, nacionalno pripadnostjo, praviloma nacionalno mešano družino, socialno in profesionalno promocijo. Nekateri med njimi so zapuščali JLA, ker niso zdržali njenih asimilacijskih pritiskov. Seveda si zaslužijo spoštovanje, kajti nobeden izmed nas ne bo mogel nikoli v celoti razumeti njihovih travm, ko so v instituciji, ki jih je izobrazila ter jim zagotavljala življenjsko eksistenco, napredovanje in družbeni ugled, postali tujci. Mnogi med njimi so leta 1991 vstopili v Slovensko vojsko kakor tudi v vojske drugih držav naslednic razpadle Jugoslavije. V njih so dokazovali svojo profesionalnost in strokovnost pri upravljanju z nasiljem.

Skozi navedena obdobja od leta 1945 pa vse do leta 1991 se je zvrstilo veliko število vojakov, ki so odslužili vojaški rok v JLA (JA). JLA (JA) je vseskozi temeljila na splošni vojaški obveznosti. Kako so obvezniki odslužili vojaški rok, bom poskušal predstaviti v nadaljevanju diplomskega dela. Zakaj sploh želim v diplomskem delu prikazati prav potek in način služenja vojaškega roka v navedenem obdobju? Zanimalo me je, kako in na kakšen način so poleg mene vojaški rok v JLA (JA), v različnih časovnih obdobjih, odslužili še drugi in kakšne izkušnje so pri tem pridobili.

Diplomsko delo je sestavljeno iz dveh delov. V prvem delu bom predstavil nastanek in organiziranost JLA (JA) s poudarkom na splošni vojaški obveznosti. V drugem delu pa bom s pomočjo obdelave vprašalnikov, ki so jih izpolnili respondenti predstavil njihove izkušnje ter način in potek služenja vojaškega roka v JLA (JA). Ugotoviti želim, ali so obstajale razlike v načinu in poteku služenja vojaškega roka glede na narodnost, starost, izobrazbo in kraj služenja vojaškega roka, ter opisati prigode, ki so se primerile respondentom v času služenja vojaškega roka. Da bi prišel do zelenih ugotovitev, sem uporabil vprašalnice, ki smo jih izdelali študentje obramboslovja, izpolnili pa so jih respondentik, ki so služili vojaški rok v JLA (JA) v letih od 2000 do 2003. Študentje so izdelali več različnih vprašalnikov, sam pa sem na osnovi teh izdelal generalni vprašalnik, ki ga bom kot splošni model uporabljal v nadaljevanju. Glede na to, da so poleg mene vprašalnice izdelali študentje obramboslovja in da sami niso služili vojaškega roka, je bila sugestivnost oziroma subjektivnost študentov pri izpolnjevanju vprašalnikov zmanjšana na najnižjo stopnjo.

2.1. METODOLOŠKO HIPOTETIČNI OKVIR

2.1.1. OPREDELITEV PREDMETA ANALIZE

Namen diplomskega dela je predstaviti način in potek služenja vojaškega roka v JLA (JA) SFRJ od leta 1945 do leta 1991 s posebnim poudarkom na vojaški izkušnji Slovencev. Pod pojmom vojaški rok ne razumem le časa, ki ga je državljan, sposoben za vojaško službo, obvezno preživel v aktivni sestavi JLA (JA), ampak širši spekter vprašanj in problemov, povezanih z vojaškimi zadevami, armado, armadno organiziranostjo in obrambno politiko, kakor tudi vprašanja in probleme, s katerimi so se srečevali predvsem (slovenski) vojaki v času služenja vojaškega roka.

2.1.2. POSTAVITEV HIPOTEZE

Iz uvodne opredelitve predmeta analize je razvidno, da gre za zelo široko področje. Z analizo konkretnih elementov, ki kakor koli zadevajo predmet obdelave, to je način in potek služenja vojaškega roka v JLA (JA), bom poskušal ovreči ali potrditi glavno hipotezo in znikati ničelno hipotezo.

Glavna hipoteza

Služenje vojaškega roka v JLA (JA) je pomenilo biti pripadnik skupnih oboroženih sil vseh narodov in narodnosti, državljanov Jugoslavije. Služenje vojaškega roka v JLA (JA) se je v času od leta 1945 do leta 1991 spreminjalo, odvisno od družbenopolitičnih potreb, razvoja doktrine v JLA (JA) in razmer v mednarodni skupnosti.

Delovna hipoteza

Za dodatno pojasnitev glavne hipoteze sem postavil tudi delovno hipotezo, in sicer: vojaški rok je v Jugoslaviji v času od leta 1945 do leta 1991 moral odslužiti vsak vojaško sposoben fant med osemnajstim in sedemindvajsetim letom starosti (v izjemnih primerih med osemnajstim in tridesetim letom starosti).

Ničelna hipoteza

Služenje vojaškega roka v JLA (JA) v času od leta 1945 do leta 1991 je bilo neustrezno glede na takratne družbenopolitične razmere v Jugoslaviji in mednarodni skupnosti. Prav tako je bilo neracionalno in neučinkovito glede na normativne in direktivne dokumente, ki so opredeljevali obrambo Jugoslavije.

2.1.3. STRUKTURA DIPLOMSKEGA DELA

V uvodnem delu diplomskega dela sem pojasnil, zakaj sem se odločil pisati o načinu in poteku služenja vojaškega roka v JLA (JA).

V osrednjem delu naloge bom opisal nastanek in razvoj JLA (JA). Opisal bom oborožene sile v času od leta 1945 do leta 1953, to je v obdobju revolucionarnega etatizma, z načinom in potekom služenja vojaškega roka. Delo bom nato nadaljeval z razvojem oboroženih sil in služenjem vojaškega roka v času od leta 1953 do leta 1982, to je v obdobju socialističnega samoupravljanja. Nazadnje bom predstavil obdobje od leta 1982 do leta 1991. Predstavitev obdobja bom sklenil s stališči in sodbami vprašanih o njihovem služenju vojaškega roka v JLA (JA).

V zaključku bom potrdil ali ovrgel glavno hipotezo. Skozi proces pisanja diplomskega dela me bo vodila delovna hipoteza.

2.1.4. METODOLOŠKI PRISTOP PRI IZDELAVI DIPLOMSKEGA DELA

Pri analizi si bom pomagal z vojaškim (obramboslovno-družboslovnim) in politološkim pristopom. S slednjim bom poskušal razložiti politične razmere v Jugoslaviji in mednarodni skupnosti v času od leta 1945 do leta 1991. Z vojaškim pristopom bom predstavil način in potek služenja vojaškega roka.

Analitične metode, ki jih bom uporabil v nalogi

- Analiza in interpretacija primarnih pisnih virov

Ta metoda mi bo pomagala preučiti in analizirati vire, s katerimi se bom srečal pri izdelavi naloge. S to metodo bom predstavil normativno-direktivno podlago služenja vojaškega roka. S to metodo neempiričnega raziskovanja bom izvedel analizo dokumentov, ustav, zakonov, podzakonskih aktov in drugih dokumentov.

- Analiza in interpretacija sekundarnih virov

Ta metoda bo uporabljena za analizo knjig, člankov in poročil, ki so povezani s služenjem vojaškega roka.

- Zgodovinska metoda kritike virov

S to metodo bom izvedel kritično presojo primarnih in sekundarnih virov in tako poskušal napisati diplomsko delo na čim bolj objektivni način.

- Anketiranje

Z vprašalniki sem želel od respondentov pridobiti informacije o izkušnjah načina in poteka služenja vojaškega roka v JLA (JA).

- Deskriptivna metoda

To metodo bom skupaj s teoretičnimi koncepti uporabil za tisto, kar bom opisoval.

- Komparativna metoda

S to metodo bom primerjal pojave in procese ter izkušnje v določenem času in prostoru.

2.2. OPREDELITEV TEMELJNIH POJMOV

V preteklosti je bilo v Sloveniji na področju poimenovanja in teoretičnih temeljev, med katere prav gotovo sodi tudi pojmovni aparat, že precej narejeno. Prav zato ne bo odveč, če k vsebini nekaterih v diplomskem delu uporabljenih terminov pristopim nekoliko bolj analitično.

2.2.1. Oborožene sile, vojska, armada, vojaška organizacija, popolnjevanje oboroženih sil, vojaška obveznost, vojak, vojaški rok

Omenjene termine pogosto uporabljajo kot sinonime, kar pa zaradi nekaterih njihovih vsebinskih posebnosti s strokovnega in posebej znanstvenega zornega kota ni dopustno.

Oborožene sile so specializirana oborožena organizacija države, ki je pripravljena in organizirana za vodenje oboroženega boja. Do sredine 19. stoletja so oborožene sile po navadi poimenovali s terminom armada. Kot imanentni del državne organizacije so oborožene sile glavni inštrument za varovanje neodvisnosti in teritorialne celovitosti države, obstoječega političnega in ekonomskega sistema oziroma za izvajanje državne politike v vojni. V največjem številu držav so oborožene sile sestavljene iz operativnega

dela⁴ in teritorialnih sil. Po navadi so oborožene sile razdeljene na tri zvrsti: kopensko vojsko (KoV), vojaško (vojno) mornarico (VM) in vojaško (vojno) letalstvo (VL). V nasprotju z vojaško terminologijo je pojem oborožene sile v mednarodnem vojnem pravu nekoliko širši. Po mednarodnem vojnem pravu oborožene sile zajemajo tako kopenske, mornariške in letalske vojaške sile kot tudi vse druge oborožene formacije – policijske enote, enote teritorialne obrambe, enote tovarniške zaščite, nacionalne straže, nacionalne garde in razne prostovoljne oborožene formacije, ki imajo v skladu z notranjimi predpisi države zunanje oznake, ne glede na svojo velikost in specialnost (Vojna enciklopedija (6), 1974: 448–449); Sociološki leksikon, 1982: 430). Za del oboroženih sil štejemo tudi enote organiziranih odporiških gibanj, ki so ena od strani v vojni, ne glede na to, na katerem ozemlju delujejo, vendar pod pogojem, da so vojaško organizirane, da pripadniki nosijo oznake za razpoznavanje, da odkrito nosijo orožje in da v vojaških akcijah upoštevajo pravila vojnega prava (Opća enciklopedija jugoslavenskog leksikografskog zavoda (6), 1979: 220). Termin oborožene sile se nanaša na organizirane skupine, ki so vpletene v upravljano uporabo oboroženega nasilja, za kar je potrebna učinkovita organizacija z značilnostmi birokratske organizacije (International Military and Defense Encyclopedia, 1993: 190). Oborožene sile so celotne vojaške sile države ali skupine držav (Dictionary of Military Terms, 1986: 13). V nekaterih poglavjih diplomskega dela bom uporabil pojmovno zvezo oborožene sile Jugoslavije kot sinonim za pojmovno zvezo oborožene sile SFRJ (FLRJ).

Vojska je naziv za kopenski del oboroženih sil, pogosto pa tudi za celotne oborožene sile (Vojna enciklopedija (1), 1974: 215). Nekoliko obsežnejša in natančnejša opredelitev vsebine termina vojska je naslednja: vojska je običajni naziv za vojaško silo določene države ali zveze držav (vojaški blok, pakt). Ta naziv je bil v omenjenem smislu v uporabi do 20. stoletja, to je tako dolgo, dokler je bila vojaška sila sestavljena predvsem iz pehote, konjenice, artilerije, inženirstva in ustreznih mornariških sil. Take sile (razen mornariških) danes v večini držav poimenujejo s terminom kopenska vojska (KoV). Pozneje, še posebej po prvi svetovni vojni, ko se je vojaška sila po obsegu, organizaciji in materialno-tehničnih sredstvih znatno razširila in ko so njene aktivnosti vse bolj zajemale tudi morska in zračna prostranstva, se je vse bolj spreminjal tudi naziv

⁴ Sinonimi za operativne oborožene sile naj bi bili tudi redna vojska, regularna armada, stalna vojska,

vojaška sila oziroma vojska v naziv oborožene sile, čeprav sta se vzporedno ohranjala in uporabljala tudi naziva vojska in armada (Opća enciklopedija leksikografskog zavoda (8), 1979: 569).

Armada⁵ je najvišja strateško-operativna ali operativna enota kopenske vojske ali vojaškega letalstva, ki je sestavljena iz korpusov ali divizij in praviloma deluje v posebni operacijski smeri ali na posebnem bojišču. Izraz armada uporabljajo tudi kot sinonim za celotne oborožene sile ali kot sinonim za kopensko vojsko. V Franciji z njim označujejo posamezne zvrsti oboroženih sil (KoV – armée de terre, VL – armée de l’air, VM – armée de mer) (Vojna enciklopedija (10), 1974: 588; Politična enciklopedija, 1975: 46). Uporaba termina armada v smislu označevanja celotne vojaške sile neke države je smiselna samo v posebnih primerih, ko z drugimi besedami tvori posebno stalno besedno zvezo, ki jo uporabljamo za označevanje povsem specifične vsebine. Tako je na primer v primeru termina množične armade (ang. mass armies), s katerim označujemo povsem specifično obliko oboroženih sil; z uporabo termina množične oborožene sile bi lahko zameglili predstavo o vsebini, ki bi jo hoteli z omenjenim terminom zajeti. V vojaški terminologiji so ti trije termini običajno razumljeni in uporabljani kot sinonimi. To lahko s strogo teoretičnega zornega kota sprejmemo za termina vojska in armada, nikakor pa ne za termin oborožene sile, saj med njim in preostalima dvema, kot nakazuje že navedena opredelitev iz mednarodnega vojnega prava, obstajajo nekoliko večje razlike.

S strogo znanstvenoteoretičnih temeljev ne bi smeli uporabljati termin oborožene sile kot sinonim za termina vojska in armada. Vprašljiva je tudi smiselnost uporabe termina armada, saj je sopomenka, ki pa v prvi vrsti označuje vrsto vojaške enote. Ker pa je jezik živa stvar, ki se vedno prilagaja praksi, lahko samo ugotavljamo, da uporaba termina oborožene sile kot sinonima za označevanje vojske s strokovnega stališča ni najprimernejša, je pa zaradi razširjenosti vsekakor dopustna.

Vojaška organizacija je izraz, ki je po vsebinskem obsegu zelo širok. Z njim označujemo tako regularne ali neregularne vojaške organizacije in stalne armade kot

kadrovska armada (Vojna enciklopedija (6), 1974: 448). Vendar to ni povsem res.

⁵ Pojem armada so na prehodu iz srednjega v novi vek najprej uporabljali v mornarici, kjer so z njim poimenovali večjo skupino bojnih ladij (armata, armada), pozneje pa so ga začeli uporabljati tudi v kopenski vojski (Vojna enciklopedija (1), 1974: 215).

tudi prostovoljne in pomožne formacije. Za tiste institucije in organizacije, ki so v službi države, uporabljamo izključno po vsebini ožji termin oborožene službe (International Military and Defense Encyclopedia, 1993: 188). Omenjena opredelitev je zelo nejasna, hkrati pa uvaja še nov termin oborožene službe (armed services), kar le še dodatno zaplete terminološko zmedo. Zato je rešitev predlog, da omenjeni termin uporabljamo le takrat, kadar bomo želeli poudariti hierarhičnost in z njo povezane pojave (odgovornost, podrejenost in nadrejenost itd.) ter druge birokratske značilnosti oboroženih sil.

Popolnjevanje oboroženih sil ni omejeno samo na popolnjevanje z vojniki. Termin popolnjevanje oboroženih sil se pogosto napačno uporablja, ko se z njim označuje samo zagotavljanje moštva za oborožene sile. Njegov pomen je v resnici veliko širši, saj označuje celoto »ukrepov in postopkov, ki oboroženim silam zagotavljajo načrtovane kontingente moštva, živine in materialnih sredstev v miru in vojni« (Vojna enciklopedija (7), 1974: 172). Popolnjevanje pomeni dodeljevanje posameznikov, enot, kosov opreme, skupine posameznikov, skupine enot ali opreme bojni enoti z namenom doseči ali zagotoviti njene predpisane moči, potem ko je utrpela izgube v osebju ali opremi (Dictionary of Military Terms, 1986: 186). Vsekakor je popolnjevanje oboroženih sil z moštvom temeljnega pomena, saj zagotavlja sredstva za nadaljnji obstoj vojaške organizacije (International Military and Defense Encyclopedia, 1993: 192).

Na strateški ravni gre torej za časovno, prostorsko in predmetno neomejeno dejavnost, katere cilj je oboroženim silam zagotoviti vse potrebno (moštvo, bojna sredstva, opremo, sanitetna sredstva, hrano ...) za izvajanje njihovih funkcij in nalog.

Popolnjevanje oboroženih sil ločimo glede na čas, prostor in vire (Vojna enciklopedija (7), 1974: 172).

Glede na čas ločimo dve vrsti popolnjevanja oboroženih sil:

- popolnjevanje v miru in
- popolnjevanje v vojni.

Glede na prostor ločimo tri vrste popolnjevanja oboroženih sil:

- teritorialno, če ga izvajamo z viri, ki se nahajajo na območju, kjer je trenutno vojaška enota ali ustanova,

- eksteritorialno, če ga izvajamo z viri, ki prihajajo z drugih območij, in
- kombinirano, če uporabljamo oba prej opisana načina.

Glede na vire ločimo dve vrsti popolnjevanja oboroženih sil:

- z lastnimi viri in
- s tujimi viri, če uporabljamo npr. najemnike, vire zaveznikov, vire z okupiranih območij, zaplenjene vire ...

Vojaška obveznost je z zakonom urejena dolžnost državljanov, da določen čas izvajajo določene obveznosti v oboroženih silah (izvajajo vojaško službo) in so v primeru mobilizacije, vojaških vaj ali kakšne druge potrebe na razpolago za vključitev v oborožene sile. Sestavljena je iz (1) naborne obveznosti, (2) obveznosti služenja vojaškega roka in (3) obveznosti služenja v rezervnih sestavih oboroženih sil. Vojaška obveznost je eden od načinov popolnjevanja oboroženih sil z vojniki v miru in vojni in je pomemben dejavnik, ki vpliva na borbeno pripravljenost. Njene značilnosti in čas trajanja pogojujejo družbenopolitična ureditev države, njene ekonomske možnosti, uporabljeni sistem vojaške organiziranosti, tradicija, sistem popolnjevanja, geografski, demografski in drugi dejavniki. Praviloma je vojaška obveznost splošna za vse državljane (Vojna enciklopedija (10), 1974: 563).

Vojaška obveznost je sistem obveznega vpoklica civilistov v oborožene sile. Sprejem in uporaba koncepta vojaške obveznosti sta tesno povezana z vojaškimi, političnimi, ekonomskimi, demografskimi in filozofskimi vidiki. Povezana je s koncepti nacionalizma, egalitarizma in državljana vojaka (International Military and Defense Encyclopedia, 1993: 640).

Vojaška obveznost predstavlja neprostovoljni nabor določenih delov populacije z namenom vključiti jih v nacionalne oborožene sile (Dictionary of Military Terms, 1986: 59).

Vojak je vojaški obveznik na služenju vojaškega roka, udeleženec na vojaški vaji ali v primeru mobilizacije (Vojna enciklopedija (10), 1975: 578). Vojak je bil vojaški obveznik na služenju vojaškega roka v JLA. Vojak je tudi splošni izraz za vojaško osebo v stalni in rezervni sestavi. S pojmom vojak se razume tudi mornar v času

služenja vojaškega roka (Opća enciklopedija jugoslavenskog leksikografskog zavoda (8), 1982: 568, Vojni leksikon, 1981: 693–694).

Vojaški rok je čas, ki je v državah s splošno vojaško obveznostjo določen, da ga vsak zdrav državljan porabi za služenje vojaščine. To je čas, ki ga je sposoben državljan SFRJ obvezno prebil v aktivni sestavi JLA (Vojni leksikon, 1981: 693).

3. JUGOSLAVIJA (OD FEDERATIVNE LJUDSKE REPUBLIKE JUGOSLAVIJE – FLRJ – PREK SOCIALISTIČNE FEDERATIVNE REPUBLIKE JUGOSLAVIJE – SFRJ – DO NJENEGA RAZPADA)

3.1. NASTANEK, OBSTOJ IN RAZPAD JUGOSLAVIJE – SFRJ

Jugoslavija,⁶ ali kakor se je imenovala od leta 1918 do leta 1929 – Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev, je nastala po zlomu Avstro-Ogrske v prvi svetovni vojni kot rezultat teženj južnoslovanskih narodov po združitvi. Ustanovljena je bila 1. decembra 1918 z združitvijo samostojnih kraljevin Srbije (z Makedonijo) in Črne gore z Državo Slovencev, Hrvatov in Srbov; ta je mesec dni prej nastala na delu ozemlja Avstro-Ogrske, kjer so živeli pripadniki južnoslovanskih narodov, in ni bila mednarodno priznana. Nastala je Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev. Glavno mesto nove skupne države je postal Beograd, vladarji pa srbski kralji Karađorđevići. Država je že od nastanka imela težave z nacionalnim vprašanjem, saj vsi narodi v njej niso bili enakopravni. Ustava, ki je bila sprejeta 28. junija 1921, je zagotavljala srbsko prevlado

⁶ Jugoslavija – uradno ime od leta 1918 do leta 1929 Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev; od leta 1929 do leta 1941 Kraljevina Jugoslavija; od leta 1943 do leta 1945 Demokratična federativna

v centralistični ureditvi. Kralj Aleksander je nasprotoval težnjam po odcepitvi oziroma večji samostojnosti Hrvatov. Zaradi nesoglasja med Srbi in Hrvati je kralj Aleksander leta 1929 razveljavil ustavo, razpustil parlament in vse politične stranke ter uvedel šestojanuarsko,⁷ kraljevo diktaturo. Državo, ki jo je leta 1929 preimenoval v Kraljevino Jugoslavijo, je razdelil na devet banovin. Državo so vseskozi ogrožali nemiri znotraj nje in sovražniki od zunaj (Opća enciklopedija jugoslavenskog leksikografskog zavoda (4), 1978: 131–139; Enciklopedija Jugoslavije (6), 1990: 259–281; Enciklopedija Slovenije (4), 1990: 321; Veliki splošni leksikon (3), 1997: 1790).

Leta 1941 je takratna vlada podpisala pristop Jugoslavije k Hitlerjevemu trojnemu paktu. Ne glede na to je Hitler s pomočjo Mussolinija 6. aprila 1941 Jugoslavijo napadel. Dne 17. aprila 1941 je Jugoslavija kapitulirala. Napadalcem se je uprla KPJ pod vodstvom Josipa Broza - Tita. KPJ je vodila narodnoosvobodilni boj jugoslovanskih narodov od leta 1941 do leta 1945. Hkrati z narodnoosvobodilno vojno je bila izvedena tudi socialistična revolucija. Prva vlada Demokratične federativne Jugoslavije je bila sestavljena marca 1945. Demokratična federativna Jugoslavija je 29. novembra 1945 postala republika, ustava pa je bila sprejeta 30. januarja 1946 (v nekaterih virih je naveden datum 29. januar 1946). Nova država je dobila ime Federativna ljudska republika Jugoslavija (Opća enciklopedija jugoslavenskog leksikografskog zavoda (4), 1978: 140–146; Enciklopedija Jugoslavije (6) 1990: 281–293; Veliki splošni leksikon (3), 1997: 1790).

Jugoslavija se je po drugi svetovni vojni do leta 1948 v zunanji politiki naslanjala na Sovjetsko zvezo. Leta 1948 je sledil spor s Stalinom, tako imenovani Informbiro.⁸ Po tem sporu se je Jugoslavija odločila za samostojno pot. Vzpostavljena je bila enostrankarska ureditev. Leta 1950 so sledile spremembe v gospodarstvu. Prišlo je do decentralizacije, uvajanja »delavskega samoupravljanja«, ki so ga uzakonili z ustavo leta 1953. Po sporu s Sovjetsko zvezo je Jugoslavija zagovarjala zunajblokovsko

Jugoslavija; od leta 1945 do leta 1963 Federativna ljudska republika Jugoslavija; od leta 1963 do leta 1991 Socialistična federativna republika Jugoslavija (Veliki splošni leksikon, 1997: 1790).

⁷ Šestojanuarska diktatura je bila uvedena leta 1929 in je trajala do leta 1934. To je bilo obdobje vladavine kralja Aleksandra Karađorđevića, ki je 6. januarja 1929 ukinil ustavo in uvedel monarhistično diktaturo. Preganjal je privržence KPJ in delavskega gibanja. Uvedel je unitarizem (Opća enciklopedija jugoslavenskog leksikografskog zavoda (8), 1982: 17).

⁸ Informbiro – kratica Informacijski biro komunističnih in delavskih partij: ustanovitev Informbiroja/resolucija Informbiroja o Jugoslaviji (Opća enciklopedija jugoslavenskog leksikografskog zavoda (3), 1977: 626–627; Enciklopedija Jugoslavije (5), 1988: 563).

politiko in imela pomembno vlogo v gibanju neuvrščenih držav.⁹ Septembra 1961 je bila beograjska konferenca, začetek gibanja neuvrščenih. Z ustavo 7. aprila 1963 se je uradno ime države spremenilo v Socialistično federativno republiko Jugoslavijo. Ustava, sprejeta leta 1974, je utrdila razvoj samoupravnega socializma, a po Titovi smrti leta 1980 je ta postopoma zašel v krizo. V državi se je stopnjevala gospodarska in politična kriza, ki je nazadnje pripeljala do krvavih spopadov. Nezmožnost skupnega dogovora o prihodnosti Jugoslavije je pripeljala do njenega razpada. Na ozemlju Jugoslavije je prišlo do vojn med nekdanjimi »bratskimi narodi«. Konec junija 1991 sta Hrvaška in Slovenija izstopili iz federacije. SFRJ je kasneje razpadla na pet držav: Slovenijo, Hrvaško, Bosno in Hercegovino, Zvezno republiko Jugoslavijo ter Makedonijo (Opća enciklopedija jugoslavenskog leksikografskog zavoda (4), 1978: 147–156); Enciklopedija Jugoslavije (6), 1990: 293–315; Veliki splošni leksikon (3), 1997: 1791–1791; Opća enciklopedija jugoslavenskog leksikografskog zavoda, Dopunski svezak, 1988: 299–300).

SFRJ je bila zvezna država šestih republik (Slovenije, Hrvaške, Bosne in Hercegovine, Srbije, Črne gore in Makedonije) ter dveh avtonomnih pokrajin (Kosova in Vojvodine) z glavnim mestom Beograd. Ležala je na jugovzhodu Evrope. Merila je 255.804 km² in je bila z 2,5 odstotka površine deveta po velikosti v Evropi. Leta 1991 je imela 24 milijonov prebivalcev. Povprečna gostota naseljenosti je bila 87,7 prebivalca na km². Po geografski legi je bila srednjeevropska in sredozemska, alpska, panonska, podonavska in balkanska država. Mejila je na sedem držav: Italijo, Avstrijo, Madžarsko, Romunijo, Bolgarijo, Grčijo in Albanijo (Opća enciklopedija jugoslavenskog leksikografskog zavoda (4), 1978: 118; Enciklopedija Jugoslavije (6), 1990: 161; Veliki splošni leksikon (3), 1997: 1790).

⁹ Izraz neuvrščenost je označeval gibanje neuvrščenih, kar je pomenilo mednarodni položaj in zunanjo politiko določenega števila držav, ki niso pripadale nobeni izmed vojaško-političnih zvez velikih sil (Opća enciklopedija jugoslavenskog leksikografskog zavoda (5), 1979: 725–728).

4. NASTANEK IN RAZVOJ OBOROŽENIH SIL SFRJ (FLRJ)

4.1. OBDOBJE NARODNOOSVOBODILNEGA BOJA

Oborožene sile nove Jugoslavije so nastajale na osnovi odporniškega gibanja v času narodnoosvobodilnega boja in socialistične revolucije. Ob napadu na Jugoslavijo leta 1941 se je KPJ začela pripravljati na oboroženi boj in ustanavljati vojne komiteje ter ustvarjati enotni sistem vojaške in poveljniške strukture. Dne 27. junija 1941 je bil iz vojnega komiteja KPJ ustanovljen Glavni štab narodnoosvobodilnih partizanskih odredov Jugoslavije. Za poveljnika je bil določen Josip Broz - Tito. Centralni komitej KPJ je narode Jugoslavije pozval k vstaji, ki je v nadaljevanju prerastla v oboroženi spopad. Nato je sledilo obdobje oboroženega boja, katerega organizacijo, sestavo in obliko je določil Glavni štab v juliju 1941. Opredelil je enoten naziv za borce, ki so se od tedaj imenovali partizani. Na kapi so nosili rdečo zvezdo kot simbol narodnoosvobodilnega boja. Glavni štab je začel ustanavljati odrede. Iz udarnih skupin formiranih čet¹⁰ in s formiranjem odredov¹¹ so pozneje ustanovili prve partizanske

¹⁰ Četa je osnovna taktična enota nekaterih rodov vojske. Usposobljena naj bi bila za različna bojna dejstvanja v najrazličnejših razmerah bojevanja. Sestavljena je iz vodov, ki opredeljujejo njeno pripadnost rodovom – službam. Lahko je v sestavu bataljona, združenih taktičnih, samostojnih rodovskih enotah ali pa je samostojna enota. Odvisno od sestave, namena in oborožitve je četa lahko pehotna, izvidniška, inženirska, padalsko-pehotna, mornariška ... (Vojni leksikon, 1981: 90).

bataljone¹² (Opća enciklopedija jugoslavenskog leksikografskog zavoda (4), 1978: 116; Enciklopedija Jugoslavije (6), 1990: 144).

Centralni komite KPJ in Glavni štab sta v tem obdobju opredelila politično in vojaško zasnovo vstaje. Oboroženi boj je imel narodnoosvobodilni in antifašistični značaj. Opredeljena so bila načela vojaške organizacije odredov, notranjega reda in discipline, način povezovanja s političnimi organizacijami na terenu. V partizanske odrede so borci vstopali ne glede na socialno poreklo, politično opredelitev, narodno pripadnost in versko prepričanje. Med odredi je potekala koordinacija z namenom, da bi bile skupne akcije čim bolj usklajene. Na posvetovanju v Stolicah 26. septembra 1941 je bil sprejet sklep o ustanavljanju čet in bataljonov ter o organiziranju medsebojno usklajenih akcij. Vrhovni štab je oktobra 1941 določil nove simbole na kapah, z narodno trobojnico pod rdečo peterokrako zvezdo, in enoten način pozdravljanja s stisnjeno pestjo v višini senčnice. Konec leta 1941 se je bojevalo 43 odredov, deset samostojnih bataljonov in več čet s skupaj približno 80.000 partizani. V pravnem smislu so v Vrhovnem štabu že izdelali predpise za osnovno partizansko pravno zakonodajo. Zaradi večanja števila partizanov proti koncu leta 1941 so 21. decembra 1941 formirali prvo proletarsko narodnoosvobodilno udarno brigado. V letu 1942 je bilo na novo formiranih 32 brigad. Z ustanovitvijo in formiranjem brigad je bil končan prvi cikel razvoja oboroženega boja. Vrhovni štab je leta 1942 prepisal status narodnoosvobodilnih udarnih brigad in pozneje usmeril svoje aktivnosti v formiranje udarnih proletarskih bataljonov in čet. Posledica teh in drugih aktivnosti je bilo ustanavljanje vojaških sodišč v brigadah in odredih, oblikovanje operativnih območij v Bosni, Hercegovini, Sloveniji in na Hrvaškem ter določitev številnih predpisov in aktov, ki so omogočali organizacijsko in vsebinsko rast narodnoosvobodilne vojske. Dne 1. novembra 1942 je Vrhovni štab formiral prvo in drugo proletarsko divizijo.¹³ Do konca leta 1942 je bilo na novo

¹¹ Odred je enorodovska ali združena enota rodov oboroženih sil začasne ali stalne sestave, različne moči in za različne namene. Odvisno od naloge, oborožitve in opreme je odred lahko pehotni, inženirski, mornariški ... (Vojni leksikon, 1981: 352).

¹² Bataljon je osnovna taktična enota rodov kopenske vojske. Usposobljen je za izvajanje različnih bojnih dejstev v različnih razmerah. Sestavljen je iz poveljstva, čet, enot za podporo in logističnih enot. Lahko je samostojna enota ali v sestavi brigade. Velikost in sestava sta odvisni od namena. Bataljon je lahko je pehotni, izvidniški, inženirski, mornariški ... (Vojni leksikon, 1981: 51).

¹³ Divizija je združena taktična enota, usposobljena za samostojno delovanje. Načeloma je sestavljena iz treh do štirih polkov ali brigad, enote za podporo (artilnerijskih, inženirskih, izvidniških ...) in enote za zavarovanje. Odvisno od sestave, namena in oborožitve je lahko divizija kopenske vojske, pehotna divizija, oklepna, mehanizirana, zračnodesantna, divizija vojne mornarice ... (Vojni leksikon, 1981: 111).

formiranih še sedem divizij. V nadaljevanju so bili formirani korpusi,¹⁴ od katerih je bil prvi bosenski korpus. Ob koncu leta 1942 je narodnoosvobodilna vojska štela približno 150.000 partizanov, razvrščenih v 37 brigad, devet divizij, dva korpusa, šest do sedem odredov in 45 samostojnih bataljonov (Enciklopedija Jugoslavije (6), 1990: 144–146).

Septembra 1942 je bilo obdobje intenzivnejših aktivnosti na Jadranskem morju. Bojna delovanja na morju so partizani izvajali v obliki sabotaž in diverzij, pozneje tudi kot napade na sovražnikova plovna sredstva. Dne 18. septembra 1942 je bil pri štabu četrte operativne cone Hrvaške ustanovljen oddelek za vojaško mornarico. To je bil zametek vojaške mornarice. Kmalu zatem je bila formirana mornarica, ki je imela v svoji sestavi oboroženo ladjevje, organizirano v dve flotilji¹⁵ oboroženih ladij, 12 flotilj oboroženih čolnov z 39 oboroženimi čolni in več kot 200 pomožnih plovnih enot, obalno artilerijo in partizanske odrede na obali (Enciklopedija Jugoslavije (6), 1990: 146–147).

V Sloveniji so narodnoosvobodilno vojsko in partizanske odrede predstavljali oboroženi oddelki slovenskega narodnoosvobodilnega gibanja od leta 1941 do leta 1945. Tako pojmovanje se je začelo uporabljati januarja 1943. Po Partizanskem zakonu iz julija 1941 so slovensko osvobodilno vojsko sestavljali partizanski vodi, čete, bataljoni in brigade, vendar so v tem letu ustanavljali le čete in bataljone. V zimi in zgodnji pomladi 1942 so nastale nove čete in bataljoni. Ustanovljeni so bili odredi in grupe odredov. Dne 5. aprila 1942 se je drugi partizanski bataljon (Štajerski) preuredil v prvo slovensko partizansko brigado (Štajerska). V nadaljevanju je Glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet ustanovilo še Gubčevo, Cankarjevo in Šercerjevo brigado. Brigade so začele zavzemati utrjene postojanke in se bojevati z večjimi sovražnikovimi enotami. Glavni štab narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov je 13. julija 1943 ustanovil 14. in 15. divizijo, ki sta imeli okoli 4000 borcev. Divizije so se naprej združevale v korpus. Enote narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov so v sklepnih bojih za osvoboditev Slovenije sodelovale s Četrto armado JA, v Prekmurju tudi z Rdečo armado. Slovenske partizanske enote so bile spomladi 1945 postopoma vključene v JA. Glavni štab narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov

¹⁴ Korpus je v nekaterih vojskah združena operativna enota, ki je namenjena za zahtevnejše operativno-taktične naloge samostojno ali v sestavi armije. Sestavljen je iz nekaj divizij ali brigad (Vojni leksikon, 1981: 236).

¹⁵ Flotilja je taktična enota manjših površinskih vojaških čolnov (rušilcev, minolovcev, torpednih čolnov, motornih topovnjač, raketnih čolnov in podmornic (Vojni leksikon, 1981: 135).

Slovenije je bil marca 1945 preimenovan v Glavni štab JA za Slovenijo, štabi korpusov in operativne cone pa so bili razpuščeni. S tem je bila odpravljena samostojnost slovenske partizanske vojske, slovenskemu narodu pa odvzeta ena glavnih sestavin njegove državnosti. Precej enot so takoj po koncu vojne vključili v Korpus narodne obrambe Jugoslavije (Enciklopedija Slovenije (7), 1993: 323–324).

Zaradi organiziranosti vodenja in poveljevanja v partizanskih enotah so leta 1943 uvedli oficirske in podoficirske čine ter odlikovanja. S kapitulacijo Italije, 9. septembra 1943, si je narodnoosvobodilna vojska pridobila možnost, da zapleni vojaški material in sredstva, kar je pripomoglo k nadaljnjemu razvoju vojske, kajti pomoči iz tujine do takrat še ni bilo (Enciklopedija Jugoslavije (6), 1990: 147).

Drugo zasedanje AVNOJ-a (Antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Jugoslavije)¹⁶ je bilo 29. novembra 1943 v Jajcu v Bosni in Hercegovini. Na tem zasedanju so bile potrjene vse dotedanje odločitve Vrhovnega štaba. Sprejeta je bila odločitev o splošni vojaški obveznosti. Konec leta 1943 je narodnoosvobodilna vojska imela približno 300.000 borcev. Leta 1944 jih je bilo približno 500.000. Leta 1943 sta bili ob pomoči zahodnih zaveznikov formirani dve eskadrilji¹⁷ lovskega letalstva. Vrhovni štab je avgustu 1943 napotil 150 letalcev na usposabljanje v Sovjetsko zvezo. Tega leta je bil formiran Korpus narodne obrambe Jugoslavije. V obdobju od oktobra 1943 do maja 1945 je narodnoosvobodilna vojska dobivala znatno zavezniško materialno pomoč, tako od anglo-ameriških sil kakor tudi od Sovjetske zveze. Kot enakopravni zvrsti kopenske vojske sta bili ustanovljeni vojaška mornarica in vojaško letalstvo (Opća enciklopedija jugoslavenskog leksikografskog zavoda (4), 1978: 116).

¹⁶ Antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Jugoslavije (Antifašistični svet narodne osvoboditve Jugoslavije) je bil ustanovljen med narodnoosvobodilno vojno in socialistično revolucijo na iniciativo Centralnega komiteja KPJ in Vrhovnega štaba Narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov Jugoslavije, in sicer v noči med 26. in 27. novembrom 1942 v osvobojenem Bihaču kot najvišje politično predstavninstvo narodnoosvobodilnega boja jugoslovanskih narodov. Imel je značilnosti najvišjega organa oblasti. Dne 29. novembra 1943 je dobil vse značilnosti najvišjega organa državne oblasti, vrhovnega zakonodajnega in izvršilnega predstavnškega telesa v jugoslovanski federaciji. Avgusta 1945 je bil razglašen za Začasno Ljudsko skupščino, katere delo je bilo končano z volitvami v Ustavodajno skupščino 11. novembra 1945 (Opća enciklopedija jugoslavenskog leksikografskog zavoda (1), 1977: 190–191); Enciklopedija Jugoslavije (1), 1983: 173–177).

¹⁷ Eskadrilja je oddelek vojaških letal ali helikopterjev. Letalska eskadrilja je osnovna taktična enota letalstva. Lovsko letalstvo je namenjeno za prestrazanje in uničevanje nasprotnikovih zrakoplovov. Koristi se lahko tudi za spremstvo in zaščito lastnih zrakoplovov. Lovska letala imajo veliko hitrost leta, dviganja in velik končni dolet. Prav tako imajo velike manevrske sposobnosti in veliko ognjeno moč. Helikopterska eskadrilja je osnovna helikopterska taktična enota in šteje 12–16 helikopterjev, združenih v 2–4 helikopterske oddelke. Lahko je transportna, protipodmorniška, protiolepnina ... (Vojni leksikon, 1981: 44, 130).

Ob koncu leta 1944 je narodnoosvobodilna vojska štela 19 korpusov s korpusom narodne obrambe s 57 divizijami, 228 brigad z dvema tankovskima, 11 artilerijskimi, dvema inženirskima in eno konjeniško brigado ter 80 partizanskih odredov. Na podlagi teh enot so bile marca 1945 formirane štiri armade, Narodnoosvobodilna vojska in partizanski odredi so bili preimenovani v Jugoslovansko armado, Vrhovni štab pa v Generalštab Jugoslovanske armade. Vzporedno z reorganizacijo v kopenski vojski je potekala reorganizacija tudi v drugih dveh zvrsteh. Mornarica narodnoosvobodilne vojske se je preimenovala v Jugoslovansko mornarico, namesto pomorskih sektorjev pa so se formirala pomorska poveljstva za severni, srednji in južni Jadran, medtem ko sta se na Savi in Donavi oblikovali Savska in Donavska rečna flotilja. Sočasno je v tem obdobju potekalo oblikovanje letalskih formacij ter ustanovitev jurišne in lovske letalske divizije. Tako organizirana je Jugoslovanska armada dočakala konec vojne (Opća enciklopedija jugoslavenskog leksikografskog zavoda (4), 1978: 116; Enciklopedija Jugoslavije (6), 1990: 146–149).

4.2. POVOJNA OBDOBJA RAZVOJA OBOROŽENIH SIL FLRJ IN SFRJ

4.2.1. OBDOBJE OD LETA 1945 DO LETA 1948

V povojnem obdobju je bil razvoj oboroženih sil tesno povezan z razvojem družbenopolitičnega sistema in odvisen od nadaljnjega razvoja mednarodnih odnosov. Povojno obdobje je bilo logično nadaljevanje kontinuiranega procesa oboroženih sil iz temeljev, postavljenih v narodnoosvobodilnem boju. V tem obdobju so oborožene sile spreminjale in izpopolnjevale svojo velikost, organizacijo, stopnjo tehnične opremljenosti, sistem vzgoje in izobraževanja, organizacijo vodenja in poveljevanja, doktrino uporabe in druge sestavine v skladu z dejanskimi razmerami in možnostmi. Začetno obdobje sega v čas ustvarjanja in izgrajevanja armade v mirnodobno vojno organizacijo. V procesu postopne demobilizacije in reorganizacije armade se je številčno stanje armade ob koncu leta 1947 zmanjšalo z 800.000 na približno 400.000 ljudi. Ti so bili porazdeljeni v 26 divizij kopenske vojske, pet divizij vojnega letalstva in 15 samostojnih brigad. Namesto vojaških armad je bilo ustanovljeno pet vojaških območij z 28 vojaškimi okrožji. Vojaška mornarica je obdržala prvotno organizacijo

treh pomorskih poveljstev flote¹⁸ in rečne vojne flotilje. V tem obdobju so posebno pozornost posvečali idejnopolitičnemu izobraževanju, razvijanju učinkovitega vojaškega vzgojno-izobraževalnega sistema in tehničnemu opremljanju armade. To je bilo obdobje ustanavljanja vojaških šol zvrsti in rodov ter množičnega mirnodobnega šolanja vojaških kadrov in pripadnikov oboroženih sil (Opća enciklopedija jugoslavenskog leksikografskog zavoda (4), 1978: 116; Enciklopedija Jugoslavije (6), 1990: 149–150; Razvoj oružanih snaga SFRJ 1945–1985 (1), 1989: 13).

4.2.2. OBDOBJE OD LETA 1948 DO LETA 1958

Naslednje obdobje se je začelo z resolucijo Informbiroja leta 1948. Junija 1948 je Informbiro sprejel resolucijo o stanju v KPJ. Sovjetsko državno in partijsko vodstvo je pod vodstvom Stalina želelo doseči, da se partijsko vodstvo Jugoslavije odreče zasnovi lastnega razvoja in poti v socializem. Sovjetska zveza, vzhodnoevropske države in Albanija so uvedle pritisk na Jugoslavijo, ki se je odražal v popolni politični, ekonomski in vojaški blokadi. Sočasno so pritisk na Jugoslavijo izvajale tudi zahodne države v zvezi s tržaško krizo, ki je doživela vrhunec leta 1953. V teh razmerah je bila Jugoslovanska armada v stanju pripravljenosti. Razvojno se je preusmerila na lastne materialne vire in gospodarske potenciale države. Tako je spremenila organizacijsko-tehnično in doktrinarno strukturo. Z ustanavljanjem vojaških in izobraževalnih institucij na ravni akademij je bila določena usmeritev v proces posodabljanja strukture in mehanizmov oboroženih sil.

Leta 1950 je bilo uvedeno delavsko samoupravljanje, kar predstavlja novo smer v razvoju družbenoekonomskih in političnih odnosov v državi. V naslednjih letih je nastopilo obdobje intenzivnega mednarodnega uveljavljanja Jugoslavije v svetu in obenem zaostrovanja odnosov med blokoma z uveljavitvijo hladne vojne. Tako dotedanji model vojaške organizacije ni ustrezal stopnji razvoja jugoslovanske družbe in mednarodni politiki Jugoslavije, ki se je zavzemala za aktivne odnose miroljubne

¹⁸ Flota je skupek vseh ladij ali plovnih sredstev, ki imajo isti namen, npr. vojaška flota, trgovska flota, rečna flota (Vojni leksikon, 1981: 135).

politike in ne uvrščanja v vojaške bloke. Ob deseti obletnici nastanka JA, 22. decembra 1951, se je preimenovala v JLA.

Leta 1953 je bil sprejet ustavni zakon, ki je postavil pravne temelje razvoja in realizacije rešitev v oblikovanju enovitega obrambnega sistema države. Pozneje je bil sprejet Zakon o ljudski obrambi, leta 1955 pa so začeli z uresničevanjem splošne zasnove nove obrambne doktrine države (Opća enciklopedija jugoslavenskog leksikografskog zavoda (4), 1978: 116; Enciklopedija Jugoslavije (6), 1990: 150–151; Razvoj oružanih snaga SFRJ 1945–1985 (1), 1989: 13).

4.2.3. OBDOBJE OD LETA 1958 DO LETA 1969

Celovit sistem obrambe države je bil teoretično in praktično zasnovan leta 1958 in je temeljil na razvoju v narodnoosvobodilni vojni potrjene zasnove doktrine in sistema splošne ljudske obrambe. Za to obdobje je bilo značilno razvijanje zasnove kombiniranega vojskovanja. Tako so poleg operativnih enot armade ustanavljali močne partizanske sile, ki bi imele v morebitni vojni naloge partizanskega delovanja in razvijanja splošnega ljudskega odpora na svojem območju. Glavna lastnost razvoja JLA je bila ta, da je JLA postala operativno-teritorialna vojska. Za njeno vodenje in poveljevanje je bil ustanovljen tudi Vrhovni štab partizanskih odredov. Tako je bilo do konca leta 1959 formiranih približno 126 partizanskih brigad, na čelu katerih so bili partizanski komandanti iz narodnoosvobodilne vojne (Enciklopedija Jugoslavije (6), 1990: 151).

Obdobje po letu 1959 je bilo zaznamovano z nadaljevanjem izpopolnjevanja in izgrajevanja operativno-teritorialne vojaške organizacije. Zaradi novih zahtev je bilo treba reorganizirati in prilagoditi celoten mobilizacijski in naborni sistem, sistem vojaškega usposabljanja, izpopolnjevanje in izobraževanje starešinskega kadra, poveljstev in štabov, celoten sistem zaledne oskrbe itd. Armada je v tem času uvozila nekaj sodobnega orožja in opreme, ki ju v državi še niso izdelovali. Faza reorganizacije oboroženih sil je bila končana do leta 1965.

Uresničevanje splošnoljudskega obrambnega sistema je bilo odvisno od stopnje razvitosti socialističnih samoupravnih družbenoekonomskih odnosov in učinkovitosti političnega sistema socialističnega samoupravljanja. S preobrazbo družbenih odnosov od etatizma in državnega centralizma k samoupravljanju so proces podružbljanja sistema obrambe konstituirali do konca leta 1968. S tem se je končalo najdaljše povojno obdobje razvoja oboroženih sil.

Februarja 1969 je bil sprejet novi Zakon o ljudski obrambi in s tem se začel naslednje obdobje. V tem obdobju so oborožene sile SFRJ postale enotna celota, sestavljena iz JLA in teritorialne obrambe. S tem naj bi bila tudi praktično izvedena določila Ustave SFRJ iz leta 1963, ki naj bi družbeni, organizacijskotehnični in vojaški model sistema splošne ljudske obrambe postavila kot zaokroženo celoto. JLA je vstopila v obdobje delnega in postopnega zmanjševanja številčnega stanja stalne sestave, in sicer zaradi razvoja in modernizacije procesa, v katerega se je vključila teritorialna obramba. Obrambni sistem SFRJ je temeljil na zasnovi splošne ljudske obrambe in družbene samozaščite ter na udeležbi vseh družbenih subjektov v obrambi države (Enciklopedija Jugoslavije (6), 1990: 151; Razvoj orožanih snaga SFRJ 1945–1985 (1), 1989: 13).

4.2.4. OBDOBJE PO LETU 1969

Leta 1969 je bil sprejet Zakon o ljudski obrambi. Oborožene sile so predstavljale dve komponenti: operativno armado in teritorialno obrambo, ki sta se medsebojno dopolnjevali in imeli skupen cilj (Opća enciklopedija jugoslavenskog leksikografskog zavoda (4), 1978: 116). Leta 1974 je bil sprejet novi Zakon o ljudski obrambi, ki je opredeljeval podružbljanje obrambnih priprav in sistema obrambe države, v katerega so bile vključene milijonske množice ter vse materialne in druge možnosti države. Leta 1982 je bil sprejet Zakon o splošni ljudski obrambi, s katerim se je začelo naslednje obdobje podružbljanja obrambnih in varnostnih priprav celotne družbenopolitične skupnosti (Enciklopedija Jugoslavije (6), 1990: 152–154; Razvoj orožanih snaga SFRJ 1945–1985 (1), 1989: 13–14).

Etapa od leta 1981 do leta 1991 predstavlja zadnje desetletje razvoja oboroženih sil SFRJ. To obdobje je bilo že v začetni fazi soočeno s posledicami smrti vrhovnega poveljnika maršala Josipa Broza – Tita leta 1980. Predsedstvo SFRJ kot kolektivni

organ ni imelo takega vpliva na popolnoma indoktrinirano armado kot njen preminuli vrhovni poveljnik. JLA se je razvijala kot velik avtonomen sistem, ne meneč se za spremembe tako v geopolitičnem prostoru kot na notranjepolitičnem področju. Postopno se je v JLA izoblikovala velikosrbska koncepcija. Ker se ni bila zmožna prilagoditi novi politični stvarnosti in ohraniti svojo legitimnost kot vsejugoslovanska sila, je neizogibno sledila njene klavrna usoda. Vodstvo JLA je predolgo skušalo ohraniti tako komunizem kot (centralistično) Jugoslavijo. JLA se je od leta 1990 dalje preobrazila iz večnacionalne armade oziroma vojske v tri srbske vojske: Srbska vojska krajine, Vojska Republike srbske in Vojska Jugoslavije.

4.2.5. NALOGE OBOROŽENIH SIL JUGOSLAVIJE

Naloge oboroženih sil Jugoslavije so bile pogojene s stopnjo razvitosti odnosov v družbi oziroma v družbenopolitičnem sistemu, zunanje politike države in tudi širše glede na mednarodne odnose v mednarodni skupnosti. Vse to je bilo pogojeno tudi z razvojem socialističnega samoupravljanja ter razvojem sistema splošne ljudske obrambe in družbene samozaščite. Sistem specifičnega vojaškega ustroja oboroženih sil Jugoslavije je po svoji strukturi, organiziranosti, ciljih, družbenopolitični vsebini, mestu in vlogi ustrezal ustavnim opredelitvam in določilom.

Oborožene sile Jugoslavije so po določilih ustave imele nalogo varovati neodvisnost, suverenost, ozemeljsko celovitost in z ustavo določeno družbeno ureditev države. V miru naj bi delovale kot obrambni subjekt pred morebitno agresijo na državo, kar je predstavljalo najodgovornejšo nalogo visoke in nenehne pripravljenosti za učinkovito posredovanje v primeru agresije. Vojska naj bi bila visoko moralno in politično enotna, visoko vojaško strokovno usposobljena in opremljena z najsodobnejšimi tehničnimi sredstvi. Vse to naj bi ob ustrezni organiziranosti omogočalo uspešno delovanje v najzahtevnejših okoliščinah in razmerah. Oborožene sile, tako JLA kot teritorialna obramba, naj bi bile usposobljene za usklajeni boj in delovanje na celotnem prostoru države. Oborožene sile Jugoslavije naj bi bile usposobljene za uspešen boj proti oblikam in silam specialne vojne v miru, ob neposredni vojni nevarnosti, v izrednih

razmerah in v splošni ljudski obrambni vojni (Enciklopedija Jugoslavije (6), 1990: 152–154).

4.3. STRUKTURA JLA (JA)

Z nastankom JA in poznejšim preimenovanjem v JLA je ta do leta 1969 predstavljala skupno oboroženo silo vseh narodov in narodnosti Jugoslavije, ki je bila organizirana v mirnodobne in vojne ustanove. Po letu 1969 je JLA skupaj s teritorialno obrambo predstavljala skupno oboroženo silo vseh narodov in narodnosti Jugoslavije. Prav tako je bila organizirana v mirnodobne in vojne ustanove. JLA je predstavljala operativno in udarno obrambno moč družbe. Skupaj s teritorialno obrambo naj bi omogočila mobilizacijo celotnih oboroženih sil in aktivirala vse obrambne potencialne družbe pri prehodu v splošno ljudsko obrambno vojno. V štirih desetletjih je razvila zvrsti, rodove, službe in spremljajoče institucije.

Po zvrsteh je bila organizirana v:

- kopensko vojsko,
- vojaško letalstvo in protiletalsko obrambo,
- in vojaško mornarico,

katerih sestavni del so bili rodovi, ki so se delili v zvrsti in specialnosti. Rodovi naj bi omogočili smotrno in učinkovito organizacijo, kvalitetnejše usposabljanje kadrov, lažje opremljanje enot.

JLA je imela naslednje rodove:

- pehoto,
- oklepne in mehanizirane enote,
- artilerijske enote,
- artilerijsko-raketne enote protiletalske obrambe,
- inženirstvo,
- enote jedrske, biološke in kemične obrambe,
- enote zveze,
- enote letalstva,
- enote pomorstva.

Za opravljanje specializiranih vojaških dejavnosti, ki so zagotavljale možnosti za življenje, delo in izvajanje bojnih akcij, pa je imela armada organizirane svoje službe, in sicer:

- tehnično, za opravljanje del in nalog v tehnični službi kopenske, letalskotehnični in mornariškotehnični službi za razvoj, izdelavo in nabavo novih oborožitvenih sistemov;
- letalskotehnično, za opravljanje tehničnih del v letalskih enotah;
- oskrbovalno, za oskrbovanje oboroženih sil s hrano, oblačili in drugo osnovno vojaško opremo;
- zdravstveno, za izpopolnjevanje znanja s področja vojaške kirurgije, organizacije razvrščanja obolelih in poškodovanih, prve pomoči na bojišču, organizacije sistema evakuacije poškodovanih in obolelih ter organizacije zalednega sistema zdravstvenih ustanov;
- veterinarsko, za nakup, vzrejo živali, skrb za dreserje in vodnike živali, za zdravljenje živali, za veterinarski in higienski nadzor;
- prometno, za usklajevanje vojaškega prometa s civilnim kopenskim (cestnim), plovnim in železniškim prometom, za reševanje izgradnje in uporabe prometne infrastrukture, za proizvodnjo vozil za oborožene sile;
- gradbeno, za gradnjo ustanov in objektov, za prostorsko in urbanistično načrtovanje vojaških kompleksov, njihovo izgradnjo in vzdrževanje;
- pravno, za opravljanje pravnih in pravosodnih nalog za JLA;
- geodetsko, za naloge s področja geofizike, geodezije, topografije, hidrografskih meritev, vojaške kartografije;
- finančno, za ekonomičnost in racionalnost načrtovanja materialnih in finančnih potreb oboroženih sil, skrb za finančno poslovanje in nadzor nad skupnimi vojaškimi projekti in proizvodnjo;
- administrativno, za splošna administrativna in pisarniška dela, za sistematično arhiviranje dokumentacije;
- hidrometeorološko, za zbiranje in obdelovanje meteoroloških podatkov, posredovanje meteoroloških napovedi;
- glasbeno, za negovanje glasbenega in kulturnega izročila v JLA (Razvoj orožanih snaga 1945–1985 (1), 1989: 112–115.

Sistem vojaškega šolstva je bil dobro razvejen. Vojaški inštituti so bili sposobni razvijati lastno orožje in vojaško opremo, kar je bilo koristno za celotno družbeno skupnost. Omeniti velja kompletno institucionalno strukturo upravljanja, vodenja in poveljevanja, od zveznega sekretariata za ljudsko obrambo in Generalštaba JLA do vojaških uprav ter vojaških poveljstev na vseh ravneh operativnih in drugih vojaških enot ter ustanov (Razvoj orožanih snaga 1945–1985 (11), 1986: 20–23).

Življenje v armadi se je v marsičem razlikovalo od življenja v civilnih institucijah, predvsem zaradi posebne narave dela in nalog. Zaradi tega je imela armada poseben družbeni status z opredeljenim hierarhičnim sistemom in zakonsko ureditvijo znotraj oboroženih sil. Odnosi v JLA so bili specifični glede na naravo dela in nalog. Zveza komunistov in Zveza socialistične mladine Jugoslavije sta imeli v JLA razvito lastno organizacijsko strukturo, skozi katero so pripadniki oboroženih sil uresničevali teoretično, idejno, politično in akcijsko delovanje. Profesionalna struktura JLA (JA) je bila v večji meri v članstvu ZKJ. JLA je bila pod izredno velikim političnim vplivom družbenopolitičnega sistema.

4.3.1. ZVRSTI V JLA (JA)

4.3.1.1. KOPENSKA VOJSKA

Kopenska vojska je predstavljala osnovno zvrst oboroženih sil. Kot osnovni dejavnik neposrednega oboroženega boja je predstavljala najpomembnejšo zvrst JLA (JA), v okviru katere je potekalo usklajevanje in vodenje dejavnosti vseh zvrsti oboroženih sil. Kopenska vojska naj bi v primeru napada na državo sprejela glavnik fizičnega napada nasprotnika. Moč in učinkovitost kopenske vojske naj bi se dopolnjevala z aktivnostjo vojaškega letalstva in protiletalske obrambe v zračnem prostoru ter vojaške mornarice. Razvoj kopenske vojske JLA (JA) je potekal skozi tri obdobja. Prvo obdobje je trajalo od leta 1945 do leta 1958. V tem obdobju je bila zaradi nezadostne razvitosti mornarice in vojaškega letalstva najštevilnejša zvrst JLA (JA). Njeni glavni lastnosti v tem obdobju sta bili številčnost in vojaška strukturiranost iz obdobja konca druge svetovne vojne. Opremljena je bila s trofejnim nemškimi, italijanskimi, anglo-ameriškim in sovjetskimi orožjem. Organizirana je bila v divizije, brigade, bataljone in čete. Drugo obdobje je trajalo od leta 1958 do leta 1969. V tem obdobju bi v primeru vojne kopenska vojska postala glavni nosilec oboroženega boja. V njeno sestavo so bile

vključene tudi partizanske enote. V enote so začeli uvajati sodobnejšo lahko in težko oborožitev. Prišlo je tudi do notranjih organizacijskih sprememb. Ukinili so konjenico kot rod vojske, kemijsko službo pa so spremenili v novi rod vojske (atomsko-biološko-kemijska obramba – ABKO). Kot poseben rod je bila ustanovljena tudi protiletalska artilerija. V sestavo kopenske vojske so vključili enote teritorialne vojaške organizacije. Tretje obdobje se je začelo s sprejemom Zakona o ljudski obrambi leta 1969. Kopenska vojska je predstavljala osnovno manevrsko silo za ofenzivna in defenzivna bojna delovanja. V organizacijskem smislu je bila razdeljena na rodove in službe (Vojna enciklopedija (4), 1972: 584).

4.3.1.1.1. PEHOTA

Pehota je bila najstarejši in osnovni rod v kopenski vojski. Bila je nosilka množičnega in neprekinjenega oboroženega boja v vseh okoliščinah in razmerah, ki bi nastopile v času morebitne vojne. Oborožena, opremljena in usposobljena je bila za delovanje v vseh oblikah oboroženega boja ter specializirana za izvajanje protipehotnega, protioklepne in protidesantnega boja, za protiletalsko zaščito lastnega bojnega razporeda in za množično utrjevanje zemljišča ali postavljanje raznovrstnih ovir. Del pehote se je posebej usposabljal za varovanje državnih meja, desantne akcije in za boj proti diverzantskim in terorističnim sovražnim skupinam. Pehota je bila opremljena s sodobnim orožjem. Naloge je lahko opravljala samostojno ali združeno z drugimi rodovi kopenske vojske (Vojna enciklopedija (4), 1972: 584).

4.3.1.1.2. OKLEPNO MEHANIZIRANE ENOTE

Oklepno mehanizirane enote so predstavljale rod kopenske vojske, v katerem so bili tanki, oklepni transporterji in samohodno artilerijsko orožje. Oklepno mehanizirane enote bi delovale v združenih taktičnih sestavah. Največjo učinkovitost bi jim omogočalo delovanje ob podpori pehote, artilerijsko-raketnih in inženirskih enot, enot zveze in vseh drugih sestavin oboroženih sil, ki so se medsebojno dopolnjevale. Oborožene so bile s sodobnimi sredstvi, elektronsko in lasersko merilno tehniko, artilerijsko-raketnim orožjem ter sredstvi za zveze (Vojna enciklopedija (4), 1972: 584).

4.3.1.1.3. ARTILERIJA

Artilerija je bila rod kopenske vojske z veliko ognjeno močjo. Z ognjem in manevrom bi v vojni dajala podporo taktičnim in operativnim enotam. Sodelovala bi v protioklopem, protidesantnem, protiartilerijskem in raketnem boju. Opremljena je bila s sodobnimi merilnimi, laserskimi in elektronskimi napravami ter sistemi zvez. Delovala bi lahko na statične in premične cilje na kopnem in na morju (Vojna enciklopedija (4), 1972: 584).

4.3.1.1.4. ARTILERIJSKO-RAKETNE ENOTE PROTILETALSKE OBRAMBE

Artilerijsko-raketne enote so predstavljale samostojen rod, ki so z lovskim letalstvom Jugoslovanskega vojaškega letalstva predstavljale osnovo protiletalske obrambe države. V svoji oborožitvi so imele protiletalske topove različnih kalibrov, protiletalske rakete, radarske, računalniške in opazovalne sisteme in naprave (Vojna enciklopedija (4), 1972: 584).

4.3.1.1.5. INŽENIRSTVO

Proti koncu JLA je bilo inženirstvo najsodobneje opremljen rod kopenske vojske. Naloge inženirskih enot so bile raznolike, od postavljanja in izdelovanja raznovrstnih ovir, premagovanja minskoeksplozivnih in drugih umetnih in naravnih ovir do izgradnje cest, mostov in letališč, premagovanja naravnih in umetnih vodnih ovir, pripravljanja in maskiranja utrjenih položajev ter gradnje in rušenja objektov. Inženirske enote naj bi omogočale napredovanje oboroženih sil v ofenzivnih operacijah osvobajanja začasno zasedenega ozemlja ter preprečevanje in zadrževanje napredovanja nasprotnika (Vojna enciklopedija (4), 1972: 584).

4.3.1.1.6. ZVEZE

Zveze so predstavljale ključni organski del zvrsti kopenske vojske in celotnih oboroženih sil. Omogočale so poveljevanje, sodelovanje, javljanje in obveščanje,

usmerjanje in upravljanje z ognjem. Informacije so lahko prenašali po žičnih, signalnih, radijskih, radiorelejnih, radiotroposferskih, satelitskih, laserskih in kurirskih zvezah. Zveze so predstavljale najpomembnejši dejavnik prenosa informacij pri vodenju in poveljevanju v oboroženih silah (Vojna enciklopedija (4), 1972: 584).

4.3.1.1.7. ATOMSKO-BIOLOŠKO-KEMIČNA OBRAMBA

Atomsko-biološko-kemična obramba je bil rod vojske, ki je skrbel za načrtovanje, organizacijo in neposredno izvajanje nalog protinuklearnega, protikemijskega in protibiološkega zavarovanja. Enote atomske, biološke in kemične obrambe oboroženih sil so bile usposobljene za izvajanje strokovnih in specializiranih nalog na področju atomskega, biološkega in kemičnega nadzora in dekontaminacije, na področju delovanja taktičnih enot, operativnih sredstev in strateških skupin (Vojna enciklopedija (4), 1972: 584).

4.3.1.2. VOJAŠKA MORNARICA

Prvega marca 1945 se je mornarica Narodnoosvobodilne vojske Jugoslavije preimenovala v Jugoslovansko mornarico, ki je tedaj imela približno 14.000 pripadnikov in približno 270 plovil različnih namembnosti in oborožitve. V povojnem času so začeli modernizacijo Jugoslovanske mornarice. Začeli so izdelovati lastna vojaška vodna plovila ter usposabljeni in izobraževati mornariški vojaški kader. Po letu 1965 so se pojavili novi raketni čolni, oboroženi z raketami, torpedni čolni, minolovci in podmornice, ki so z obalno artilerijo, obalnim sistemom opazovanja in javljanja, enotami mornariške pehote in letalstva sestavljali celoto vojaške mornarice.

Vojaška mornarica naj bi bila usposobljena in pripravljena za bojno delovanje na celotnem jadranskem pomorskem bojišču, plovnih rekah in jezerih. Po notranji organizacijski strukturi je bila vojaška mornarica razdeljena na skupine pomorskih, udarnopomorskih, obalnopomorskih in obalnih sil ter na rečno vojno flotiljo. Arzenal vojaškega ladjevja in moštva je bil sestavljen iz patroljnih ladij, raketnih in torpednih čolnov, raketnih topovnjač, sodobnih podmornic, minolovcev, minopolagalcev, desantnih ladij, oskrbovalnih in raziskovalnih ladij, obalnih artilerijsko-raketnih in opazovalnih sistemov, sistemov zvez, mornariških helikopterskih in letalskih enot ter

vseh drugih spremljajočih služb in struktur vojaške mornarice (Vojna enciklopedija (7), 1974: 793–794.

4.3.1.3. VOJAŠKO LETALSTVO IN PROTILETALSKA OBRAMBA

Zametki vojaškega letalstva in protiletalske obrambe segajo v leto 1942, ko je bilo formirano letalstvo Narodnoosvobodilne vojske Jugoslavije. Leta 1944 je bila v Livnu ustanovljena prva letalska baza Narodnoosvobodilne vojske Jugoslavije. Ustanovitev prvih jugoslovanskih lovskih eskadrilj in enot je bila pod poveljstvom Letalskega štaba Jugoslovanske armade. Po vojni je sledil močan razvoj vojaškega letalstva. Razvijali so izobraževalni sistem, letalsko industrijo, letalska oporišča, sistem zračnega opazovanja, javljanja in usmerjanja ter vodenje in poveljevanje. Leta 1953 so začeli uvajati reakcijska letala v operativno uporabo letalstva.

Leta 1959 je v sestavo vojaškega letalstva prešla teritorialna protiletalska obramba. Poveljstvo vojaškega letalstva je bilo preimenovano v Poveljstvo vojaškega letalstva in protizračne obrambe. Zaradi tega so bile opravljene organizacijske in formacijske spremembe. Formirane so bile raketne enote protizračne obrambe, ki so bile opremljene z raketnimi sistemi. V ta namen so na novo zgradili objekte infrastrukture za protizračno obrambo. Vojaško letalstvo in protiletalska obramba sta se po notranji organizacijski strukturi delila na:

- vojaško letalstvo z lovskimi, lovsko-bombniškimi, izvidniškimi in transportnimi letalskimi enotami in večnamenskimi helikopterji ter s helikopterskimi enotami,
- sistem nadzvočnega lovskega in prestrezalnega letalstva, raketne enote, ki so upravljale raketne protiletalske sisteme vrste kopno-zrak, ter sistem zračnega opazovanja, javljanja in usmerjanja.

Tako opredeljena notranja organizacija naj bi omogočila vojaškemu letalstvu in protiletalski obrambi izvajanje ofenzivnih, defenzivnih in transportnih nalog.

Naloge vojaškega letalstva in protiletalske obrambe so bile: stalni nadzor celotnega zračnega prostora države, izvidovanje v miru, znanstvenoraziskovalno delo, razvoj lastne letalske industrije, izobraževanje in usposabljanje, operativna pripravljenost za neposredno in posredno podporo kopenski vojski, vojaški mornarici in teritorialni

obrambi v vseh oblikah splošne ljudske obrambe (Vojna enciklopedija (8), 1974: 62–63).

4.4. TERITORIALNA OBRAMBA

Jeseni 1968 je bila v vseh jugoslovanskih republikah ustanovljena nova vojaška organizacija – teritorialna obramba. Teritorialna obramba je bila v sistemu splošne ljudske obrambe, skupaj z JLA, enoten del oboroženih sil. Kot oborožena obrambna sestavina je bila organizirana v temeljnih in drugih organizacijah združenega dela, krajevnih skupnostih, občinah, avtonomnih pokrajinah in republikah. Za notranjo organizacijsko strukturo je prevzela enoten model vojaške organizacije oboroženih sil. Svoje naloge je opravljala v organizacijsko formacijskih enotah pod vodstvom lastnih štabov in ustanov. Številčno stanje njenih enot je bilo v miru določeno z razvojnimi načrti, ki so ga lahko povečali v primeru nenadne agresije na državo do največjega števila za oboroženi boj sposobnega prebivalstva obeh spolov. Teritorialna obramba naj bi bila usposobljena za izvajanje različnih oblik oboroženega boja in pripravljena za dolgotrajno vojskovanje ob aktiviranju vseh razpoložljivih družbenih sil in sredstev za boj. V enotnem sistemu vodenja in poveljevanja v oboroženih silah naj bi bila teritorialna obramba usposobljena za skupno in usklajeno sodelovanje s silami JLA v oboroženem boju. Enote in ustanove teritorialne obrambe bi aktivirali v vojni, ob neposredni vojni nevarnosti ali v drugih izrednih razmerah ter med izvajanjem vaj in opravljanjem drugih nalog v miru. Organiziranje, oboroževanje, opremljanje in usposabljanje enot, štabov in ustanov teritorialne obrambe je bilo v pristojnosti posameznih družbenopolitičnih skupnosti in organizacij združenega dela ter v neposredni odvisnosti od ekonomskih in materialnih možnosti družbe. Teritorialna obramba je popolnjevala svoje enote s kadri, usposobljenimi v institucijah in enotah JLA. Večina kadra je nadaljevala usposabljanje in pripravljanje za splošno ljudsko obrambno vojno po odsluženem vojaškem roku v enotah in štabih teritorialne obrambe, kjer so prevzemali dolžnosti v skladu s svojo vojaško evidenčno specialnostjo (Opća enciklopedija jugoslavenskog leksikografskog zavoda (8), 1982: 184; Vojna enciklopedija (9), 1975: 763–765).

5. MESTO JLA (JA) IN LJUDSKE OBRAMBE V JUGOSLOVANSKIH USTAVAH

5.1. DOLOČILA PRVE JUGOSLOVANSKE USTAVE PO DRUGI SVETOVNI VOJNI O ARMADI IN LJUDSKI OBRAMBI

Prva ustava Jugoslavije po drugi svetovni vojni je bila sprejeta januarja 1946. Vsebovala je posebno poglavje, posvečeno JA (poglavje XVI), ki je bila v tem času edina oblika in sila ljudske obrambe. V tem poglavju ustave so navedeni narava in vloga armade, njeno mesto v družbenem in političnem sistemu ter miroljubna politika nove države. Vse to je bilo na kratko navedeno v določilu ustave, ki se je glasilo: »JA je oborožena sila FLRJ. Njena naloga je, da varuje in brani neodvisnost države in svobodo narodov. Ona predstavlja branitelja državne meje in služi ohranjanju miru in varnosti.« (Člen 134). Dolžnost vrhovnega poveljnika je bila posebna in ni pripadala nobenemu ustavnemu organu. To je izhajalo iz narave in vloge Prezidija ljudske skupščine kot kolektivnega šefa države. Ljudska skupščina je imenovala vrhovnega poveljnika. Določila o vojni in miru, obrambi in organizaciji armade so bila definirana podobno kot v Ustavi SSSR iz leta 1936 (Đorđević, 1976: 850).

Ustavni zakon iz leta 1953 ni vseboval posebnega poglavja o oboroženih silah kakor tudi ne o ljudski obrambi. Poglavje ustave iz leta 1946 o oboroženih silah formalno ni bilo ukinjeno in tako je predstavljalo sestavni del ustave v času od leta 1946 do leta 1963. Prav tako se je to navezovalo na poglavje o pravicah in dolžnostih državljanov, v katerem so bila formulirana načela, da je obramba »najvišja dolžnost in čast vsakega državljan« in da je vojaška obveznost državljanov splošna. Medtem so v ustavnem zakonu spremenili določila, iz prve ustave iz leta 1946 o JA na ta način, da so natančneje opredelili pojem in funkcijo obrambe države. Z ustavnim zakonom iz leta 1953 so prvič uvedli funkcijo predsednika republike; določeno je bilo, da je ta

vrhovni poveljnik oboroženih sil in da ima pravico povišati in razreševati generale, admirale in druge vojaške starešine, za katere je zakon to določal. Z ustavnim zakonom je bil predviden Svet za ljudsko obrambo, ki je imel nalogo glede organizacije in mobilizacije sil države za potrebe narodne obrambe. Svetu za narodno obrambo je predsedoval predsednik države, ki je skliceval sestance in določal dnevni red, skratka, imel je politično odgovornost za delo tega telesa. Naloga sveta je bila, da je skrbel za organizacijo in mobilizacijo sil države za potrebe ljudske obrambe (Đorđević, 1976: 851).

Ustavni zakon iz leta 1953 ter ustava iz leta 1946 sta določala, da je ljudska obramba pravica in dolžnost federacije. Federacija je imela poleg pravice in dolžnosti, da varuje neodvisnost in ozemeljsko celovitost zveznih držav, tudi nalogo, da »organizira oborožene sile in obrambo države« (prvi odstavek člena 9 ustavnega zakona). Po tem ustavnem zakonu je skupščina imela nalogo razglasiti vojaško stanje in skleniti mir kakor tudi ratificirati mednarodne dogovore o vojaškem sodelovanju. Splošno mobilizacijo in vojaško stanje v primeru napada na Jugoslavijo je lahko razglasil zvezni izvršni svet (Đorđević, 1976: 851).

Skladno z razvijanjem vojaške tehnike, strategije in mednarodnih odnosov, skratka z razvojem JLA, je ideja obrambe prerastla v funkcijo ljudske obrambe. To koncepcijo je določal posebni Zakon o ljudski obrambi iz leta 1955. Zakon o ljudski obrambi iz leta 1969 je v nadaljevanju določal koncept in mehanizem splošnega ljudskega odpora (Đorđević, 1976: 851).

5.2. DOLOČILA USTAVE IZ LETA 1963 O LJUDSKI OBRAMBI

Ustava iz leta 1963 je vsebovala posebno poglavje, ki je bilo posvečeno »ljudski obrambi in JLA« (poglavje XVI). Poleg določil iz tega poglavja je ustava na različnih mestih navajala vsebine iz ljudske obrambe in oboroženih sil. Posebno velja omeniti: a) določila o pravicah in dolžnostih federacije glede ljudske obrambe in organiziranja oboroženih sil; b) določila o pravicah zvezne skupščine; c) določila o posebnih pristojnostih zvezne skupščine in predsednika republike v primeru vojnega stanja; č) določila o uporabi jezika v armadi (Đorđević, 1976: 851–852).

Za ljudsko obrambo in JLA, neposredno in posredno za oborožene sile Jugoslavije, so bila posebna značaja osnovna načela ustave posvečena mednarodni politiki in mednarodnim odnosom (poglavje VII). Narava in smer mednarodne politike Jugoslavije, ki je bila zasnovana na splošnem načelu »miroljubne koeksistence in aktivnega sodelovanja med narodi in državami, ne glede na njihove razlike v družbenih ureditvah držav«, določa vlogo in samo naravo ljudske obrambe in njene oborožene sile. Armada je predstavljala silo in organ zaščite političnega sistema, ki je nastal v času revolucije in socializma – enakopravnost ljudi in narodov, osebne in nacionalne svobode in samoupravljanja. Armada ni bila posebna oblast, temveč organ sistema oblasti delovnega ljudstva. Podrejena je bila ustavi in zakonom. Bila je eden od organov pod kontrolo političnih institucij – posebno zvezne skupščine. Ni bila nevtralna niti apolitična. Ni se vmešavala v politiko, temveč je v njej sodelovala kot organizacija federacije skladno s svojim mestom in pravicami, določenimi z ustavo in zakoni (Đorđević, 1976: 852).

Ustava iz leta 1963 je ljudsko obrambo definirala kot:

- a) politično-ustavni vidik, kar je pomenilo, da je bila ljudska obramba »neodtujljiva pravica in dolžnost narodov in narodnosti Jugoslavije«, določena s pravico in dolžnostjo narodov in narodnosti, »da varujejo in branijo neodvisnost in teritorialno celovitost SFRJ« (člen 252, določilo 1., in amandma XIX, točka 1). Ta pravica je bila prvič v zgodovini ustav izražena kot ustavno pravo. V ustavo je bil vključen tudi nov princip, da »nihče nima pravice v imenu SFRJ podpisati ali priznati kapitulacije ali okupacije države«. Na istem mestu je bilo v ustavi še navedeno: »Izdaja države je zločin proti ljudstvu in se kaznuje kot težko kaznivo dejanje.« Te navedbe ni vsebovala nobena druga ustava na svetu;
- b) ustavnopravni in funkcionalni vidik, kar je pomenilo, da je bila obramba države »pravica in najvišja dolžnost in čast vsakega državljana« (člen 60);
- c) organizacijsko-funkcionalni vidik, kar je pomenilo, da je ljudska obramba predvidevala in predstavljala enotnost principov, obliko, pravice, obveznosti, odgovornosti, priprave ter organizacijo obrambe, kar je bilo določeno z ustavo in zakoni. Odgovornost za organizacijsko-funkcionalni vidik ljudske obrambe je pripadala ne samo federaciji, ampak tudi republikam in občinam ter drugim družbenopolitičnim skupnostim (Đorđević, 1976: 854).

Po ustavi iz leta 1963 je bila federacija glavni in osnovni nosilec funkcije ljudske obrambe. Izhajajoč iz splošnega načela, da so »v SFRJ narodi, narodnosti in državljani zagotavljali suverenost, teritorialno celovitost, varnost in obrambo Jugoslavije« (člen 113, prvi odstavek, in amandman XIX, točka 1), je ustava potrjevala odgovornost federacije in njenih sredstev do ljudske obrambe. Federacija je bila neposredno odgovorna za suverenost in neodvisnost, teritorialno celovitost, varnost in obrambo Jugoslavije (člen 115, prvi odstavek). V nadaljevanju je Zakon o ljudski obrambi iz leta 1969 določal splošno funkcijo federacije in preciziral odgovornost republik in avtonomnih pokrajin. Federacija je vodila splošno politiko in koncepcijo obrambe države ter osnovne načrte in priprave za ljudsko obrambo. Republike in pokrajine so imele nalogo, da organizirajo splošno ljudsko obrambo na svojih ozemljih ter usklajujejo in usmerjajo priprave občin in gospodarstva, v času vojne pa naj bi vodile splošni ljudski odpor. Odgovorne so bile za organizacijo teritorialne obrambe in civilne zaščite kot organizirano obliko oboroženega odpora (Đorđević, 1976: 854–855).

5.3. DOLOČILA USTAVE IZ LETA 1963 O ARMADI

Ustava iz leta 1963 je precej določil posvečala JLA in ljudski obrambi. JLA ni bila isto kot ljudska obramba. Ljudska obramba je bila kot organizacija in kot funkcija mnogo širša kot JLA. Ustava iz leta 1963 je vsebovala koncepcijo ljudske obrambe, ki je bila še vedno organizirana in zasnovana na primatu oboroženih sil. V takratnih razmerah in skladno s konkretnimi potrebami ter zmožnostmi države ljudska obramba ni predstavljala samo obrambe narodov oziroma države, temveč koncept mobilizacije in organizacije vseh materialnih ter ljudskih sil države zaradi odpora eventualnemu nasprotniku in zaradi vodenja permanentnega odpora v primeru, da bi prišlo do napada na državo (Đorđević, 1972: 755).

Ustava iz leta 1963 je JLA definirala kot »osnovno oboroženo silo ljudske obrambe Jugoslavije« (člen 255, prvi odstavek).

Po ustavi iz leta 1963 je imela JLA naslednje naloge:

- a) ščititi neodvisnost Jugoslavije in njeno ozemeljsko celovitost;
- b) ščititi njeno ustavno ureditev.

To sta bili stalni in trajni nalogi oboroženih sil ljudske obrambe SFRJ. V tem pogledu ni bilo nobenih razlik glede na prejšnje ustave Jugoslavije, spremenil pa se ni niti položaj oboroženih sil v družbenem in političnem sistemu države (Đorđević, 1976: 857).

Ustava iz leta 1963 je natančneje kakor ustavni zakon določala funkcije vrhovnega poveljnika armade. Te so bile, da:

- a) poveljuje in vodi JLA ter potrjuje osnovne načrte za obrambo države (člen 256, prvi odstavek);
- b) na dolžnosti postavlja, povišuje in razrešuje generale in admirale kakor tudi druge vojaške starešine (člen 256, drugi odstavek);
- c) postavlja in razrešuje predsednike, sodnike in porotnike vojaških sodišč in vojaških tožilcev.

Predsednik države je bil vrhovni poveljnik vseh oboroženih sil. JLA je bila »osnovna oborožena sila«. Organizacija in vsa druga opravila oboroženih sil so bila predmet pravic in dolžnosti federacije. To so bile pravice in dolžnosti, ki so predstavljale kategorijo »izključne pristojnosti« federacije (člen 160, točka 1). Ustava iz leta 1963 je določala, »da je za pripravo in organizacijo JLA odgovorna federacija« (člen 252, tretji odstavek). JLA je bila enotna organizacija federacije. Armada je bila ena od funkcij, ki so jo narodi in narodnosti ter delovni ljudje Jugoslavije ustvarjali v federaciji (Osnovna načela, poglavje I, prvi odstavek).

V širšem sistemu JLA sta bila dva organa, in sicer vojaško sodstvo in vojaško tožilstvo. To sta bila organa armade in sta služila njenim interesom. Vojaško sodišče je bilo sestavni del rednih sodišč, vojaško tožilstvo pa je bilo del javnega tožilstva. Delovati sta morala po zakonu in biti neodvisna v svojem delu. Organizacija, odnosi in delo v armadi so temeljili na enotnih principih ustavnosti in zakonitosti (Đorđević, 1976: 857).

5.4. DOLOČILA USTAVNIH SPREMEMB IZ LETA 1971 IN USTAVE IZ LETA 1974 O ARMADI IN LJUDSKI OBRAMBI

Ustavne spremembe iz leta 1971 so bile vključene v amandma XLI iz leta 1971. Amandma je bil popolnejši od ustave iz leta 1963 glede armade in ljudske obrambe. Konceptijo o ljudski obrambi so potrjevali naslednji principi:

- a) pravica in dolžnost narodov in narodnosti, delovnih ljudi in državljanov Jugoslavije je bila, da branijo neodvisnost, suverenost, teritorialno celovitost ter

- družbeno in politično ureditev, ki je bila določena z ustavo (amandma XLI, točka 1, prvi odstavek);
- b) nihče v državi ni imel pravice podpisati ali priznati kapitulacijo dela ali celotne Jugoslavije (amandma XLI, točka 1, drugi odstavek);
 - c) ljudska obramba je bila organizirana skladno s politično ureditvijo države, tako da so poleg federacije organizirale ljudsko obrambo tudi občine, avtonomni pokrajini in republike (amandma XLI, točka 2);
 - č) pravica in dolžnost družbenopolitičnih skupnosti in delovnih ljudi je bila, da poleg izpolnjevanja ustavnih dolžnosti priskrbijo sredstva in izvajajo druge naloge za ljudsko obrambo (amandma XLI, točka 3, drugi odstavek);
 - d) vse družbenopolitične skupnosti, delovne in druge organizacije so bile odgovorne za izvajanje nalog ljudske obrambe;
 - e) vsak državljan, ki bi z orožjem ali na kakšen drug način sodeloval pri obrambi države, bi bil vojak ljudske obrambe in pripadnik oboroženih sil Jugoslavije (amandma XLI, točka 3, tretji odstavek) (Đorđević, 1972: 755–756).

Ustava iz leta 1974 je prevzela spremembe, dopolnila in določila iz ustave iz leta 1963 in amandmaja XLI iz leta 1971, ki so se navezovali na armado in ljudsko obrambo. Ustava iz leta 1974 je predstavljala celovit in zaokrožen koncept ter strukturo splošne ljudske obrambe, ki se je prilagodila naravi in organizaciji družbenega in političnega sistema ter smernicam mednarodnih odnosov in zunanji politiki SFRJ (Đorđević, 1976: 862).

6. VOJAŠKA OBVEZNOST V FLRJ IN SFRJ OD LETA 1945 DO LETA 1991 (POPOLNJEVANJE OBOROŽENIH SIL OD LETA 1945 DO LETA 1991)

Zgodovinsko gledano, je splošna vojaška obveznost, katere posledica je bil nastanek koncepta oboroženega ljudstva (*nations-in-arms*), v 19. stoletju postala splošno razširjena oblika vojaške službe. Prvič je bila uveljavljena med francosko revolucijo. Pojav množičnih armad je bil povezan z oblikovanjem zahodnoevropskih narodov in je nedvomno pomagal oblikovati sodobne evropske nacionalne države. Nacionalizem 19. stoletja je bil osnovni predpogoj za oblikovanje množičnih armad, ki so omogočile širitev političnega centra družbe zunaj kroga aristokratske in zemljiške družbene elite. V tem procesu so imeli odločilno vlogo navadni ljudje, ki so se politično aktivirali in se množično vključili v oblikovanje nacionalnega življenja, kar je bila posledica pridobitve političnih pravic in dolžnosti. Šele kot posledica teh sprememb se je splošna vojaška obveznost lahko uveljavila kot nova oblika državljske pravice (Joenniemi, 1987: 8–9; Zorino, Savi, 1990: 68; Heinonen, 1987: 19; Burk, 1990: 5).

6.1. ZAKONSKE OSNOVE

V vseh ustavah, ki so bile sprejete v FLRJ in SFRJ od leta 1945 do leta 1991, je bila določena splošna vojaška obveznost kot osnovna oblika popolnjevanja vojske z moštvom. Stalno sestavo JLA (JA) so sestavljali oficirji in podoficirji ter civilne osebe v službi v JLA (JA). Vojaška obveznost je obsegala naborno obveznost, dolžnost služenja vojaškega roka in dolžnost služiti v rezervnem sestavu JLA (JA). Ustave so s svojo dikcijo dopuščale možnost, da se z zveznim zakonom določijo pojem splošne obveznosti ter način in pogoji uresničevanja te obveznosti. Vojaška obveznost državljanov je bila vseskozi urejena samo z zveznimi zakoni. Navezovala se je na moške, ki so bili zanj sposobni, pri čemer je izključevala vsakršno razlikovanje med državljani, razen pod z zakonom določenimi pogoji in postopki v primeru fizične nesposobnosti za opravljanje vojaške obveznosti. Vključevala je služenje vojaškega roka, služenje v rezervni sestavi armade, pozneje tudi v teritorialni obrambi. Ustave niso razlikovale med pravicami državljanov v službi armade in drugimi državljani.

Dopuščale so možnost, da se z zveznimi zakoni določijo pogoji za službo v JLA (JA) ter posebne pravice in dolžnosti pripadnikov JLA (JA). S temi zakoni pa ni bilo mogoče omejevati in odvzemati osnovnih ustavnih dolžnosti in pravic, ki so pripadale vsem državljanom. Glede položaja pripadnikov armade je veljalo načelo, da so bili to »državljeni v uniformi«. To pomeni, da so ohranili vse državljanske pravice, kot sta volilna pravica, pravica biti voljen ... (Đorđević, 1976: 857–858).

Vojaška obveznost je bila širša od obveznosti služenja v armadi ali teritorialni obrambi in hkrati ožja od dolžnosti sodelovati v ljudski obrambi (Đorđević, 1976: 858). V nadaljevanju bom predstavil dolžino služenja vojaškega roka, tako kot so to določali zakoni o vojaški obveznosti – dolžnosti od leta 1945 do leta 1991.

Splošna mobilizacija je bila po odločitvi AVNOJ-a izvedena jeseni 1943, na njeni osnovi pa je pozneje nastala JA. Vojaška obveznost državljanov FLRJ je bila prvič opredeljena v Zakonu o vojaški obveznosti državljanov FLRJ, ki sta ga leta 1946 sprejela Zvezni svet in Svet narodov ljudske skupščine FLRJ, razglasil pa Prezidij ljudske skupščine FLRJ (Uradni list FLRJ št. 28/46: 322–326). V tem zakonu je bilo v poglavju I v 1. členu zapisano, da je obramba domovine najvišja dolžnost in čast vsakega državljana FLRJ. Služba v stalnem kadru ali služenje vojaškega roka v jugoslovanski armadi je trajala dve leti; izjema so bile služba v letalstvu in služba v tankovskih enotah, ki je trajala tri leta, ter služba v jugoslovanski vojaški mornarici (razen obalne obrambe), ki je trajala štiri leta (11. člen, točka 1, 2a in 2b). V vojaško službo v stalnem kadru so poklicali nabornike v tistem koledarskem letu, v katerem so dopolnili 21. leto starosti. Minister za ljudsko obrambo je lahko po potrebi odredil, da je cel letnik nabornikov ali le njegov del stopil v kader v tistem koledarskem letu, v katerem so dopolnili 20. leto starosti, po potrebi pa je smel odrediti tudi, da stopijo v kader naborniki po dopolnjenem 21. letu pa vse do dopolnjenega 27. leta starosti. Dan stopanja nabornikov v stalni kader je odredil minister za ljudsko obrambo. Rok službe v stalnem kadru se je računal od dne, ko je nabornik stopil v poveljstvo stalnega kadra in s tem dnem postal vojak stalnega kadra (12. člen, točke 1, 2, 3, 4). Državljan, ki je bil sposoben za službo v oboroženih silah in je želel prostovoljno stopiti predčasno v stalni kader, je smel to storiti po dopolnjenem 17. letu starosti (13. člen). Službo v stalnem kadru so naborniki smeli odložiti v izjemnih in posebnih upravičenih primerih, in sicer najdlje do dopolnjenega 27. leta starosti (15. člen, točka a, b). Službe v stalnem kadru so

bili oproščeni stalno nesposobni za vojaško službo ter začasno nesposobni, ki do dopolnjenega 27. leta starosti niso postali sposobni za vojaško službo (16. člen, točki a, b).

Leta 1955 je Zvezna ljudska skupščina FLRJ sprejela štiri osnovne zakone namesto desetih, ki so opredeljevali odnose oboroženih sil do države kakor tudi državljanov do oboroženih sil in JLA, skratka obveznosti državljanov do obrambe države. Vojaška obveznost je bila vključena v Zakonu o narodni obrambi, ki ga je sprejela Zvezna ljudska skupščina na seji Zveznega zbora 16. junija 1955 (Uradni list FLRJ št 30/55: 497–512). Vojaški rok v JLA je trajal dve leti. Ne glede na določbo prejšnjega stavka, je v vojaški mornarici trajal tri leta, razen v enotah kopenske vojske in vojaškega letalstva v sestavu vojaške mornarice, v katerih je trajal dve leti. Za tiste, ki so končali srednjo ali njej enako šolo, je trajal osemnajst mesecev. Eno leto pa je trajal za tiste, ki so z uspehom dokončali šolo za rezervne oficirje in napravili izpit za rezervnega podporočnika, ter za tiste, ki so končali višjo šolo, fakulteto ali njej enako šolo (71. člen, točke 1, 2, 3a, 3b). Triletnega vojaškega roka niso smeli določiti edinemu hranilcu družine in tudi ne polovici oziroma večini obveznikov nabornikov (če je bilo njihovo število liho), ki so živeli v skupnem gospodinjstvu (72. člen). Služenja vojaškega roka v JLA so bili oproščeni tisti, ki so postali trajno nesposobni za vojaško službo, tisti, ki so bili začasno nesposobni za vojaško službo in do dopolnjenega 27. leta starosti niso postali sposobni za to službo, in tisti, ki so pridobili državljanstvo, a so v državi, katere državljani so bili, odslužili vojaški rok (73. člen). Služenje vojaškega roka je obveznik lahko odložil, če je bil redni učenec strokovne ali srednje šole, vendar ne dlje kot do 23. leta starosti, potem če je bil redni študent višje šole ali fakultete, vendar ne dlje kot do 27. leta starosti, nato če je bil edini hranilec družine, vendar ne dlje kot do 27. leta starosti, in če jih je bilo v družini več, ki so že ali bi hkrati služili vojaški rok. Za eno leto je lahko nabornik odložil služenje vojaškega roka zaradi elementarnih nesreč (74. člen, točke 1, 2, 3, 4, 5).

Leta 1957 je bil razglašen Zakon o spremembah in dopolnitvah zakona o narodni obrambi, ki ga je sprejela Zvezna ljudska skupščina na seji Zveznega zbora 26. marca 1957 (Uradni list FLRJ št. 14/57: 153). V 71. členu so za drugim odstavkom dodali, da je vojaški rok trajal eno leto tudi za obveznika nabornika, čigar družina ni imela

nobenega drugega člana, zmožnega za delo, in se je preživljala z dohodkom obveznika nabornika (2. člen).

Leta 1961 je bil razglašen Zakon o spremembah in dopolnitvah zakona o narodni obrambi, ki ga je sprejela Zvezna ljudska skupščina na seji Zveznega zbora 3. novembra 1961 (Uradni list št. 44/61: 913–914). V 72. členu so spremenili določilo, da se je za edinega hranilca družine štel obveznik nabornik oziroma vojak, če v njegovi družini ni bilo nobenega drugega pridobitno zmožnega člana in so se še drugi preživljali z njegovim zaslužkom. Le tako je obveznik nabornik lahko uveljavljal skrajšanje vojaškega roka (6. člen). V 157. členu so dodali odstavek, ki je določal, da nabornik, ki mu je bil vojaški rok odložen, nastopi vojaški rok do konca leta, v katerem je dopolnil 31 let (9. člen). Mornarji, ki so bili vpoklicani na triletni vojaški rok in so do uveljavitve tega zakona odslužili dve leti vojaškega roka, ter tisti, ki so po uveljavitvi tega zakona odslužili dve leti vojaškega roka, so bili odpuščeni s služenja vojaškega roka pred pretekom treh let (10. člen). To pomeni, da so služenje vojaškega roka v mornarici skrajšali s treh let na dve leti.

Leta 1964 je bil razglašen Zakon o spremembah zakona o narodni obrambi, ki ga je sprejela Zvezna skupščina na seji Zveznega zbora 21. maja 1964 (Uradni list SFRJ št. 22/64: 402–403). V Zakonu o narodni obrambi (Uradni list FLRJ št. 30/55, 14/57 in 44/61) so spremenili 72. člen, tako da je vojaški rok v JLA trajal 18 mesecev, razen v vojaški mornarici, v kateri je trajal dve leti (1. člen).

Leta 1965 je bil razglašen Zakon o spremembah in dopolnitvah zakona o narodni obrambi, ki ga je sprejela Zvezna skupščina na seji Zveznega zbora 24. marca 1965 (Uradni list SFRJ št. 14/65: 545–552). Sprememb v zvezi s služenjem vojaškega roka ni bilo.

Leta 1965 je Zakonodajno-pravna komisija Zvezne skupščine na svoji seji 3. julija 1965 določila prečiščeno besedilo Zakona o narodni obrambi. Bistvenih sprememb v zvezi s služenjem vojaškega roka glede na prejšnji zakon ni bilo.

Leta 1969 je bil razglašen Zakon o vojaški obveznosti, ki ga je sprejela Zvezna skupščina na seji Zbora narodov 11. februarja 1969 (Uradni list št. 8/69: 228–237). V 1. členu zakona je bilo navedeno: »Vojaška obveznost občanov je splošna.« V 31. členu

zakona je bilo navedeno: »Vojaški rok v JLA traja 18 mesecev, razen v vojaški mornarici, kjer traja dve leti.« Ne glede na prvi odstavek tega člena je vojaški rok trajal eno leto za tiste, ki so končali višjo ali visoko šolo, fakulteto ali umetniško akademijo, za tiste, ki so na fakulteti, visoki šoli oziroma umetniški akademiji napravili vse izpite, predpisane za prvi dve leti, in vse izpite iz predmeta pouka za obrambo in zaščito po učnem programu zadevne šole ali fakultete, ter za vse tiste, ki so bili edini hranilci družine (člen 32, točki 1, 2). Drugih bistvenih sprememb v zvezi s trajanjem služenja vojaškega roka glede na prejšnji zakon ni bilo.

Leta 1972 je bil razglašen Zakon o spremembah zakona o vojaški obveznosti, ki ga je sprejela Zvezna skupščina na seji Zbora narodov 29. februarja 1972 in na seji Družbenopolitičnega zbora 29. februarja 1972 (Uradni list SFRJ št. 13/72: 325–326). V 32. členu Zakona o vojaški obveznosti (Uradni list SFRJ št. 8/69: 231) so spremenili prvi odstavek; ta se je glasil: »Vojaški rok v JLA traja 15 mesecev, razen v vojaški mornarici, kjer traja 18 mesecev.« Ta sprememba v zakonu je pomenila skrajšanje vojaškega roka glede na predhodni zakon za tri mesece.

Leta 1974 je bil sprejet Zakon o vojaški obveznosti, ki ga je sprejela Zvezna skupščina na seji Zbora narodov 26. aprila 1974 in na seji Družbenopolitičnega zbora 26. aprila 1974 (Uradni list SFRJ št. 22/74: 728–738). Tudi ta zakon je v 1. členu navajal: »Vojaška obveznost občanov je splošna.« V 32. členu je bil dodan odstavek, ki je določal: »Če to dovoljujejo interesi bojne pripravljenosti JLA, lahko zvezni sekretar za ljudsko obrambo izjemoma odredi, da se posamezni kontingenti vojakov odpustijo z vojaškega roka tudi pred pretekom časa, ki je naveden v tem členu, vendar največ 30 dni pred pretekom omenjenega časa, izvzemši vojake iz omenjenega kontingenta, ki so se neopravičeno prepozno javili na služenje vojaškega roka, če je ta zamuda trajala najmanj 24 ur. Ti vojaki se z dnevom odpusta iz JLA prevedejo v rezervni sestav.« Drugih bistvenih sprememb v zvezi s trajanjem služenja vojaškega roka glede na prejšnji zakon ni bilo.

Leta 1980 je bil sprejet zadnji Zakon o vojaški obveznosti, ki ga je sprejela Skupščina SFRJ na seji Zveznega zbora 26. junija 1980 (Uradni list SFRJ št. 36/80: 1169–1182). Služenje vojaškega roka je še vedno trajalo 15 mesecev oziroma 12 mesecev za tiste, ki so bili edini hranitelji družine (22. člen). V 25. členu, drugi odstavek, je nastala

sprememba glede na prejšnji zakon, in sicer: »Nabornik, ki je vpisan na fakulteto oziroma na drugo visoko ali višjo šolo v SFRJ, se pošlje na služenje vojaškega roka v koledarskem letu, v katerem je končal šolo srednjega usmerjenega izobraževanja oziroma drugo srednjo šolo, če je dopolnil starost 18 let. Nabornik iz drugega odstavka tega člena se pošlje na služenje vojaškega roka v dveh delih, in sicer: na prvi del vojaškega roka, ki traja 12 mesecev, v mesecu oktobru po končani šoli za srednje izobraževanje, na drugi del vojaškega roka, ki traja tri mesece, pa po končani fakulteti oziroma drugi visoki ali višji šoli ali potem, ko mu preneha status študenta, vendar najpozneje do konca koledarskega leta, v katerem dopolni starost 24 let.« Torej je šlo za spremembo načina in poteka služenja vojaškega roka, ki ga je bilo mogoče odslužiti v dveh delih, a to le za tiste, ki so se vpisali na fakulteto ali višjo šolo. Leta 1983 je bil sprejet Zakon o spremembah in dopolnitvah zakona o vojaški obveznosti (Uradni list SFRJ št. 70/83: 1213–1215), ki je dopolnjeval 25. člen prejšnjega zakona. Določal je, da se je nabornika poslalo na služenje vojaškega roka v obdobju, določenem tako, da ta rok poteče do začetka pouka v naslednjem šolskem letu na fakulteti oziroma drugi visoki ali višji šoli, na katero je vpisan. Drugih sprememb v zvezi s trajanjem služenja vojaškega roka glede na prejšnji zakon ni bilo.

Leta 1991 pa je že bil razglašen Zakon o vojaški dolžnosti, ki ga je sprejela Skupščina Republike Slovenije na seji Družbenopolitičnega zbora 18. aprila 1991, na seji Zbora občin 18. aprila 1991, na seji Zbora združenega dela 18. aprila 1991 in na skupni seji 18. aprila 1991 (Uradni list RS št. 18/91: 735–745). Zakon je skladno z ustavnimi dopolnili, s katerimi je Slovenija prevzela nekatere pristojnosti v sistemu obrambe, drugače urejal služenje vojaškega roka v JLA za državljane SR Slovenije. Poleg vojaške dolžnosti je urejal tudi civilno službo. Uzakonjal je najkrajši vojaški rok (sedem mesecev) v Evropi in najkrajšo civilno službo z zelo liberalnim postopkom ugotavljanja pravice do ugovora vesti. Pred sprejetjem zakona se je spomladi 1990 ob posameznih smrtnih primerih mladih vojakov v JLA razvnela razprava o upravičenosti pošiljanja vojakov v vojsko zunaj Slovenije. Politične organizacije so v svojih programih zahtevale izključno pristojnost Slovenije pri obrambi slovenskega ozemlja in to, da so slovenski naborniki služili vojaški rok v Sloveniji. Zahteve po služenju vojaškega roka slovenskih nabornikov v Sloveniji so pomenile zahtevo po oblikovanju slovenske vojske (Janša, 1992: 35). Marca 1990 je Skupščina SR Slovenije na zasedanju na podlagi amandmajev X, XLVI in LXII k Ustavi SR Slovenije sprejela sklep, da se ne

uporabljajo tiste določbe Zakona o vojaški obveznosti (Uradni list SFRJ št. 64/85, 26/89 in 29/89), po katerih služijo državljani Slovenije vojaški rok zunaj ozemlja Slovenije. Pristojni državni organi niso smeli nobenemu naborniku državljanu Slovenije vročiti poziv za služenje vojaškega roka zunaj Slovenije (Janša, 1992: 36). S tem se je za slovenske nabornike končalo služenje vojaškega roka v JLA.

6.2. NABOR – REKRUTACIJA, VPOKLIC, SLUŽENJE VOJAŠKEGA ROKA IN PREVEDBA V REZERVNO SESTAVO

Nabor (rekrutacija) je bila celota ukrepov in postopkov, s katerimi so določali moštvo, da bo kontinuirano popolnjevalo oborožene sile, ga razvrščali po zvrsteh, rodovih, službah in specialnostih ter ga napotili v enote in ustanove ali učne centre. V širšem smislu je nabor vsakršno popolnjevanje oboroženih sil z moštvom, ne glede na to, kako se izvaja in katero moštvo zajema. Tako razumljen nabor je lahko obvezen, predpisan z ustreznimi zakonskimi predpisi ali prostovoljen, ko moštvo v oborožene sile vstopa na osnovi pogodbe in za plačilo (Vojna enciklopedija, (8), 1974: 108). Ob tem moram opozoriti, da v omenjenem kontekstu izraza nabornik in vojaški obveznik nikakor nista sinonima, besedna zveza naborniške oborožene sile pa je povsem nesmiselna.

Naborna obveznost je pomenila dolžnost, da se je nabornik odzval splošnemu ali posamičnemu vpoklicu na nabor, da je izvrševal predpise in ukaze vojaških organov v zvezi z naborom in nastopil služenje vojaškega roka. Nastala je v začetku leta, v katerem je državljan dopolnil starost, ki je bila predpisana z zakonom, in je trajala, dokler nabornik ni nastopil služenjem vojaškega roka, dokler ni dopolnil določene starosti ali če je bil spoznan za nesposobnega za vojaško službo ali je izgubil državljanstvo. O osebah, ki so bile zavezane naborni obveznosti, so vojaški teritorialni organi – vojaški odseki – oddelki za ljudsko obrambo, vodili posebne evidence (evidenca nabornikov). V evidenco nabornikov so bili vpisani vsi moški državljani, ki so v tistem letu dopolnili z zakonom določeno starost. Nabor so opravili na podlagi podatkov iz evidence nabornikov po splošnem pozivu na nabor, ki ga je izdal organ za nabor. Nabor je opravila naborna komisija vojaškega organa v sodelovanju z občinskimi organi. Na naboru so ugotavljali sposobnost obveznikov za služenje vojaškega roka, določili so jim trajanje vojaškega roka in rod oziroma službo, v kateri bodo služili vojaški rok. Naborno komisijo so sestavljale določene vojaške in civilne osebe. Od

vojaških oseb je en član komisije moral biti zdravnik. Od civilnih oseb je bil en član komisije iz občinskega ljudskega odbora – sekretariata oziroma oddelka za ljudsko obrambo. Predsednik komisije je moral biti vojaška oseba. Na podlagi pregleda je naborna komisija obveznika nabornika spoznala za: »sposobnega za vojaško službo«, za »omejeno sposobnega za vojaško službo«, za »začasno nesposobnega za vojaško službo« ali za »nesposobnega za vojaško službo«. Obveznik nabornik je z nastopom služenja vojaškega roka postal vojak in se je od tega dne dalje štelo, da služi vojaški rok.

Služenje vojaškega roka v oboroženih silah Jugoslavije je temeljilo na splošni vojaški obveznosti, v katero je bil vključen velik delež letnega nabornega kontingenta, po navadi od 80 do 92 odstotkov. Vojaški rok je moral odslužiti vsakdo od fantov, ki so bili ocenjeni kot sposobni ali omejeno sposobni za vojaško službo. Zaradi tega je bil odstotek nekarierističnega, začasnega osebja v oboroženih silah zelo visok, dosegal je od 70 do 90 odstotkov. Vpoklic na služenje vojaškega roka je izdal minister za ljudsko obrambo, običajno dvakrat letno. Način služenja vojaškega roka je potekal v dveh delih. V prvem delu so se vojaki usposabljali v individualnih spretnostih in veččinah v učnih enotah, drugi del vojaškega roka pa so odslužili v bojnih enotah, kjer so se usposabljali za izvajanje namenskih bojnih nalog v oddelkih, vodih, četah, bataljonih in višjih bojnih formacijah.

Obveznost služiti v rezervni sestavi je za moške nastala od dneva odpustitve s služenja vojaškega roka oziroma od dneva, ko je bila obveznost služiti vojaški rok urejena drugače, in je trajala do konca koledarskega leta, v katerem je oseba dopolnila z zakonom predpisano starost. Obveznost služiti v rezervni sestavi za ženske je nastala v začetku koledarskega leta, v katerem so dopolnile z zakonom predpisano starost, in je trajala do konca koledarskega leta, v katerem so dopolnile z zakonom predpisano starost. Obveznost služiti v rezervnem sestavu oboroženih sil za moške se je izvrševala z udeležbo obveznikov na vojaških vajah, tečajih in drugih oblikah vojaškega usposabljanja ter z izvrševanjem drugih dolžnosti, predpisanih z zakonom, v vojni ali ob neposredni vojni nevarnosti. Osebe so lahko imele vojni raspored tudi v policiji in zunaj oboroženih sil (Zbirka zakona o jugoslavenskoj narodnoj armiji, 1955: 38–68; Komentar zakona o vojni obavezi, 1990: 11–70).

7. VOJAKI O SLUŽENJU VOJAŠKEGA ROKA V JLA (JA) (IZKUŠNJE VOJAKOV MED SLUŽENJEM VOJAŠKEGA ROKA)

7.1. STATISTIČNA PREDSTAVITEV SKUPINE RESPONDENTOV

7.1.1. IZBIRA IN DOLOČITEV RESPONDENTOV

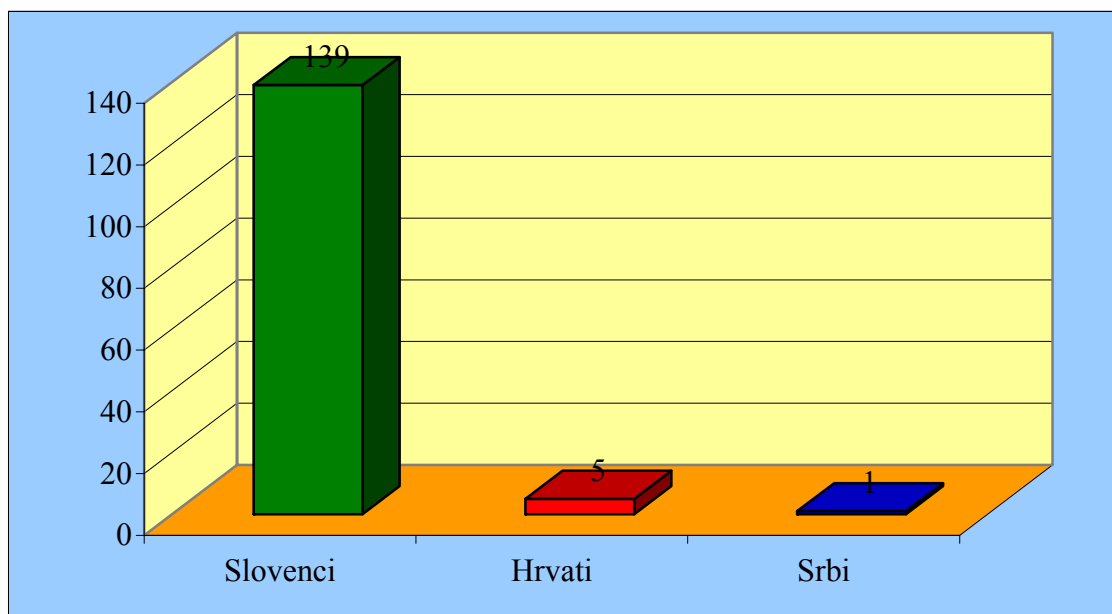
V skupino respondentov, ki so izpolnjevali vprašalnike, je bilo vključenih 145 oseb. Študentje smo si za respondente najpogosteje izbrali svoje starše, sorodnike, znance in sokrajane. Pri izbiri respondentov so bili zahtevani in upoštevani naslednji kriteriji:

- izbira in določitev sta potekali na celotnem ozemlju Republike Slovenije,
- vsi respondenti so bili državljani Republike Slovenije,
- bili so različnih narodnosti,
- morali so odslužiti vojaški rok v JLA (JA),
- vojaški rok so odslužili v času od leta 1945 do leta 1991,
- v času služenja vojaškega roka so bili stari od 17 do 27 let,
- rojeni so bili v kar največjem časovnem razponu, in sicer med letoma 1921 in 1972,
- imeli so različno stopnjo izobrazbe,
- vojaški rok so služili v različnih zvrsteh, rodovih in službah.

Sam sem izdelal vprašalnik in določil tri respondente, ki so odgovorili na vprašanja. Odgovori respondentov na vprašanja v teh vprašalnikih so bili vključeni v analizo o načinu in poteku služenja vojaškega roka v JLA (JA). Pri omenjanju respondentov bom navedel samo kraj, kjer so izpolnili vprašalnik, medtem ko zaradi varovanja tajnosti osebnih podatkov ne bodo navedeni ime, priimek, in leto, ko je bil vprašalnik izpolnjen.

7.1.2. PREDSTAVITEV RESPONDENTOV GLEDE NA NARODNOST

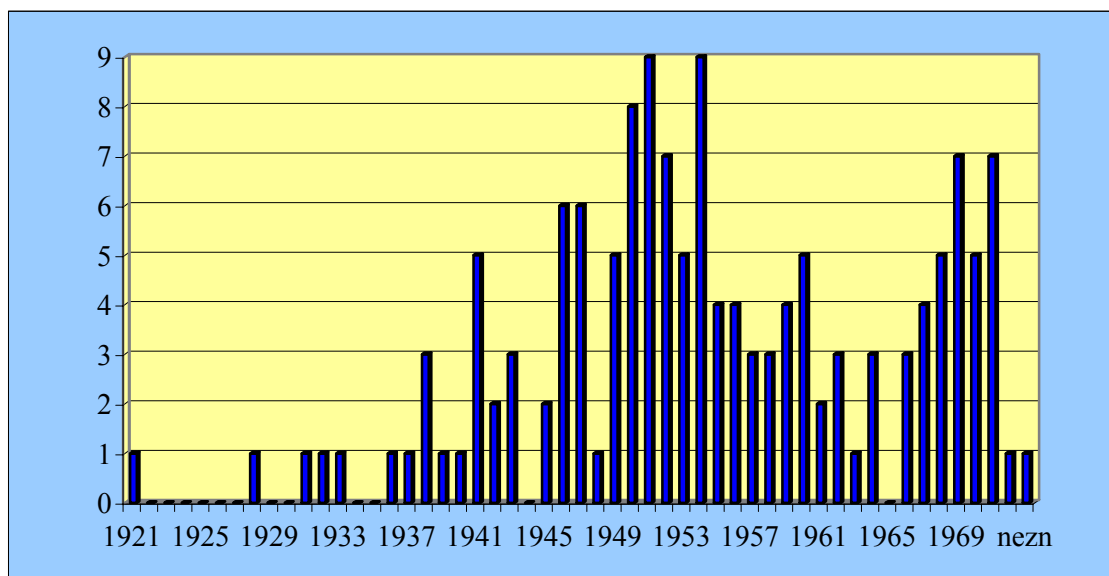
Graf 7.1: Respondenti po narodnosti

Iz grafa je razvidno, da je od skupno 145 respondentov na vprašanja v vprašalnikih odgovorilo 139 Slovencev, kar predstavlja 95,8 %, pet Hrvatov ali 3,4 % in en Srb, kar je 0,6 %. Vsi respondenti so bili v času odgovarjanja na vprašanja državljani Republike Slovenije. Vprašalnike so izpolnili v Republiki Sloveniji. Zanimivo je, da vprašalnika ni izpolnil noben predstavnik italijanske in madžarske narodnosti, iz česar lahko sklepam, da v skupini študentov, ki so določali respondente ni bilo študenta, ki bi bil italijanske ali madžarske narodnosti ali bi imel sorodnika, sokrajana ali znanca italijanske ali madžarske narodnosti.

7.1.3. PREDSTAVITEV RESPONDENTOV GLEDE NA LETO ROJSTVA

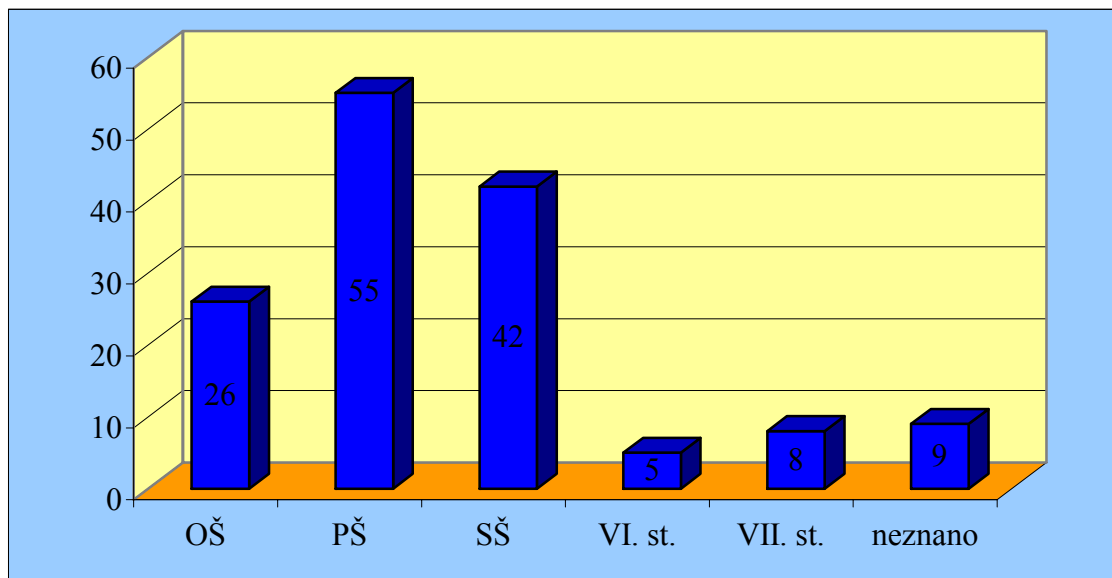
Graf 7.2: Leto rojstva respondentov

Iz grafa je razvidno, da je bila večina respondentov rojena med letoma 1946 in 1965 (88 respondentov oziroma 60,6 %) in med letoma 1966 ter 1971 (31 respondentov oziroma 21,3 %). Zelo malo respondentov je bilo rojenih od leta 1921 do leta 1938, le sedem, kar predstavlja 4,8 %. Velika vrzel je razvidna od leta 1921 do leta 1928, ko ni bil rojen noben respondent. Največ respondentov je bilo rojenih leta 1951, natančneje devet, in leta 1954, prav tako devet. Leta 1950 je bilo rojenih osem respondentov. Po sedem respondentov je bilo rojenih leta 1952, 1969 in 1971. Zaradi želje po tajnosti osebnih podatkov en respondent ni želel, da bi bila navedena njegova letnica rojstva.

7.1.4. IZOBRAZBA RESPONDENTOV PRED ZAČETKOM SLUŽENJA VOJAŠKEGA ROKA

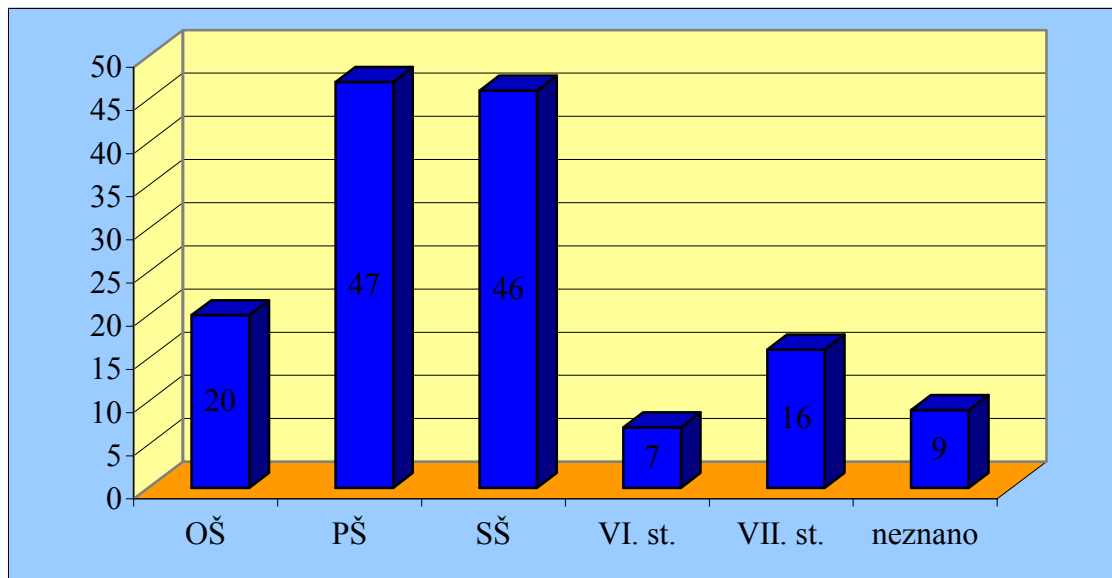
Graf 7.3: Izobrazba respondentov pred začetkom služenja vojaškega roka

Od skupno 145 respondentov jih je na služenje vojaškega roka s končano osnovno šolo odšlo 26, kar predstavlja 17,9 %. Poklicno šolo jih je imelo končano 55 ali 37,9 %. S srednjo šolo jih je na služenje vojaškega roka odšlo 42 ali 28,9 %. Malo je bilo takih, ki so pred služenjem vojaškega roka končali višjo šolo, natančneje pet, ali visoko šolo, teh je bilo osem, kar skupno predstavlja 8,9 %. Imamo pa tudi devet respondentov, za katere ne vemo, kakšna je bila oziroma je njihova izobrazba. To je posledica neenotnosti vprašalnikov, saj nekateri med njimi niso vsebovali vprašanja o stopnji izobrazbe respondentov pred odhodom na služenje vojaškega roka oziroma v času, ko je izpolnjeval vprašalnik, ali posledica tajnosti osebnih podatkov, saj nekateri respondenti niso želeli navesti podatka o izobrazbi. Predstavljeni podatki iz grafa ne pomenijo, da imajo respondenti tudi danes navedeno stopnjo izobrazbe. Mnogi izmed njih so se po končanem služenju vojaškega roka naprej izobraževali in pridobili višjo stopnjo izobrazbe.

7.1.5. IZOBRAZBA RESPONDENTOV V ČASU IZPOLNJEVANJA VPRAŠALNIKOV

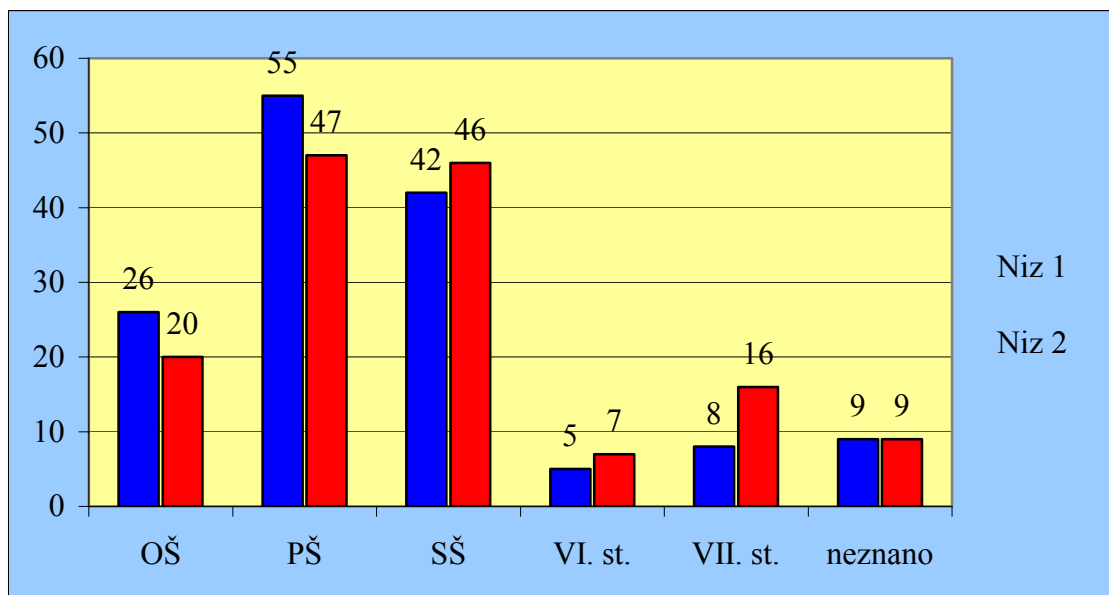
Graf 7.4: Izobrazba respondentov v času izpolnjevanja vprašalnikov

Od skupno 145 respondentov jih je v času izpolnjevanja vprašalnikov 20 imelo končano osnovno šolo, kar predstavlja 13,7 %. Poklicno šolo je imelo končano 47 respondentov ali 32,4 %. Srednjo šolo je imelo končano 46 respondentov ali 31,7 %. Višjo šolo je imelo končano sedem respondentov ali 4,8 %. Visoko šolo je imelo končano 16 respondentov ali 11 %. Devet respondentov zaradi tajnosti osebnih podatkov ni želelo v vprašalnikih navesti stopnjo izobrazbe, ki so jo imeli v času izpolnjevanja vprašalnikov, ali pa vprašalniki tega vprašanja niso vsebovali.

7.1.6. PRIMERJAVA STOPNJE IZOBRAZBE RESPONDENTOV PRED ZAČETKOM SLUŽENJA VOJAŠKEGA ROKA IN V ČASU IZPOLNJEVANJA VPRAŠALNIKOV

Graf 7.5: Primerjava stopnje izobrazbe respondentov pred začetkom služenja vojaškega roka in v času izpolnjevanja vprašalnikov

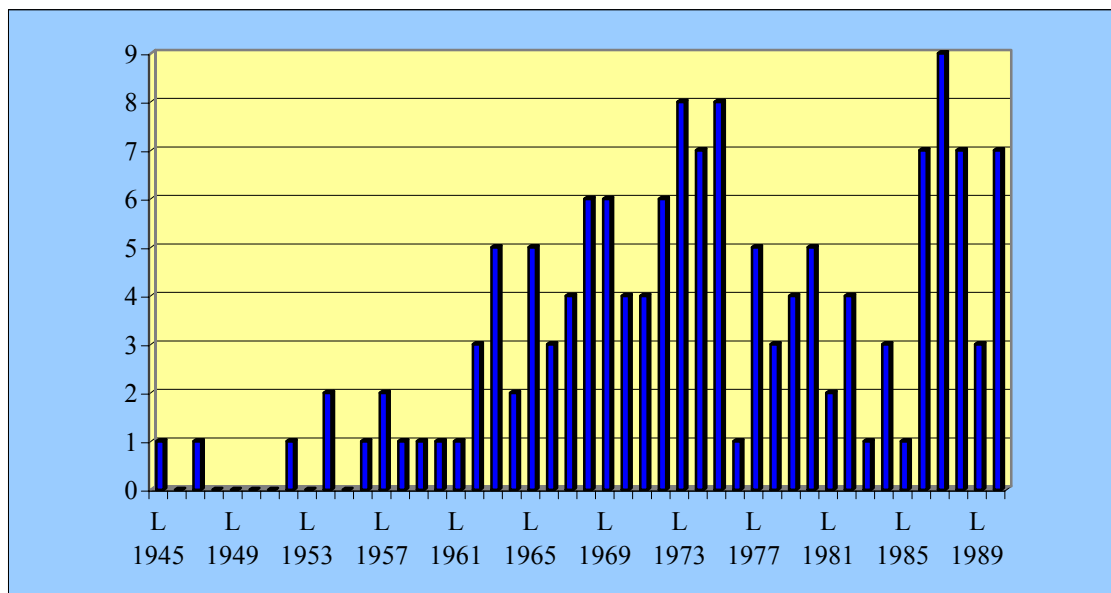

Iz primerjave med stopnjo izobrazbe respondentov pred začetkom služenja vojaškega roka (Niz 1) in stopnjo izobrazbe respondentov v času izpolnjevanja vprašalnikov (Niz 2) ugotovimo, da je bila ta nižja pred začetkom služenja vojaškega roka kot v času izpolnjevanja vprašalnikov. To pomeni, da je šest respondentov, ki so ob začetku služenja vojaškega roka imeli osnovno šolo, pridobilo v času od konca služenja vojaškega roka do dneva izpolnjevanja vprašalnikov višjo stopnjo izobrazbe od predhodne. Osem respondentov, ki so ob začetku služenja vojaškega roka imeli poklicno šolo, je pridobilo v času od konca služenja vojaškega roka do dneva izpolnjevanja vprašalnikov višjo stopnjo izobrazbe od predhodne. Tako se je število respondentov s srednjo šolo v času od konca služenja vojaškega roka do dneva izpolnjevanja vprašalnikov povečalo za štiri. Povečalo se je tudi število respondentov z visoko šolo v času od konca služenja vojaškega roka do dneva izpolnjevanja vprašalnikov, in sicer za dva. Prav tako se je povečalo tudi število respondentov z neznanjo v času od konca služenja vojaškega roka do dneva izpolnjevanja vprašalnikov, celo za osem. Iz navedenega ugotavljam, da je 28 respondentov oziroma

19,3 % po končanem služenju vojaškega roka pridobilo višjo stopnjo izobrazbe, kot so jo imeli pred začetkom služenja.

7.1.7. LETO ODHODA NA SLUŽENJE VOJAŠKEGA ROKA

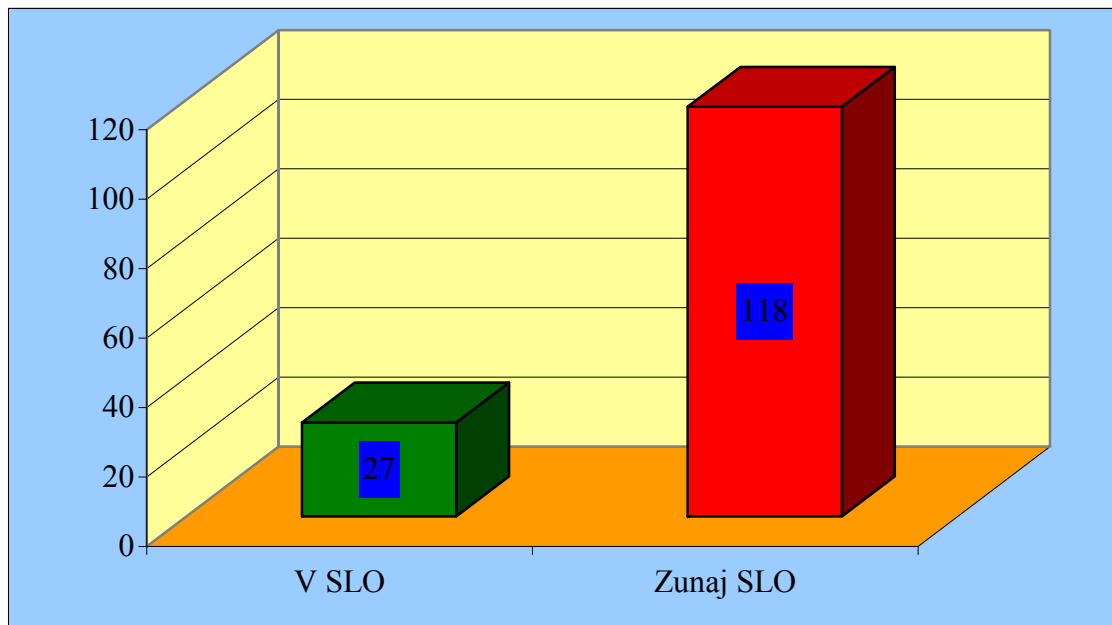
Graf 7.6: Leto odhoda na služenje vojaškega roka

S pomočjo grafa ugotovimo, da je največ respondentov odšlo na služenje vojaškega roka leta 1987, natančneje devet, kar predstavlja 6,2 %. Prav tako ugotovimo, da je število odhodov na služenje vojaškega roka naraščalo v letih od 1962 do 1975 in se je nato spreminjalo do leta 1986. V tem času je na služenje vojaškega roka odšlo skupaj 100 respondentov, kar je 68,9 %. V času od leta 1986 do leta 1991 je na služenje vojaškega roka odšlo skupaj 33 respondentov ali 22,7 %. Najmanj respondentov je na služenje vojaškega roka odšlo v letih od 1945 do 1962, in sicer 12 ali 8,2 %.

7.1.8. SLUŽENJE VOJAŠKEGA ROKA V REPUBLIKI SLOVENIJI OZIROMA ZUNAJ NJE

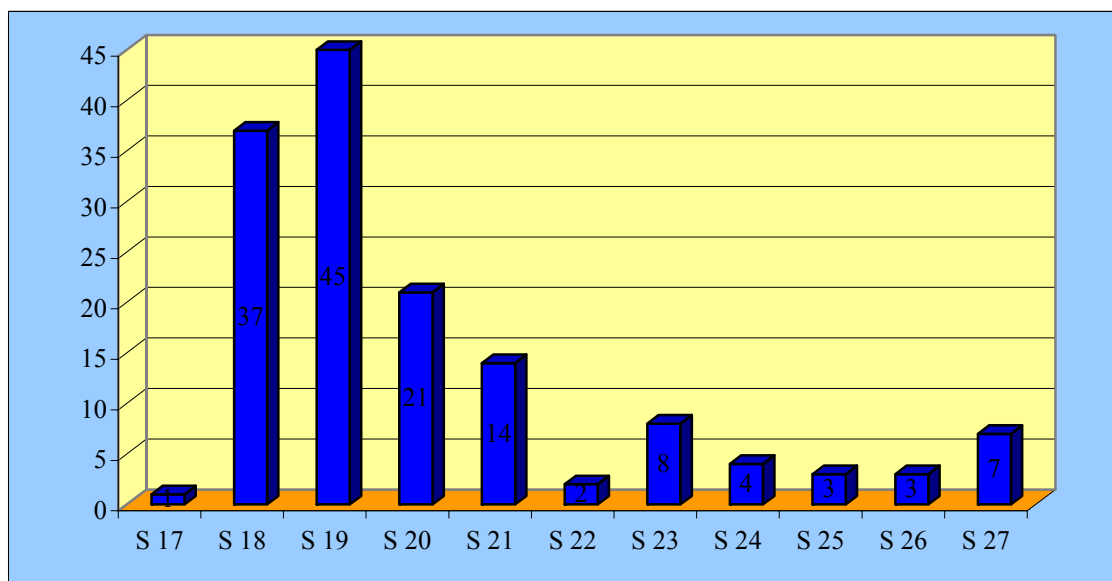
Graf 7.7: Služenje vojaškega roka v Republiki Sloveniji oziroma zunaj nje

Od skupno 145 respondentov je vojaški rok služilo v Republiki Sloveniji 27 oseb oziroma 18,6 %, zunaj nje pa 118 oseb oziroma 81,3 %.

7.1.9. STAROST OB ZAČETKU SLUŽENJA VOJAŠKEGA ROKA

Graf 7.8: Starost ob začetku služenja vojaškega roka

Od 145 respondentov jih je kar 45 ob odhodu na služenje vojaškega roka bilo starih 19 let, kar predstavlja 31 %. Drugi po številčnosti ob odhodu na služenje vojaškega roka so bili osemnajstletniki. Teh je bilo 37 ali 25,5 %. V starosti od 18 do 22 let je na služenje vojaškega roka odšlo 117 respondentov, kar v tem primeru predstavlja 80,6 %. V starosti od 22 do 28 let je na služenje vojaškega roka odšlo 27 respondentov ali 18,6 %. En respondent je na služenje vojaškega roka odšel, ko je bil star 17 let.

Ugotovim lahko, da je bilo v skupino osemnajst- in devetnajstletnikov, ki so odšli na služenje vojaškega roka, vključenih več kot polovica respondentov. Ti respondenti so končali osnovno, poklicno ali srednjo šolo. Tisti, ki so na služenje vojaškega roka odšli, ko so bili stari od 23 do 27 let, so po končani srednji šoli nadaljevali študij na višjih ali visokih šolah.

7.2. IZKUŠNJE RESPONDENTOV MED SLUŽENJEM VOJAŠKEGA ROKA

7.2.1. ODHOD NA SLUŽENJE VOJAŠKEGA ROKA IN SPREJEM V VOJAŠNICI

Odhod na služenje vojaškega roka je bil za večino nabornikov¹⁹ poseben dogodek. Za nekatere je pomenil pravo grozo, zato so z zavlačevanjem odhoda poskušali izbrati boljši trenutek oziroma so mislili, da se bodo služenju lahko izognili. Spet drugi pa so komaj čakali, da so odšli na služenje vojaškega roka in ga čim prej odslužili. Moj brat je bil med tistimi, ki so odlagali in odlagali odhod na služenje vojaškega roka. Vsakokrat, ko je dobil »poziv«, je moral oče na »odsek za obrambo« in prositi za preložitve odhoda. Seveda z odlašanjem odhoda bratu ni uspelo izogniti se služenju vojaškega roka, dosegel pa je, da ga je služil v Sloveniji. Seveda mu je tudi to veliko pomenilo. Nekateri so se na vse mogoče načine poskušali izogniti služenju vojaškega roka. Oče, ki je vojaški rok služil od leta 1951 do leta 1953, mi je povedal: »Nekateri so se na različne načine pohabljali. Celu prste na nogah in rokah so si pustili odrezati, delali so se, kot da ne slišijo ali ne vidijo.« Respondent iz Celja je navedel v vprašalniku: »V spominu mi je ostal novinec, ki si je neverjetno prizadeval, da bi ga čim prej odpustili iz vojske. Zato se je delal, kot da ni čisto pri sebi. Kadar se je na dvorišču zbralo veliko vojakov za postroj, se je vedno začel vesti, kot da nekaj natika na trnek, nato pa je sredi dvorišča namišljeno začel loviti ribe. Okoli njega se je takrat vedno zbralo veliko vojakov. Vsi smo ga opazovali, saj je to počel zelo prepričljivo. Po približno treh tednih mu je uspelo, da so ga poslali domov.«

Respondenti so se spominjali, da je odhod na služenje vojaškega roka spremljala prava »ceremonija«, ki se je začela z vročitvijo vpoklica ali »poziva«²⁰ za odhod. Najpomembnejši podatek na vpoklicu je bila navedba vojne pošte oziroma kraja, v katerem se je nabornik, ki je odhajal na služenje vojaškega roka, moral javiti. Po ugotovitvi, kje je kraj služenja vojaškega roka, je zavladovalo veselje ali pa velika žalost, slednje seveda, kadar je bil kraj služenja močno oddaljen. Seveda je bilo o novici treba takoj obvestiti prijatelje, znance in sorodnike. Obiski so se vrstili še posebej pri slednjih in ob odhodu je bila dobrodošla vsakršna denarna pomoč. Od prijateljev, znancev in

¹⁹ Nabornik je vojaški obveznik pred služenjem vojaškega roka.

sorodnikov pa se je bilo treba tudi posloviti na dostojanstven način. To, da si odšel na služenje vojaški roka, je »v starih časih na vasi« nekaj pomenilo. Če že drugega ne, je pomenilo vsaj to, da so bili ti fantje fizično zdravi. Oče mi je povedal: »Fantom, ki niso odslužili vojaškega roka, so rekli preprosto »škart«. Takšni fantje so si tudi težko našli dekle v domači vasi. Seveda pa pozneje ni bilo več tako.«

Pred odhodom na služenje vojaškega roka so se fantje javili na Oddelku oziroma Sekretariatu za ljudsko obrambo v občini stalnega bivališča. Tam so jim razdelili potne stroške, pa še kakšen občinski veljak jim je spregovoril za popotnico. Pred odhodom je bilo treba za prijatelje in sorodnike pripraviti »poslovilnega«. To je pomenilo, da se je tisti, ki je odhajal na služenje vojaškega roka, na primeren način poslovil od prijateljev in sorodnikov. Pripraviti je moral zabavo, na kateri se je pelo, plesalo, jedlo in pilo, skratka veselilo, pa tudi jokalo. Fantje z vasi so tistemu, ki je odhajal na služenje vojaškega roka, prišli tudi zapet kakšno pesem. Za zabavo in ples do jutranjih ur so poskrbeli »muzikantje«. Nekateri naborniki so se takoj po zabavi poslovili in odšli na služenje vojaškega roka po navadi z vlakom. Spet drugi pa so si prihranili kakšen dan počitka in šele nato odšli na služenje vojaškega roka. Na železniško ali avtobusno postajo so jih pospremili domači, prijatelji in dekleta. Slovo je bilo težko, še posebej za tiste, ki so odhajali v oddaljene kraje. Kar vsi po vrsti, ki so odgovorili na vprašanja, so dan odhoda na služenje vojaškega roka označili kot najbolj žalosten dan. Tudi respondent iz Ljubljane tako navaja v vprašalniku: »Zame je bil najbolj žalosten dan, ko sem moral oditi od doma in iti k vojakom.«

Odhod na služenje vojaškega roka je bil za večino potovanje v neznano, še posebej, če so odhajali služiti v najjužnejše kraje Jugoslavije. Sama pot in prihod v novo okolje sta pomenila spoznavanje novih krajev in ljudi. Vojaki iz Slovenije, ki so odhajali na služenje vojaškega roka v druge republike, so se tako po večini prvokrat srečali z nerazumevanjem jezika, ki so ga govorili v novem okolju, z novimi navadami in kulturo. Kar nekaj mesecev je bilo potrebno, da so se znašli v novem okolju. Vožnja z vlakom ali avtobusom do kraja služenja vojaškega roka je lahko trajala tudi več dni. Seveda je bilo bolj kratkočasno, če je iz posameznega kraja ali mesta odšlo na pot več fantov skupaj. Po navadi so se že na vlakih začela sklepati poznanstva, še posebej, če so

²⁰ Uradna zahteva po zglasitvi na določenem mestu zaradi opravljanja vojaške obveznosti – služenja vojaškega roka.

fantje odhajali na služenje vojaškega roka v isto mesto. Tudi sam se spomnim, da smo se že na vlakcu med sabo spoznali fantje, ki smo odhajali na služenje vojaškega roka v Bilečo. Po prihodu v kraj ali mesto služenja vojaškega roka so nas že na avtobusni ali železniški postaji pričakali vojaški starešine. S prepoznavanjem, kateri izmed fantov, ki so pripotovali, so prišli na služenje vojaškega roka, starešine niso imeli težav, saj so bili ob prihodu v novo okolje fantje videti precej zmedeni. Starešine so nabornike nato odvedli v vojašnico.

Namesto izraza vojak uporabljam tudi izraz nabornik. Fantje, ki so prišli na služenje vojaškega roka, namreč še niso bili vojaki, ampak naborniki. Vse od »štelunge«,²¹ to je pregleda pri naborni komisiji, ki so ga opravili v letu, ko so dopolnili 17 let, so bili še vedno naborniki.

7.2.2. POTEK PROCESA MORTIFIKACIJE

Po prihodu v vojašnico je sledil sprejem z oddajo vpoklica – poziva – in vojaške knjižice, beleženje podatkov ter določitev enote (voda in čete). Seveda je imela večina nabornikov precejšnje težave s tem, ko si je morala takoj zapomniti enoto, ki ji je pripadala in se je pozneje morala vanjo vključiti ter se z njo poistovetiti.

Po uvodnem sprejemu nabornikov so sledili različni procesi mortifikacije, kar je pomenilo razveljavitev obstoječe osebnosti in izgradnja nove. Najprej so nabornike odpeljali na striženje. Vse so ostrigli enako, zelo na kratko. To je bil prvi korak mortifikacije. Mnogi fantje so že sami doma, še pred odhodom na služenje vojaškega roka, poskušali določiti dolžino vojaške pričeske, vendar v večini primerov ta ni bila ustrezna, pa če je bila še tako kratka. Kljub vsemu jo je moral v vojašnici popraviti še »brico«.²² Striženje je bilo potrebno zaradi spremembe oziroma poenotenja zunanlega videza nabornikov. Za popolno poenotenje videza je bila potrebna le še vojaška uniforma. Sleherni nabornik je bil označen s številko, ki je pomenila njegovo indentifikacijo, pripadnost enoti in podenoti – vodu in četi. Ko je bila zbrana dovolj

²¹ Beseda izhaja iz nemške besede *die Stellung*, kar med drugim pomeni tudi vojaški nabor. Izraz sem zasledil pri pogovoru o služenju vojaškega roka s svojim očetom Alojzijem Kolarjem na Žusmu februarja 2001.

²² Brico je bil frizer v vojašnici. To je lahko bil vojak, ki je znal striči, v nekaterih vojašnicah pa so imeli celo poklicne frizerje.

velika skupina nabornikov, so jih odvedli v intendantski servis, kjer so jih zadolžili z osebno vojaško opremo.

V nadaljevanju procesa mortifikacije je sledilo skupno prhanje. Po pripovedih respondentov je bil to kot nekakšen obred oziroma iniciacija, ki je pomenila še predzadnji korak k popolni mortifikaciji, ko so te zadolžili z vojaško opremo. Civilna oblačila, ki so jih naborniki nosili do prihoda v vojašnico, je bilo treba spraviti v vreče, nato pa so te po pošti poslali na domače naslove nabornikov. Po prihodu na služenje vojaškega roka so bili opravljeni tudi zdravniški pregledi z obveznim cepljenjem proti različnim boleznim in zastrupitvam. »Celo dezinfekcijo so opravili,« v vprašalniku navaja respondent iz Ljubljane. Drugi respondent iz Ljubljane pa je prihod v vojašnico takole opisal: »Ob sprejemu je bil postopek korekten. Najprej so nas postrojili, potem pa so nas odpeljali v neko veliko učilnico ali sobo. Tam smo čakali kar nekaj časa, nato je k nam prišel neki častnik in nam dal nekaj čisto osnovnih informacij. Potem so nas v skupinah po 20 odpeljali v kopalnice, kjer smo se morali oprhati. Vso civilno obleko smo morali dati v vreče, ki smo jih bili prinesli od doma, na njih pa je bil napisan domači naslov z imenom in priimkom vsakogar izmed nas. Te vreče so nato poslali domov. Še prej so vanje natresli nekakšno razkužilo, kakor so ga tudi nam v spodnjice. Kar v spodnjem perilu smo nato odšli do sobe, v kateri sta bila neki vojak in podoficir, zadolžena za zadolževanje. S hodnika smo jima povedali številko in potem dobili vse potrebno. Takoj zatem je bilo na vrsti obvezno striženje, in sicer na dolžino sedem milimetrov.«

Vsi ti postopki so nabornikom dali vedeti, da so prišli v nenavadno okolje, okolje z drugačnimi vrednotami in drugačnim načinom življenja. V tem okolju so cenili red, delo, disciplino, poslušnost in ponižnost.

7.2.3. ZADOLŽEVANJE Z VOJAŠKO OPREMO

Postopek zadolževanja z vojaško opremo je bil vseskozi enak. Skupino nabornikov so odvedli v »intendantski servis«.²³ V njem so delali starejši vojaki ali »džombe«²⁴ in sicer

²³ Intendantski servis je bilo skladišče s policami, regali in paletami, v katerem je bila zložena vsa obleka vojaka in posoda za obedovanje na terenu.

²⁴ Džomba je bil star vojak, vojak, ki do konca služenja vojaškega roka ni imel več veliko.

pod budnim očesom starešine, ki je skrbel da bi vsi vojaki dobili enako opremo. Vsakdo izmed njih je najprej dobil šotorsko krilo, v tega pa so nato »nametali« preostalo opremo. To so delili brez pomerjanja, po lastni presoji razdeljevalca. Oprema je bila tako v mnogih primerih neprimerne velikosti, prevelika ali premajhna. Njena zamenjava pa je bila v času razdeljevanja skoraj nemogoča. Vojaki so si jo lahko pozneje medsebojno izmenjali. Respondent iz Črnega Vrha nad Idrijo je navedel v vprašalniku: »Najprej sem dobil preveliko srajco. Ko smo imeli fotografiranje, sem si jo moral zadaj na vratu speti s kljukico za perilo, da mi ni opletala okoli vratu. Pozneje sem imel možnost zamenjati dele uniforme in obutve.« Starejši respondenti so vedeli povedati, da je bila oprema po navadi stara, izrabljena in pošita, a oprana in čista. Redki so dobili novo opremo, če že, le posamezne kose. Mlajši respondenti so v nekaterih enotah dobili povsem novo intendatsko opremo. Posamezne dele strgane vojaške opreme – uniforme – je bilo pozneje med služenjem vojaškega roka mogoče zamenjati. V tem primeru je bilo mogoče dobiti staro, a boljše ohranjeno opremo, ali pa je bila oprema povsem nova. Pranje delov opreme je bilo organizirano le za perilo, in to enkrat na 14 dni ali enkrat na teden. V večini primerov perilo ni bilo označeno, tako da je bilo ob razdeljevanju vse pomešano. V nekaterih vojašnicah so perilo in srajce označevali s številkami, tako da je ob ponovnem razdeljevanju vsak posameznik dobil nazaj perilo, ki ga je dal v pranje. Oddaja in razdeljevanje perila in srajc sta potekala ob skupnem prhanju, ki je bilo organizirano enkrat na 14 dni ali enkrat na teden. Najstarejši respondenti so vedeli povedati, da skupnega prhanja in pranja perila niso imeli niti enkrat med služenjem vojaškega roka. Na voljo so imeli le večjo posodo hladne vode, namenjeno za osebno higieno in pranje osebne opreme. Druge dele uniforme so si vojaki prali sami. Opremo je bilo treba vsak dan čistiti, kajti na jutranjih pregledih enot je morala biti čista. V mini komplet za vzdrževanje opreme sta spadali tudi šivanka in nit. Tako so si lahko vojaki sami zašili raztrgane dele opreme. Zelo pogosto pa so se med služenjem vojaškega roka pojavljale tudi kraje. Vojaki so si med sabo opremo kradli »kot srake«. Izgubljeni del opreme je bilo treba nadomestiti z drugim delom – ukradenim. Ko je tako eden izmed vojakov ostal brez dela opreme, ga je nadomestil s krajo naslednjemu. In tako naprej. Posebej je bilo v navadi, da so kradli stari vojaki mlajšim. Tako so na koncu služenja vojaškega roka pri razdolževanju vojaške opreme zopet vsi imeli vse in še več.

K zadolžitvi z vojaško opremo je spadala tudi bojna oprema in osebna oborožitev. K bojni opremi so spadali bojni nahrbtnik, pas z oprtniki in lopatica, k osebni oborožitvi

pa puška in pri nekaterih še skupinska oborožitev. Respondenti, ki so služili vojaški rok takoj po letu 1945, so zadolžili stare puške, ki so bile zaplenjene v drugi svetovni vojni.

7.2.4. NASTANITEV IN PREHRANJEVANJE VOJAKOV

Najstarejši respondenti so povedali, da so bili nastanitveni pogoji v povojnem času izredno slabi. Imeli so le skupni prostor, ki je bil namenjen spanju. Prostor je bil velik, tako da je v njem spalo od 70 do 100 vojakov. Spali so na posteljah, ki so jim rekli »slamarice«. To je bila kovinska ali lesena postelja, na kateri je bila vreča, napolnjena s slamo. Take postelje niso omogočale popolnega počitka. Pri jutranjem pospravljanju pa so slamnate vreče vojakom povzročale tudi velike težave. Slamo je bilo treba enakomerno porazdeliti po vreči, kar sploh ni bilo preprosto. Starešine so bile pri pregledu urejenosti postelj nepopustljivi. »Prostori, v katerih smo spali, so bili slabo zastekljeni in neogrevani. V eni sobi – hali – je spala cela četa vojakov,« v vprašalniku navaja respondent iz Ljubljane. V stavbi, kjer so bili vojaki nameščeni, pogosto niso imeli tekoče vode, temveč le posodo z vodo za umivanje in pranje oblačil. Možnosti za bivanje v takih prostorih so bile izredno slabe. Orožje so imeli vojaki spravljeno po hodnikih. Skupnih dnevnih prostorov po navadi ni bilo. Kaj dosti jih niti niso potrebovali, saj so večino dneva prebili zunaj na usposabljanju in urjenjih. Pozneje, v šestdesetih letih 20. stoletja, so v vojski začeli graditi nove vojašnice. Tudi stare postelje so zamenjali z novejšimi. Slamnate vreče pa so nadomestili s posteljnimi blazinami. Urejanje takih postelj je bilo dosti lažje. Omeniti velja, da je bilo pospravljanje postelj, pa naj so bile te starejše ali novejše, za večino vojakov dokaj velik problem. Za neurejenost postelj so namreč starešine izrekale disciplinske sankcije. Sčasoma so se v vojašnicah tudi splošni bivalni pogoji izboljšali. V objektih so bile urejene umivalnice s tekočo pa čeprav hladno vodo za osebno higieno, čiščenje in pranje oblačil. Prh ali kabin za prhanje pa tudi v sodobnejših nastanitvenih objektih ni bilo. Vsakodnevno higieno je bilo mogoče opravljati v prostem času po kosilu, zvečer ali pa v času, ki je bil namenjen za to, po opravljeni jutranji vadbi. Spalnice so bile manjše. V njih je spalo od 30 do 40 vojakov. Vsak vojak je imel svojo omarico za shranjevanje vojaške opreme. Po hodnikih so bila postavljena stojala za puške, obešalniki za bluže in plašče ter klopi za odlaganje škornjev. Učilnice v katerih so se vojaki seznanjali s teoretičnimi vsebinami, so bile sprva skopo opremljene z mizami in

stoli, nato pa so jih opremili tudi s televizorji in po možnosti še s kakšnimi didaktičnimi pripomočki.

Prehrana v vojski je bila različna, odvisna od časa služenja vojaškega roka in prehrabnih navad v določenem okolju. Starejši respondenti so vedeli povedati, da je bila prehrana izredno slaba in skromna. Najpogosteje so jedli hrano iz konzerv in poparo.²⁵ Imeli so tri obroke: zajtrk, kosilo in večerjo. Respondent iz Postojne navaja v vprašalniku: »Hrana je bila stara, ostanki od pomoči po drugi svetovni vojni. Konzervam je potekel rok trajanja. V hrani so bili črvi.« Respondent iz Celja navaja: »Najpogosteje je bilo na jedilniku zelje in makaroni.« S časom se je tudi kvaliteta prehrane izboljševala. obroki so postajali bolj raznoliki in kvalitetnejši. Izbirati je bilo mogoče celo med več vrstami kosil. K temu je pripomoglo, da so imeli vojaki različne prehrabne navade. K dnevnim obrokom so dodali še malico. Najpogostejši hrani v vojski sta bili zelje in pasulj. S količino in kvaliteto hrane slovenski vojaki po navadi niso imeli težav, saj so bili navajeni uživanja raznolike prehrane (jedli so goveje in svinjsko meso, slednjega muslimani ne jedo).

7.2.5. POTEK DNEVNIH AKTIVNOSTI V VOJSKI

Razpored dnevnih aktivnosti je bil v vseh enotah približno enak. Dnevne aktivnosti sta opredeljevala hišni red vojašnice in dnevno povelje (Pravilo službe oboroženih sil, 1977: 15–26). Delovni dan se je za vojake začel z vstajanjem ob 4.30 ali ob 5. uri. Nato so vojaki odšli na jutranjo telovadbo, ki je trajala približno 20 minut. Po telovadbi so imeli čas za osebno higieno, urejanje postelj, čiščenje prostorov in dvorišča ter priprave in postroj enote za odhod na zajtrk. Zajtrk je bil med 6.30 in 7.30. Nato so sledili priprava enote in postroj ter pregled enote za dvig zastave. Po dvigu zastave je dežurni v enoti prebral dnevno povelje, in vojaki oziroma enote so odšli na usposabljanje. Dopoldansko usposabljanje se je začeli okrog 8. ure in je trajalo do kosila, to je približno do 13.30. Sledila sta kosilo in prosti čas po kosilu. Popoldansko usposabljanje se je začelo okoli 16.30, po spuščanju zastave, in je trajalo do večerje, to je do približno 18. ure. Sledili so postroj za odhod na večerjo, večerja in prosti čas po večerji. Ta prosti čas je bil namenjen za čiščenje opreme, opravljanje osebne higiene in čiščenje

²⁵ To je bila jed, ki je bila pripravljena iz kruha, poparjenega z vodo, v boljših primerih celo zabeljena z mastjo.

prostorov, tako imenovano redarstvo. Nočni počitek je trajal od 22. do 4.30 oziroma 5. ure. V popoldanskem in večernem prostem času pa so vojaki lahko odšli tudi v kantino ali se udeleževali športnih aktivnosti.

Teden je imel šest delovnih dni, kar pomeni, da je bila tudi sobota namenjena usposabljanju. Nedelja je bila prosti dan, ko vojaki niso izvajali usposabljanja. Načeloma je bil en delovni dan v tednu, poleg sobote in nedelje, določen za popoldanski izhod iz vojašnice v mesto.

7.2.6. POTEK VOJAŠKEGA USPOSABLJANJA IN VZGOJE

Usposabljanje vojakov in enot je bilo glavna dnevna aktivnost v vojski. Respondenti so vedeli povedati, da je bilo vojaško usposabljanje razdeljeno v dva dela:

- splošno teoretično in praktično usposabljanje je trajalo nekaj mesecev, odvisno od specialnosti, za katero so se usposabljali vojaki. Usposabljanje je načeloma trajalo od tri do šest mesecev. Vojaki so se najprej usposobili za izvajanje individualnih bojnih veščin. V nadaljevanju pa so se usposobili za izvajanje skupinskih, oddelčnih, vodnih in četnih bojnih delovanj;
- v drugem delu so se vojaki urili predvsem v izvajanju kolektivnih bojnih nalog. Predstavljali so tisti del oboroženih sil, ki je bil na razpolago v primeru neposredne ogroženosti in morebitnega napada na državo. V tem času so vojaki izvajali edino bojno nalogo v miru, to je bila straža oziroma varovanje objektov.

V večini enot je usposabljanje potekalo po naslednjih predmetih:

- vojaški predpisi,
- postrojitevno pravilo,
- taktika pehote,
- oborožitev s poukom streljanja,
- inženirstvo,
- radiološka, kemična in biološka obramba,
- zveze in sredstva zvez,
- specialistični predmeti, ki so se razlikovali od enote do enote glede na vojaško specialnost,
- športna vzgoja,

– državljanska vzgoja.

Vojaki so se v prvih mesecih služenja vojaškega roka v procesu vojaškega usposabljanja seznanili s pravili in predpisi v vojski. Na podlagi teh so spoznali pravice in dolžnosti vojaka ter pravila delovanja in obnašanja v vojski. Pravila in dolžnosti so jim dale okvir, ki je določal, kaj je prav in kaj narobe. Postopki in dejanja, ki so bili v nasprotju z vojaškimi pravili, so bili sankcionirani s kaznimi. Izredni postopki in dejanja pa so bili sankcionirani z nagradami. Pri predmetu postrojitevno pravilo so se vojaki naučili urejenosti in strumnosti ter pravilnega vedenja, kajti medsebojni odnosi med starešinami in vojaki so bili hierarhični – odnosi med nadrejenim in podrejenim so temeljili na načelih subordinacije²⁶ (Pravilo službe oboroženih sil, 1977: v celoti). Predmet taktika pehote je bil poleg oborožitve s poukom streljanja eden od dveh najpomembnejših predmetov. Pri tem predmetu so se vojaki in enote usposobili in izurili v določenih taktičnih postopkih za izvajanje namenskih bojnih nalog v bojnih in različnih vremenskih razmerah in na različnem zemljišču (Taktika, organizacija i namena kopnene vojske JNA i teritorialna odbrana, 1981: 13–20; Taktika, borbena dejstva taktičkih jedinica KoV JNA i teritorialne odbrane, 1981: 11–26). Pri predmetu oborožitev s poukom streljanja so se vojaki usposobili za razstavljanje, sestavljanje in vzdrževanje osebne oborožitve, to je puške, ter pravilno ravnanje in streljanje z njo. Prav tako so se nekateri vojaki usposobili za pravilno ravnanje in streljanje s skupinsko oborožitvijo, to so bili minometi, topovi in artilerijska orožja (Naoružanje sa nastavom gađanja, 1971: 5–12). Pri predmetu inženirstvo so se vojaki usposobili za lastno maskiranje in zaščito ter zaščito materialnotehničnih sredstev v različnih oblikah bojnega delovanja (Inžinjerijski priručnik I, 1971: 5–13; Inžinjerijski priručnik II, 1973: 4–12). Osnovne značilnosti in zaščito sebe ter materialno tehničnih sredstev pred radiološkim, kemičnim in biološkim orožjem so vojaki spoznali pri predmetu radiološko, kemično in biološko orožje. V okviru zaščite pred tem orožjem je bil vsak vojak zadolžen z zaščitno masko in zaščitnim ogrinjalom. Vojaki so se seznanili tudi z osnovnimi sredstvi za osebno dekontaminacijo in dekontaminacijo orožja (Radiološka, biološka in kemična zaščita, 1968: 4–11). Vrste zvez in najosnovnejša sredstva zvez so spoznali pri predmetu zveze. Usposobili so se za prenos informacij in signalov na različne načine in z različnimi sredstvi zvez (Pravilo čete veze, 1990: 11–12). V okviru

²⁶ Subordinacija pomeni podrejenost nižjega višjemu, odvisnost, pokorščina, poslušnost do nadrejenih.

specialističnih predmetov so se vojaki podrobno usposobili in izurili po specialističnih vsebinah za konkretno vojaško evidenčno dolžnost. Pri predmetu športna vzgoja so vojaki krepili psihofizične sposobnosti. Tudi del prostega časa je bil namenjen za športne aktivnosti, predvsem tekmovanja v različnih športnih panogah. Omeniti velja tekmovanja v krosu, nogometu, košarki in odbojki ter tekmovanje v premagovanju prostora in ovir – premagovanje pehotnih ovir (Uputstvo za fizičko vaspitanje u JNA, 1973: 12–16, 22, 28). Državlјanska vzgoja – »politička nastava« – je bil predmet, pri katerem so s pomočjo različnih zgodovinskih, političnih in ideoloških učnih vsebin poskušali vzgojno vplivati na ideološko prepričanje posameznikov v smislu popolnosti in idealnosti takratnega družbenopolitičnega sistema in ureditve države. Poudarjali so predvsem pomen zgodovinskih dogodkov med drugo svetovno vojno za nadaljnjo izgradnjo socialističnega družbenopolitičnega in gospodarskega sistema (Uputstvo za rad političkih organa u uslovima mobilizacije i rata, 1976: 3-6). Respondent iz Postojne navaja v vprašalniku: »Pouk je bil vsak dan in prav tako vsak dan so znova in znova omenjali KPJ.«

V času služenja vojaškega roka so enote pogostokrat odhajale na taborjenja, kjer so z vojaki izvajali različna streljanja, taktična urjenja in taktične vaje enot. Velik del časa služenja vojaškega roka je bil namenjen varovanju objektov ali straži. Vojaki so zelo neradi odhajali »na stražo«, še posebej, če je bila ta na meji z drugimi državami ali tako imenovana »mrtva straža«, kar je pomenilo, da so lahko vojaki streljali brez opozorila na kar koli, kar se je približevalo stražarskemu mestu.

Vsi respondenti so omenili, da je bilo v drugem delu služenja vojaškega roka, torej po končanem usposabljanju, precej prostega časa in dolgočasja. Respondent iz Kranja je navedel v vprašalniku: »Kvaliteta urjenja je bila visoka. Zahtevali so ogromno. Vsak dan smo imeli pohode, dolge od šest do 12 km. Imeli pa smo tudi tedenske marše, dolge po 40 km. Zjutraj smo imeli 30 minut telovadbe. Tudi taktične vaje so bile zelo pogoste in to v hribovitem delu, predvsem z mitraljezom in puško. Občasno so bile te vaje izvedene tudi z napadi letalstva. Pri tem smo obrambo izvajali s protiletalskim mitraljezom. Konje, vsak vojak je skrbel za enega, smo uporabljali samo za prenos municije in orožja – mitraljezov.« Respondent iz Novega mesta je navedel v vprašalniku: »Vezist je bil tretiran kot specialna enota vojske. Malo smo stražili in

opravljali druge obveznosti. Naše delo na radijskih valovih je bilo slišati daleč. Zveze so bile večinoma brezžične. Delo naše enote je bilo stalno pod kontrolo. V dnevnik dela smo zapisali, vse kar se je dogajalo. Naše delo so vedno spremljali. Slišnost naših znakov, oddanih v morsejevi abecedi, je presegla meje naše države. Pouk se je začel ob 7. uri in je trajal do 12. ure, popoldne pa še od 16. do 18. Sestavna dela pouka sta bila teorija in praktično delo. Prve tri mesece sta bila ravnanje z orožjem in terensko delo. Preostali del urjenja je bilo posebno sistemsko učenje morsejeve abecede in kratic za sporazumevanje ter učenje in delo na radijskih postajah in spoznavanje teh. Če zveze med enotami različnih rodov ni bilo, je bil to znak neznanja in nediscipline.« Respondent iz Dolenje vasi je navedel v vprašalniku: »Pri pouku smo spoznavali orožje. Teoretični pouk smo imeli zunaj pred praktičnim delom. Pokazali so nam tisto, kar smo pozneje delali. Imeli smo politični pouk, ki je potekal ves vojaški rok. V vojašnici je bil en oficir zadolžen samo za to. Vabili so nas v komunistično partijo. Zastráševali so nas, da nas bodo premestili, če se ne včlanimo. Veliko se jih je včlanilo, a le malo Slovencev. Tistim vojakom, ki so se včlanili, so dali čin.«

7.2.7. ODNOSI MED VOJAKI IN VOJAŠKA HIERARHIJA

Odnosi med vojaki na splošno, med različnimi generacijami vojakov, med vojaki različnih starosti, različnih narodnosti in različne stopnje izobrazbe so bili dobri. Do zelo dobrih in prijetnih odnosov je prihajalo med vojaki iste narodnosti. Seveda pa je prihajalo tudi do posameznih primerov diskriminacije, tudi narodnostne. V večini primerov so se slovenski vojaki zelo dobro razumeli z vojaki drugih narodnosti. Diskriminacije posameznikov, skupin in narodnosti s strani nadrejenih starešin skoraj ni bilo. Pojavljale so se le pri posameznikih, tako pri vojaki kot pri starešinah. Tako so nadrejeni v redkih primerih delali razlike med vojaki in narodnostmi. Respondent iz Šentjanža pri Dravogradu je navedel v vprašalniku: »V širšem rajonu Avtovca smo imeli pohod v zimskih razmerah. Ker sem bil merilec MM 82 mm, sem na pohodu nosil cev MM 82 mm, ki je tehtala 20 kg, zraven pa še popolno bojno opremo. Med samim pohodom smo se izmenjavali pri nošenju dela oborožitve. Lepo sem prosil nekega Srba, ali lahko še on nosi cev. Odgovoril mi je: »Nosi k... slovenska.« To me je tako pogrelo, da sem se Srba fizično lotil. Pretep je preprečil poročnik. Spor smo rešili v vojašnici na pogovoru pri načelniku šole. Po končanem zaslišanju smo se vrnili v enoto. Srb se ni

vrnil, bil je izključen iz šole v Bileči.« Velika večina respondentov je omenila, da je bila prevladujoča kultura v vojski srbska.

Med vojaki in nadrejenimi starešinami je vladala popolna hierarhija. Iz odgovorov na vprašanja respondentov je mogoče ugotoviti, da slovenski vojaki v času služenja vojaškega roka v JLA (JA) niso bili posebej diskriminirani. Sovojaki in starešine so jih cenili, še posebej zaradi delavnosti, zanesljivosti in marljivosti.

7.2.8. PROSTI ČAS

V enotah so imeli vojaki približno štiri ure dnevno prostega časa in še posebej čas za nočni počitek. Prosti čas so najpogosteje izkoristili za spanje, pisanje pisem in medsebojne pogovore. Nekateri so se v prostem času ukvarjali s športnimi aktivnostmi, še posebej športniki so ta čas izrabili za treninge. V prostem času med vikendi so bile najpogostejše aktivnosti čiščenje orožja in osebne opreme ter čiščenje dvorišč v vojašnici. Organizirana so bila tudi tekmovanja med enotami v različnih športnih panogah. V popoldanskem prostem času med vikendi so bili načrtovani izhodi v mesto, kjer so se vojaki lahko vsaj za kratek čas srečali s civilnim življenjem. V času služenja vojaškega roka je vsakemu vojaku pripadal tudi »redni dopust«: vojaki so ga lahko izkoristili med služenjem vojaškega roka, ali pa so ga prihranili za konec vojaškega roka, tako da so jim služenje skrajšali za določeno število dni rednega dopusta.

7.2.9. NAGRADE IN KAZNI

Med služenjem vojaškega roka so si vojaki lahko prislužili različne sankcije. Vojake so sankcionirali nadrejeni starešine. Sankcije so delili na nagrade in kazni. Slednje so bile pogostokrat bolj ali manj neprijetne. Starešine so vojake kaznovali v primerih neizvrševanja ukazov, zamujanj pri vračanju z izhodov v mesto in domov, neprimerne vedenja ter slabo opravljenih nalog. Najpogostejše oblike lažjih kazni so bile izrekanje opominov pred enoto in opravljanje čezmernega dela na dolžnostih (čezmerno redarstvo, požarstvo in dežurstvo). Težje oblike kaznovanja so bile napotitev v vojaški pripor, napotitev v vojaški zapor in podaljšanje služenja vojaškega roka.

Tudi med respondenti so bili nekateri lažje kaznovani, in sicer z izrekanjem opominov pred enoto in čezmernim delom na dolžnostih. Respondent iz Ljubljane je navedel v

vprašalniku: »Spomnim se, kako so lovili in na koncu tudi ujeli nekega vojaka, ki je dezertiral, ko je bil v Hercegovnem. Tega vojaka so nato zaprli in poslali pred vojaško sodišče.«

Med respondenti pa sem zasledil tudi take, ki so bili v času služenja vojaškega roka pohvaljeni in nagrajeni za vestno in kvalitetno opravljeno delo. Starešine so v takih primerih izrekli javne pohvale pred enoto, podelili izredni izhod v mesto, podaljšan izhod v mesto, nagradni vikend in nagradni dopust. Poseben pomen in vrednost za vestno in kvalitetno opravljanje vojaških nalog je imela nagrada »značka primeran vojniki«. Za tako »priznanje vzornega vojaka« je bila nagrada izredni dopust, ki ga je vojak lahko izkoristil v času služenja vojaškega roka, ali pa ga je prihranili za konec služenja vojaškega roka, tako da je lahko prej odšel domov.

7.2.10. POSEBNE PRIGODE

Vsakdo od respondentov je navedel kakšno svojo nenavadno zgodbo. Eni so govorili o žalostnih, drugi spet o veselih dogodkih iz časa služenja vojaškega roka. Veliko teh zgodb oziroma dogodkov se je zgodilo večini respondentov. Od posebnih prigod iz časa služenja vojaškega roka bom navedel le nekaj zanimivejših. Vsi respondenti po vrsti so vedeli povedati, kako so jih ob prihodu v vojašnico pozdravili vojaki, ki so že odslužili del vojaškega roka. To so bile tako imenovane stare »džombe«. Vsak dan so se drli in kričali za novimi vojaki: »Frrr, fazani!« To je bilo poniževalno do novih vojakov oziroma je povečevalo vojake, ki so že odslužili del vojaškega roka. Med zanimivejše prigode zagotovo sodijo spori med vojaki, ki so kdaj pa kdaj prerastli tudi v medsebojne pretepe.

Med vojaki je bilo, včasih za šalo, včasih zares, popularno medsebojno kaznovanje. Najpogostejši obliki medsebojnega kaznovanja sta bili »čebovanje« in »gonjenje bicikle«. »Čebovanje« je pomenilo, da so vojaka, ki so ga kaznovali, v temi prekrili z odejo in nato s pestmi udarjali po njem. Na ta način je bilo dejanje storilcev prikrito oziroma kaznovani ni mogel prepoznati storilcev. »Gonjenje bicikle« pa so izvedli tako, da so vojaku, medtem ko je spal, na prste na nogi nataknili papir od cigaretné škatle in ga nato prižgali. Goreči papir je vojaka opekel po prstih, zato je začel brcati z nogami. Pri obeh metodah neposrednega kaznovanja med vojaki je pogostokrat prihajalo do fizičnih poškodb, a storilci dejanj so ostali neodkriti in nekaznovani. Pri

rednih in izrednih izhodih vojakov v mesto in na dopust domov pa je včasih prišlo tudi do sporov in preteпов med vojaki in civilisti. Po takem dogodku so ob prihodu v vojašnico sledile sankcije. Kljub vsemu pa so starešine poniževali vojake, če so jih skupili v pretepu s civilisti. Ena od najhujših oblik kaznovanja vojakov pa je bil pripor ali zapor. Tu so vojakom pobrali vezalke in pas od hlač, da jih ne bi mogli uporabiti, če bi poskušali storiti samomor. Ko so vojaki bili v priporu ali zaporu, pa so jim starešine tudi dajali najrazličnejše in najbolj nenavadne naloge: čiščenje stranišč in hodnikov z zobno ščetko, pobiranje najbolj drobnega kamenja po dvorišču itd. Domišljija starešin za najrazličnejše oblike kaznovanja vojakov je bila velika. Starešine so imeli pri izbiri metod in sredstev kaznovanja vojakov precej širok spekter možnosti, od najbolj blagih do najostrejših in najbolj nenavadnih oblik kaznovanja. Pri tem so imeli še posebej veliko domišljije podoficirji, poveljniki oddelkov ali desetarji.

Navedel bom še nekaj prigod. Respondent iz Celja je napisal v vprašalniku: »Ko sem bil enkrat čuvaj na strelišču in so prišli vojaki na nočno streljanje, so se mi zasmilili, pa še zaspan sem bil, zato sem odvil varovalko in vojaki so se morali obrniti, ker strelišče ni bilo osvetljeno. Vzroka, zakaj je bilo tako, pa niso ugotovili.«

Respondent iz Polhovega Gradca je navedel v vprašalniku: »Srba, ki še nikoli prej ni videl avta in so nad njim vsi obupali, sem učil voziti. Po dolgotrajnem učenju na poligonu se je nekako naučil upravljati z vozilom, ko pa je prvič peljal po cesti, je skoraj zapeljal v prepad in oba ubil.«

Nekateri vojaki so bili med služenjem vojaškega roka deležni pomembnega obiska. Respondent iz Ljubljane v vprašalniku navaja: »V vojašnici nas je obiskal Tito. Tisti, ki so bili najboljši, so bili njegovi »pitomci«²⁷ in so bili še posebej pohvaljeni in nagrajeni.«

Med služenjem vojaškega roka je prihajalo tudi do smrtnih žrtev, za katere so bili krivi sovojaki ali nadrejene starešine. Da domači ne bi izvedeli za pravi vzrok smrti, so jim sporočili, da je vojak storil samomor. Smrti vojakov so se najpogosteje dogajale pri izvedbi streljanj in med varovanjem objektov na straži. Respondent iz Mestinja je navedel v vprašalniku: »Orožje, ki ga je zapustila nemška vojska, je bilo najprej treba

²⁷ Pitomac je srbohrvaška beseda, ki pomeni gojenec vojaške šole.

očistiti. Eden od vojakov je to delo opravil hitro in je splezal na drevo obirat češnje. Tedaj pa se je na tleh nekemu drugemu vojaku sprožila brzostrelka in rafal je zadel vojaka, ki je na drevesu obiral češnje. Padel je kot jabolko na tla in umrl. Vsi smo bili prizadeti in žalostni.«

Respondent iz Dolenje vasi je navedel v vprašalniku: »Pri bojnem streljanju s korejskimi havbicami je poveljstvo dalo napačne podatke. Mino je neslo čez hrib na neko vas. Na srečo ni bilo mrtvih ali ranjenih ... Iz letalske baze v Zadru sta vzleteli dve letali s slovenskima pilotoma. V zraku sta se drug drugemu preveč približala in sta se zaletela. Mi smo potem morali iti na kraj nesreče. Vsi štirje piloti so bili popolnoma zогleneli.«

Za pozitivno izkušnjo je respondent iz Radelj ob Dravi navedel v vprašalniku: »Opravil sem vozniški izpit za preostale kategorije, poleg kategorije B.« Za negativno izkušnjo pa je navedel, da se čas služenja vojaškega roka ni štel v delovno dobo.

V vprašalniku smo respondente povprašali tudi o najbolj žalostnem oziroma najbolj veselem dnevu v času služenja vojaškega roka. Za večino je bil najbolj žalosten dan odhod na služenje vojaškega roka, še posebej za vse tiste, ki so odhajali na služenje vojaškega roka v druge bolj oddaljene jugoslovanske republike. Respondent iz Loža navaja v vprašalniku, da je bil najbolj žalosten, »prvi dan, ko so mi pregledali kovček in vzeli vse salame, ki sem jih imel za vojaške dni«. Za večino je bil najbolj veseli dan v času služenja vojaškega roka tisti, ko so se vračali s služenja domov. Respondent iz Novega mesta je navedel v vprašalniku: »Najbolj se spominjam prešernega vzdušja ob odhodu domov. Od doma so nam poslali civilno obleko. Celo noč nismo nič spali. Zjutraj smo odšli na železniško postajo, kjer se je pelo in veselilo.«

8. ZAKLJUČEK

Vojsko obravnavamo kot sestavni del razvojnih in proizvodnih družbenih procesov. Le na tak način jo lahko razumemo kot silo, ki ni povezana samo s problemi zunanje varnosti in postaja vse bolj odločilno sredstvo reševanja notranjih političnih in družbenih zaostritev. Vojsko je torej mogoče razumeti samo ob upoštevanju medsebojnega vplivanja notranjih družbenih strukturnih problemov in zunanjih vplivov mednarodne politike. Delovanje sodobnih armad kaže, da se vse bolj krepi ravno njihova notranja funkcija, da se namesto v vlogi poroka zunanje varnosti vse bolj pojavljajo v notranji policijski funkciji.

JLA (JA), ki je med narodnoosvobodilnim bojem in revolucijo nastala kot rezultat splošnega odpora narodov in narodnosti Jugoslavije proti okupatorju in dotedanjemu družbenemu redu, je v povojnem obdobju revolucionarno administrativnega razvoja takratne družbe postala sredstvo in moč države, ki je bila regulator družbenih odnosov. Celotno področje obrambe je bilo v rokah državnega aparata. JA se je razvijala kot redna operativna vojska v rokah centraliziranega državnega aparata in profesionalnih vojaških kadrov. Leta 1951 se je JA preimenovala v JLA, s čimer so tudi formalno hoteli poudariti njeno ljudsko naravo.

Pozneje je prišlo v takratni družbi do procesov deetatizacije in decentralizacije na področjih gospodarskega in družbenopolitičnega življenja. Ti procesi so vplivali tudi na takratno stanje v armadi. Z ustavo leta 1963 je bila obramba domovine normirana kot ustavna pravica in dolžnost vsakega državljanca, delovnih organizacij ter družbenopolitičnih organizacij in skupnosti.

Leta 1968 je poleg JLA nastala še druga komponenta takratnih oboroženih sil SFRJ – teritorialna obramba, ki je predstavljala najširšo obliko organiziranega oboroženega splošnega ljudskega odpora. Splošna ljudska obramba je bila opredeljena kot enoten sistem organiziranja, pripravljanja in aktivnega sodelovanja delovnih ljudi in občanov, samoupravnih organizacij in skupnosti, družbenopolitičnih in drugih družbenih organizacij ter družbenopolitičnih skupnosti pri odvratanju in preprečevanju napada in drugih nevarnosti za državo, pri oboroženem boju in drugih oblikah splošnega ljudskega odpora ter pri izpolnjevanju drugih nalog za obrambo neodvisnosti, suverenosti, ozemeljske celovitosti in z ustavo določene družbene ureditve. V sistemu splošne ljudske obrambe sta JLA in teritorialna obramba predstavljali oborožene sile. Naloga oboroženih sil SFRJ je bila varovati neodvisnost, suverenost, teritorialno celovitost SFRJ in z ustavo določeno družbeno ureditev SFRJ.

V ustavi je bila JLA definirana kot skupna oborožena sila vseh narodov in narodnosti ter vseh delovnih ljudi in občanov. Kot nenehno mobilni ešelon obrambe bi bila uporabljena, da v trenutku ogroženosti odgovori na možne izzive in deluje kot faktor odvratanja morebitnega agresorja in s tem tudi kot pomemben ešelon miru. Na podlagi navedenih dejstev lahko zaključim, da je trditev glavne hipoteze (*Služenje vojaškega*

roka v JLA (JA) je pomenilo biti pripadnik skupnih oboroženih sil vseh narodov in narodnosti, državljanov Jugoslavije) potrjena.

Razvoj mednarodnih odnosov in mednarodne skupnosti po koncu druge svetovne vojne je – kar se tiče političnih procesov – potekal v časovno dovolj razločljivih fazah. Za prvo fazo mednarodnih odnosov po drugi svetovni vojni je značilno naslednje:

- nastanek blokovskih struktur in pojav hladne vojne,
- spor Jugoslavije z Informbirojem,
- proces dekolonializacije kolonializiranih držav.

To je čas, ki je trajal od leta 1945 do leta 1955.

Za drugo fazo mednarodnih odnosov po drugi svetovni vojni je značilno naslednje:

- utrditve blokovske razdelitve in s tem spremembe v razmerju sil med Združenimi državami Amerike in Sovjetsko zvezo,
- cikličnost političnih in vojaških kriz v mednarodni skupnosti,
- razvoj politike neuvrščenosti.

To je čas, ki ga lahko označimo od leta 1955 do leta 1961.

Za tretjo fazo mednarodnih odnosov po drugi svetovni vojni je značilno naslednje:

- vzpostavitev političnega dialoga med Združenimi državami Amerike in Sovjetsko zvezo,
- začetek uveljavljanja in tudi uveljavitev politik neuvrščenosti in miroljubne koeksistence,
- oživitev delovanja in nov zagon v Organizaciji združenih narodov,
- nastanek trikotnega medsebojnega političnega razmerja med Sovjetsko zvezo, Združenimi državami Amerike in Kitajsko,
- pojav problemov ekonomskega razvoja v ospredju mednarodnih odnosov.

To je čas, ki je trajal od leta 1961 do leta 1978.

Za četrto fazo mednarodnih odnosov po drugi svetovni vojni je značilno naslednje:

- ponovno zaostrovanje odnosov med Združenimi državami Amerike in Sovjetsko zvezo, ki se je začelo leta 1978 z nastopom Reaganove administracije in je ponovno doseglo razsežnosti nove »hladne vojne«,
- zaostrovanja je povzročilo krizo realnega socializma, slabitev aktivnosti neuvrščenih držav in konflikte med njimi,

- stagnacija v procesu konstituiranja sistema evropske varnosti in sodelovanja,
- povečanje aktivnosti Ljudske republike Kitajske v mednarodnih političnih in ekonomskih odnosih.

To je čas, ki je trajal od leta 1978 do leta 1986.

Za peto fazo mednarodnih odnosov po drugi svetovni vojni je značilno naslednje:

- propad realnega socializma s padcem berlinskega zidu; to je sprožilo obsežne spremembe proti koncu osemdesetih let, zaradi katerih razpadejo Sovjetska zveza, SFRJ in Češkoslovaška ter nastane 22 novih držav, med njimi je precejšnje število majhnih.

Tako je v Evropi ena država prenehala obstajati (Nemška demokratična republika) in je nastalo 22 držav, izginila pa sta tudi socializem kot politični sistem in komunizem kot državna ideologija.

Leto 1989 označujemo kot prelomnico v novejši evropski in tudi svetovni zgodovini in zaradi svojih posledic je to zagotovo bila ena od revolucij v moderni zgodovini.

Navedeni dogodki so tudi bistveno vplivali na družbenopolitične in gospodarske razmere v Jugoslaviji po drugi svetovni vojni pa vse do njenega razpada leta 1991. Posledično je vse navedeno vplivalo tudi na JLA (JA), ki je imela v jugoslovanski družbi in v njenem političnem in ekonomskem sistemu vseskozi odločilno vlogo. JLA (JA) kot institucija se je težko prilagajala vsem spremenjenim družbenopolitičnim razmeram. Najbolj bi ji bilo pogodu, če do njih sploh ne bi prišlo. Zato je v večini primerov bila zaviralec sprememb in napredka. Pa vendarle je morala na vse te spremembe tudi odreagirati. Ob vsakokratnem zaostrovanju družbenopolitičnih razmer doma in v svetu je reagirala s spremenjenim načinom in potekom služenja vojaškega roka. To se je kazalo v dolžini služenja vojaškega roka, razvoju lastnih oborožitvenih sistemov in opremljanju vojske ter v razvoju vojske v institucionalnem pogledu. Z navedenim lahko trditev iz drugega dela glavne hipoteze (*Služenje vojaškega roka v JLA (JA) se je v času od leta 1945 do leta 1991 spreminjalo, odvisno od družbenopolitičnih potreb, razvoja doktrine v JLA (JA) in razmer v mednarodni skupnosti*) potrdim.

V Jugoslaviji je bila od leta 1945 pa vse do njenega razpada leta 1991 z ustavo in zakoni opredeljena splošna vojaška obveznost, ki je veljala za vse državljane moškega spola. Oborožene sile so se popolnjevale z naborniškimi sistemom. Vojaški rok je moral odslužiti vsak fant, ki je bil kolikor toliko zdrav. Služenju vojaškega roka se je bilo zelo težko izogniti. Pa vendar je nekaterim na različne načine tudi to uspelo. Če ne drugače, so se naredili malo »drugačne«. Iz navedenega lahko trditev iz delovne hipoteze (*Vojaški rok je v Jugoslaviji v času od leta 1945 do leta 1991 moral odslužiti vsak vojaško sposoben fant med osemnajstim in sedemindvajsetim letom starosti (v izjemnih primerih med osemnajstim in tridesetim letom starosti)*) potrdim.

Glede na potrditev delovne in glavne hipoteze pa ničelno hipotezo (*Služenje vojaškega roka v JLA (JA) v času od leta 1945 do leta 1991 je bilo neustrezno glede na takratne družbenopolitične razmere v Jugoslaviji in mednarodni skupnosti. Prav tako je bilo neracionalno in neučinkovito glede na normativne in direktivne dokumente, ki so opredeljevali obrambo Jugoslavije*) v popolnosti zavračam.

Na koncu naj omenim, da odnos respondentov z odgovori na vprašanja v vprašalnikih do JLA (JA) ni bil posebej negativen. Respondenti so imeli povsem normalen odnos do JLA (JA) in so se tudi zavedali, da je ena od temeljnih funkcij družbe tudi obramba. Negativni odnos respondentov do JLA (JA) se je kazal v nespoštovanju slovenske nacionalne posebnosti v njej in nespoštovanju slovenskega jezika v JLA (JA) .

9. SEZNAM VIROV

9.1. KNJIGE

Benko, Vlado (1987) *Mednarodni odnosi*. Ljubljana: Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo.

Burk, James (1990) *National Attachments and the Decline of the Mass Armed Forces, v: Problems and Options of the Mass Armed Forces*. International FORUM 9, SOWI.

Dictionary of Military Terms. (1986) The H.W. Wilson Company, New York.

Dorđević, Jovan (1976) *Ustavno pravo. Drugo dopunjeno izdanje*. Beograd: Savremena administracija.

Dorđević, Jovan (1972) *Ustavno pravo. Treće dopunjeno izdanje*. Beograd: Savremena administracija.

Durovski, Lazar (1981) *Društveno politički sistem SFRJ. Drugo izdanje*. Beograd: Vojnoizdavački zavod.

Enciklopedija Jugoslavije (1). (1983) Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod »Miroslav Krleža«.

Enciklopedija Jugoslavije (5). (1988) Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod »Miroslav Krleža«.

Enciklopedija Jugoslavije (6). (1990) Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod »Miroslav Krleža«.

Enciklopedija Slovenije (4). (1990) Ljubljana: Mladinska knjiga.

Enciklopedija Slovenije (7). (1993) Ljubljana: Mladinska knjiga.

Fira, Aleksandar (1981) *Ustavno pravo. Treća, dopunjena izdaja*. Beograd.

Heinonen, Jukka (1987) *Conscription vis-a-vis professional army, v: Youth and Conscription*, Gummerus Oyn kirjapainossa, Jyvaskylassa 1987.

International Military and Defense Encyclopedia. (1993) Brassey's (US), Washington.

Inženjerski priručnik I. (1971) Beograd: Državni sekretarijat za narodnu odbranu, Vojno izdavački zavod.

Inženjerski priručnik II. (1973) Beograd: Državni sekretarijat za narodnu odbranu, Vojno izdavački zavod.

Janša, Janez, (1992) *Premiki*. Ljubljana: Založba Mladinska knjiga.

Jelušič, Ljubica (1997) *Legitimnost sodobnega vojaštva*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, Knjižna zbirka Teorija in praksa.

Joenniemi, Pertti (1987) *The Socio-politics of Conscription*, v: Youth and Conscription, Gummerus Oyn kirjapainossa, Jyvaskylassa 1987.

Komentar zakona o vojnoj obavezi. (1990) Beograd: Novinsko-izdavačka organizacija službeni list SR BIH, Sarajevo: Novinsko-izdavačka ustanova službeni list SFRJ.

Leksikon Cankarjeve založbe. (1982) Ljubljana: Cankarjeva založba.

Leksikon jugoslavenskog leksikografskog zavoda A–Ž. (1974) Zagreb.

Naoružanje sa nastavom gađanja. (1971) Beograd: Savezni sekretariat za narodnu odbranu.

Oborožene sile SFRJ. Vzgojno – izobraževalni sistem. (1985) Beograd: NIO »Poslovna politika«.

Opća enciklopedija. Dopunski svezak. (1988) Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod »Miroslav Krleža«.

Opća enciklopedija jugoslavenskog leksikografskog zavoda (1). (1977) Zagreb.

Opća enciklopedija jugoslavenskog leksikografskog zavoda (3). (1977) Zagreb.

Opća enciklopedija jugoslavenskog leksikografskog zavoda (4). (1978) Zagreb.

Opća enciklopedija jugoslavenskog leksikografskog zavoda (5). (1979) Zagreb.

Opća enciklopedija jugoslavenskog leksikografskog zavoda (6). (1979) Zagreb.

Opća enciklopedija jugoslavenskog leksikografskog zavoda (7). (1981) Zagreb.

Opća enciklopedija jugoslavenskog leksikografskog zavoda (8). (1982) Zagreb.

Opća enciklopedija jugoslavenskog leksikografskog zavoda. Dopunski svezak A–Ž. (1988) Zagreb.

- Oružane snage Jugoslavije 1941–1981.* (1982) Beograd: Vojno izdavački zavod.
- Politična enciklopedija.* (1975) Beograd: Savremena administracija.
- Pravilo čete veze.* (1990) Beograd: Savezni sekretarijat za narodnu odbranu.
- Pravilo službe oboroženih sil.* (1977) Beograd: Zvezni sekretariat za ljudsko obrambo.
- Priručni leksikon, III. preradženo i prošireno izdanje.* (1967) Zagreb: Nakladni zavod znanje.
- Radiološka, biološka in kemična zaščita.* (1968) Beograd: Državni sekretariat za narodno obrambo.
- Razvoj oružanih snaga SFRJ 1945-1985 (1).* (1989) Beograd: Vojnoizdavački i novinski centar.
- Razvoj oružanih snaga SFRJ 1945-1985 (7).* (1990) Beograd: Vojnoizdavački i novinski centar.
- Razvoj oružanih snaga SFRJ 1945-1985 (11).* (1986) Beograd: Vojnoizdavački i novinski centar.
- Slovar slovenskega knjižnega jezika.* (1995) Ljubljana: DZS.
- Sociološki leksikon.* (1982) Beograd: Savremena administracija.
- Strategija oboroženega boja.* (1985) Beograd: Zvezni sekretariat za ljudsko obrambo, Center za strateške raziskave GŠ JLA.
- Strobl, Majda, Kristan, Ivan, Ribičič, Ciril (1986) *Ustavno pravo SFRJ. Četrta, spremenjena in dopolnjena izdaja.* Ljubljana: Časopisni zavod Uradni list SR Slovenije.
- Taktika, borbena dejstva taktičkih jedinica KoV JNA i teritorialne odbrane.* (1981) Beograd: Savezni sekretariat za narodnu odbranu.

Taktika, organizacija i namena kopnene vojske JNA i teritorialna odbrana. (1981) Beograd: Savezni sekretariat za narodnu odbranu.

Toš, Niko, Hafner Fink, Mitja (1998) *Metode družboslovnega raziskovanja.* Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Uputstvo za fizičko vaspitanje u JNA. (1973) Beograd: Savezni sekretarijat za narodnu odbranu.

Uputstvo za rad političkih organa u uslovima mobilizacije i rata. (1976) Beograd: Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, Politička uprava.

Veliki splošni leksikon v osmih knjigah. Tretja knjiga. (1997) Ljubljana: DZS.

Veliki splošni leksikon v osmih knjigah. Peta knjiga. (1998) Ljubljana: DZS.

Verbinc, France, (1997) *Slovar tujk. Dvanajsta izdaja.* Ljubljani: Cankarjeva založba.

Vojaški slovar. Predelana in dopolnjena izdaja. (2002) Ljubljana.

Vojna enciklopedija (1). (1974) Beograd: Redakcija vojne enciklopedije.

Vojna enciklopedija (4). (1972) Beograd: Redakcija vojne enciklopedije.

Vojna enciklopedija (6). (1974) Beograd: Redakcija vojne enciklopedije.

Vojna enciklopedija (7). (1974) Beograd: Redakcija vojne enciklopedije.

Vojna enciklopedija (8). (1974) Beograd: Redakcija vojne enciklopedije.

Vojna enciklopedija (9). (1975) Beograd: Redakcija vojne enciklopedije.

Vojna enciklopedija (10). (1974) Beograd: Redakcija vojne enciklopedije.

Vojni leksikon. (1981) Beograd: Vojnoizdavački zavod.

Wiater, Ježi (1987) *Sociologija vojske.* Beograd: Vojnoizdavački i novinski centar.

Zbirka zakona o jugoslavenskoj narodnoj armiji. (1955) Beograd: Izdanje službenog lista FLRJ.

Zorino, Maria Romana; Savi, Giuliano (1990), *Some Reflections on the Hypothesis of »The End of Mass Armies«*, v: Problems and Options of the Mass Armed Forces, International FORUM 9, SOWI.

9.2. DOKUMENTI

Ustava FLRJ. (1946) Beograd: Uradni list FLRJ.

Ustava FLRJ. (1963) Beograd: Uradni list FLRJ.

Ustava SFRJ. (1974) Beograd: Uradni list SFRJ.

Zakon o vojaški obveznosti državljanov FLRJ. Beograd: Uradni list FLRJ št. 28/46.

Zakon o narodni obrambi. Beograd: Uradni list FLRJ št. 30/55.

Zakon o spremembah in dopolnitvah Zakona o narodni obrambi. Beograd: Uradni list FLRJ št. 14/57.

Zakon o spremembah in dopolnitvah zakona o narodni obrambi. Beograd: Uradni list FLRJ št. 44/61.

Zakon o spremembah Zakona o narodni obrambi. Beograd: Uradni list SFRJ št. 22/64.

Zakon o spremembah in dopolnitvah Zakona o narodni obrambi. Beograd: Uradni list SFRJ št. 14/65.

Zakon o narodni obrambi. Beograd: Uradni list SFRJ št. 32/65.

Zakon o vojaški obveznosti. Beograd: Uradni list SFRJ št. 8/69.

Zakon o spremembah Zakona o vojaški obveznosti. Beograd: Uradni list SFRJ št. 13/72.

Zakon o vojaški obveznosti. Beograd: Uradni list SFRJ št. 22/74.

Zakon o vojaški obveznosti. Beograd: uradni list SFRJ št. 36/80.

Zakon o spremembah in dopolnitvah Zakona o vojaški obveznosti. Beograd: Uradni list SFRJ št. 70/83.

9.3. OSTALO

Izpolnjeni vprašalniki, ki jih je izpolnilo 145 respondentov v letih od 2000 do 2003.

Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, Katedra za obramboslovje.

PRILOGA

VPRAŠALNIK O NAČINU IN POTEKU SLUŽENJA VOJAŠKEGA ROKA V JLA (JA)

1. GENERALIJE

1.1. Ime in priimek:

1.2. Leto rojstva:

Starost:

Kraj rojstva:

Država (republika) rojstva:

1.3. Naslov stalnega bivališča:

1.4. Izobrazba (stopnja):

Poklic:

Zaposlitev:

1.5. Leto služenja vojaškega roka:

Kraj služenja vojaškega roka:

Dolžina služenja vojaškega roka:

Starost ob začetku služenja vojaškega roka:

1.6. Stalno bivališče v času služenja vojaškega roka:

1.7. Izobrazba ob nastopu služenja vojaškega roka:

Stopnja:

Poklic:

1.8. Vojaška evidenca:

UO:

IO:

1.9. Ocena zdravstvene sposobnosti za vojaško službo, rod – služba in vojaškoevidenčna dolžnost:

- ocena sposobnosti:
- rod – služba ob naboru:
- rod – služba (dejansko):
- VED ob naboru:
- VED po končanem usposabljanju:

2. ODHOD NA SLUŽENJE VOJAŠKEGA ROKA IN SPREJEM V VOJAŠNICI

2.1. Ali ste pred odhodom na služenje vojaškega roka dobili denar za potne stroške?

2.2. Potek prevoza do kraja služenja vojaškega roka.

2.3. Ali ste na služenje vojaškega roka prišli pravočasno, če ste zamujali, zakaj«

2.4. Kdo vas je sprejel ob prihodu v kraj služenja vojaškega roka?

2.5. Potek sprejema ob prihodu na služenje vojaškega roka:

- Kam so vas napotili ob prihodu v vojašnico?
- Kdo v vojašnici je z vami vzpostavil prvi stik?

2.6. Vaši prvi vtisi ob sprejemu:

- Ali so bili prijazni?
- Ali so vas poniževali?
- Katera vprašanja so vam postavljali?
- Ali so delali diskriminacijo glede na narodnost?

2.7. Občutek v novem okolju:

- Stari vojaki.
- Vojašnica.

3. POTEK PROCESA MORTIFIKACIJE

3.1. Potek striženja.

3.2. Potek zadolževanja z vojaško opremo.

3.3. Označevanje s številkami.

3.4. Prhanje.

3.5. Ali je bil opravljen zdravniški pregled?

4. VOJAŠKA OPREMA

4.1. Opišite postopek zadolžitve z vojaško opremo.

4.2. Zadolževanje z vojaško opremo:

- Intendantska oprema (število uniform)?
- Bojna oprema.
- Osebna oborožitev.

4.3. Kakšna je bila uniforma (kvaliteta)?

- Stara, nova, čista ...
- Velikost uniforme (po meri, premajhna, prevelika ...)
- Ali ste sprejeli letno in zimsko uniformo?

4.4. Ali ste imeli možnost zamenjati raztrgane in uničene dele uniforme za nove dele uniforme in druge dele intendantske opreme?

4.5. Ali ste zadolžili osebni pribor za higieno in pribor za čiščenje oblačil in obutve?

4.6. Ali ste smeli imeti pri sebi civilne in osebne dele oblačil (spodnje perilo, nogavice ...)?

4.7. Kako je bilo organizirano pranje perila in ostalih delov uniforme?

4.8. Ali je po pranju perila prihajalo do zamenjave le tega?

5. NASTANITEV IN PREHRANJEVANJE

- 5.1. Koliko vojakov je bilo v spalnici?
- 5.2. Kaj je vojaku pripadalo v spalnici?
- 5.3. Kako je bilo poskrbljeno za vsakodnevno osebno higieno?
- 5.4. Koliko vojakom je pripadal en WC, umivalnica, prha, če ste jo imeli?
- 5.5. Ali je v kopalnici bila topla voda?
- 5.6. Kako je bilo organizirano kopanje – prhanje vojakov in kolikokrat na teden?
- 5.7. Kako je bilo organiziranje menjavanje in pranje posteljnine, odej?
- 5.8. Kje in na kakšen način ste shranjevali osebno intendantsko opremo?
- 5.9. Kako sta bila organizirana hišni red in notranja služba?
- 5.10. Potek dnevnih aktivnosti:
- vstajanje,
 - jutranja telovadba,
 - osebna higiena in urejanje prostorov,
 - zajtrk,
 - jutranji postroj, dvig zastave in pregled enote,
 - priprava na usposabljanje, začetek usposabljanja,

- malica, če ste jo imeli,
- kosilo,
- popoldanski počitek,
- popoldansko usposabljanje,
- spuščanje zastave,
- večerja,
- prosti čas,
- nočni počitek,

5.11. Na kakšen način sta bili organizirani dežurna in požarna služba?

5.12. Organizacija redarstva in rediteljstva, vzdrževanje reda in čisto (čiščenje prostorov in dvorišča).

5.13. Koliko obrokov hrane ste imeli dnevno?

5.14. Kakšna je bila hrana glede na kvaliteto in količino?

5.15. Koliko vrst kosil ste imeli dnevno?

5.16. Ali so obstajale posebnosti glede prehranjevalnih navad vojakov (muslimani, vegetarijanci in drugi)?

6. POTEK VOJAŠKEGA USPOSABLJANJA IN VZGOJE

6.1. Ali je bilo usposabljanje deljeno na teoretični in praktični del?

- 6.2. Ali ste imeli na razpolago učilnico in s čim je bila opremljena?
- 6.3. Kako je bil razdeljen proces vojaškega usposabljanja?
- 6.4. S katerimi predmeti ste se srečali v procesu usposabljanja?
- 6.5. Kakšna je bila vaša osebna oborožitev pri izvajanju usposabljanja?
- 6.6. S katero oborožitvijo ste se seznanili pri predmetu oborožitev s poukom streljanja?
- 6.7. Katere vrste in koliko streljanj ste izvedli?
- 6.8. Katere teme ste obdelali skozi urjenja pri predmetu taktike?
- 6.9. S katerimi temami ste se srečali pri predmetu državljanska vzgoja, če ste ga sploh imeli?
- 6.10. S katerimi športnimi aktivnostmi ste se srečali pri predmetu športna vzgoja?
- 6.11. Kakšna je bila vaša fizična kondicija ob začetku služenja vojaškega roka in na koncu služenja vojaškega roka?
- 6.12. Katera urjenja ste najpogosteje izvajali?
- 6.13. Koliko taborjenj ste imeli v času služenja vojaškega roka in kako dolgo so trajala?
- 6.14. Na kakšen način in kako dolgo ste izvajali varovanje objektov – stražo?
- 6.15. Kateri so bili vzgojni in izobraževalni cilji v procesu vojaškega usposabljanja?

7. ODNOSI MED VOJAKI IN VOJAŠKA HIERARHIJA

- 7.1. Kakšni so bili odnosi med vojaki?
- 7.2. Kakšen je bil odnos med različnimi generacijami vojakov (odnos vojakov, ki so že bili določen čas na služenju vojaškega roka, in tistimi, ki so šele prišli na služenje vojaškega roka)?
- 7.3. Kakšni so bili odnosi med vojaki različnih narodnosti?
- 7.4. Kakšni so bili odnosi med vojaki različnih starosti?
- 7.5. Kakšni so bili odnosi med vojaki glede na izobrazbeno strukturo?
- 7.6. Kakšni so bili odnosi med vojaki glede na enako narodnost?
- 7.7. Kakšni so bili odnosi med nadrejenimi in podrejenimi?
- 7.8. Ali je v času služenja vojaškega roka prihajalo do kaj med vojaki?
- 7.9. Ali je med služenjem vojaškega roka prihajalo do diskriminacije posameznikov, skupin in narodnosti ter katere so bile najpogostejše oblike?
- 7.10. Kdo so bili vaši najboljši kolegi in prijatelji med služenjem vojaškega roka?
- 7.11. Kdo so bili najpogostejši vodje skupin?
- 7.12. Kako so vojaki drugih narodnosti gledali na vas kot Slovenca?
- 7.13. Kako so starešine drugih narodnosti gledale na vas kot Slovenca?
- 7.14. Kako je bilo z različnostjo kultur?
- 7.15. Katera kultura je najbolj izstopala in na kakšen način je bilo to najbolj opazno?

7.16. Ali so nadrejeni delali razlike glede na narodnost vojakov in na kakšen način?

8. PROSTI ČAS

8.1. Koliko prostega časa ste imeli vsak dan in kdaj?

8.2. Kaj ste najpogosteje počeli v prostem času?

8.3. Koliko izhodov v mesto ste imeli na teden in kdaj?

8.4. Katere aktivnosti ste izvajali med vikendom?

8.5. Koliko dni rednega dopusta vam je pripadalo v času služenja vojaškega roka?

8.6. Ali ste redni dopust porabili med služenjem vojaškega roka ali pa ste raje prej končali služenje vojaškega roka?

9. NAGRADE IN KAZNI

9.1. Katere nagrade in na kakšen način ste si jih prislužili?

9.2. Kdaj in na kakšen način ste izkoristili nagrade?

9.3. Kdo vam je dodelil nagrado?

9.4. Ali ste bili med služenjem vojaškega roka kaznovani, kdo vas je kaznoval, zakaj ste bili kaznovani in na kakšen način ste odslužili kazen?

9.5. Katerih oblik kaznovanja se spomnite?

10. POSEBNE PRIGODE

10.1. Ali je prihajalo do sporov in zakaj?

10.2. Ali je prihajalo do sporov med vojaki in civilisti – civilnim prebivalstvom?

10.3. Ali je obstajalo medsebojno kaznovanje med vojaki«

10.4. Ali ste med služenjem vojaškega roka imeli domotožje?

10.5. Na kakšne načine ste ohranjali stike z domačimi (pošta, telefon, obiski ...)?

10.6. Katerih posebnih dogodkov se še danes spomnite?

10.7. Kdaj je bil za vas najbolj

– žalosten dan,

– vesel dan,

– naporen dan,

– strašen dan,

Kraj in datum:

Podpis: